

EĞİTİM BAKIŞ

EĞİTİM-ÖĞRETİM VE BİLİM ARAŞTIRMA DERGİSİ

**Engelli Bireyler İçin
Merhamet Mi Adalet Mi?**
Ahmet GÜNDOĞDU

**Erken Çocukluk Özel
Eğitimi**
Mehmet ÖNEMLİ

**Osmanlı'dan
Cumhuriyet'e
Engelli Eğitimi Üzerine
Gelişmeler**
Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

**Tarih Boyunca
Engelliler ve Eğitimleri**
Haşim ALBAYRAK

**Kültürleri Etkileyen Metinler
ve İktisadi Koşulların
Engellilere Karşı Tutumlara
Etkisi**
Hasan KÖSE

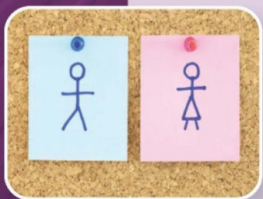
**İnsan Hakları Aynasında
Engelliler**
Halis KURALAY

**Osmanlı Devleti
Kurumlarında Engellilere
Yönelik Uygulamalar**
Dr. Nuri GÜÇTEKİN

**Türkiye'de Özel Eğitimin
Hukuki Sorunları**
Uzm. Öğrt. Mehmet Cüneyt ANCIN

**Zihinsel Engelli Gençlere
ve Ailelerine Yönelik Özel
Cinsel Eğitim**
Prof. Dr. Ali SEYYAR

**Engellilerin Eğitim
Hayatında Yaşadıkları
Zorluklar**
Elvan UĞURLU

**Zihinsel Engelli Bireylerin
Sosyal Becerileri ve
Sosyal Beceri Eğitimi**
Ahmet Yalçın HOCAOĞLU

EĞİTİM-BİR-SEN

Engelleri Birlikte Aşmak

Toplumlar, engelli üyelerini ölüme terk etme ya da kendi elleriyle öldürme devrini çok uzun zaman önce kapatmış bulunmaktadır. Zihinsel, bedensel, görsel ya da işitsel engelli olsun, toplumun engelli olmayan diğer üyeleri gibi yaşama hakkına sahip olduğu gerçeği dünyadaki bütün toplumlar arasında kabul görmektedir artık. Mendeni bir toplum, hangi engeli bulunursa bulunsun, bütün üyelerinin yaşama, evlenme, evlat sahibi olma, mal-mülk edinme, bir iş sahibi olma ve bu işte karşılaştığı güçlükleri yenme haklarını güvence altına almak durumundadır.

Engellilere yukarıda sayılan hakların tarihin her döneminde tanındığını söylemeyi çok isterdik. Ne yazık ki böyle olmamıştır. İnsanoğlu vahyin ışığından uzaklaştıkça engellileri topluma yük olarak görmüş ve bu yükten kurtulmaya çalışmıştır. İlahi vahye kulak veren ve bu doğrultuda yaşamını dizayn eden toplumlarda engelliler her zaman korunmuş ve onlara gerekli ihtimam gösterilmiştir. İslam coğrafyasında ya da İbrahimi dinlerin egemen olduğu kültürlerde yaşlılar, hastalar ve engelliler son nefeslerini verene dek çocukları, yakınları ya da komşuları tarafından en iyi şekilde korunmuştur. Oysa ilahi vahiyden uzak olan Eskimolarda *elden ayaktan düşen* anne ve babalar, ya bizzat evlatları tarafından öldürülmekte ya da bir kayığa bindirilerek nehirde ölüm yolculuğuna uğurlanmaktaydılar. Neden ise çok basit: Anne ve babadan kurtularak yeni nesillere gıda, barınak sağlamak, onların yaşmalarına imkânlar hazırlamak. Anne ve babadan tez elden kurtulmak isteyen toplumların engelli evlat ya da kardeşlerine yönelik daha olumlu tutumlara sahip olmasını beklemek nafîle olacaktır.

Biz, Eğitim-Bir-Sen ailesi olarak, engelli evlatlarımızın, kardeşlerimizimizin ya da komşularımızın bize Rahman'ın birer emaneti olduklarına iman etmişiz. Bu imanımız gereği bütün engellilerin engellerinden dolayı yaşadıkları ya da yaşayabilecekleri sıkıntıları gidermede onların yanında olduk ve olmaya devam edeceğiz.

Eğitime Bakış dergimizin bu sayısını engellilerimize ayırdık. Çok değerli akademisyen, öğretmen ve sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin makalelerine bu sayımızda yer verdik. Doç. Dr. Mustafa Gündüz ve Haşim Albayrak, engellilerin tarihi süreç içerisinde toplumdaki konumlarını ve onlara yönelik toplumsal bakış açılarını çok derin analizler ve tarihi belgeleri tarama yoluyla ortaya koymuşlardır. Nuri Güçtekin, benzer bir perspektifle Osmanlı Devleti'nde engellilere yönelik olarak inşa edilen kurumları, başka bir deyişle bimarhaneleri, daüşşifaları ve darülacezeleri tanıtmış ve bu kurumların toplumdaki rollerini analiz etmiştir. Prof. Dr. Ali Seyyar, İslami bir bakış açısıyla, zihinsel engelli bireylere ve ailelerine yönelik verilmesi gereken cinsel eğitimin özelliklerini ve bu eğitim sürecini ele almıştır. Hasan Köse, dini, felsefi ve siyasal metinlerde engellilere yönelik bakış açılarını ve uygulamaları gözler önüne sermiştir. Halis Kuralay, Birleşmiş Milletler'in evrensel insan hakları sözleşmesi bağlamında, engellilere insan hakları açısından bir ayna tutmuştur.

Dergimizin bu sayısıyla 10. yılı ve 30. sayıyı geride bırakıyoruz. 10. yılımız dolayısıyla Ankara'da düzenlediğimiz Yazarlar Buluşması programımız güzel geçti. Bu vesileyle programımıza iştirak eden, başta YÖK Başkanı Sayın Gökhan Çetinsaya ve Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Sayın Yusuf Tekin olmak üzere, Memur-Sen'e bağlı sendikalarımızın genel başkanları, yönetim kurulu üyeleri, dekanlar, öğretim üyeleri, eğitimci-yazarlar, basın mensupları ve diğer tüm misafirlerimize teşekkür ediyorum.

Önceki sayımızda öğrencilere yönelik yurt hizmetlerini işlemiştik. Bu sayımızda Engelliler ve Engellilere İlişkin Politikaları masaya yatırıyoruz. Engellilerimizi kabullenme, tanıma, engellerinden dolayı karşılaştıkları sorunları onlarla birlikte çözme yolunda bir ayna tutacağımıza ve engellilerimizin engellerini onlarla birlikte aşacağımıza inanıyoruz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle!

aliyalcin@egitimbirsen.org.tr

EĞİTİME BAKIŞ'ın bu sayısı 25 bin adet basılmıştır. Kurumlara ve eğitim çalışanlarına dağıtımı il ve ilçe teşkilatlarımız tarafından yapılmaktadır.

Engelli Bireyler İçin Merhamet Mi Adalet Mi? <i>Ahmet GÜNDOĞDU / Genel Başkan</i>	1
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelli Eğitimi Üzerine Gelişmeler <i>Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ</i>	5
Kültürleri Etkileyen Metinler ve İhtimai Koşulların Engellilere Karşı Tutumlara Etkisi <i>Hasan KÖSE</i>	15
Osmanlı Devleti Kurumlarında Engellilere Yönelik Uygulamalar <i>Dr. Nuri GÜÇTEKİN</i>	25
Zihinsel Engelli Gençlere ve Ailelerine Yönelik Özel Cinsel Eğitim <i>Prof. Dr. Ali SEYYAR</i>	33
Zihinsel Engelli Bireylerin Sosyal Becerileri ve Sosyal Beceri Eğitimi <i>Ahmet Yalçın HOCAOĞLU</i>	40
Erken Çocukluk Özel Eğitimi <i>Mehmet ÖNEMLİ</i>	46
Tarih Boyunca Engelliler ve Eğitimleri <i>Haşim ALBAYRAK</i>	51
İnsan Hakları Aynasında Engelliler <i>Halis KURALAY</i>	61
Türkiye'de Özel Eğitimin Hukuki Sorunları <i>Uzm. Öğrt. Mehmet Cüneyt ANGIN</i>	67
Engellilerin Eğitim Hayatında Yaşadıkları Zorluklar <i>Elvan UĞURLU</i>	72
Diyanet İşleri Başkanlığında Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri <i>Bünyamin ALBAYRAK</i>	75
Üniversite Öğrenci Yurtlarına Genel Bir Bakış <i>Ejder OKUMUŞ</i>	77

EĞİTİME BAKIŞ

Yıl: 10 • Sayı: 31 • Ekim - Kasım - Aralık 2014

Eğitim-Bir-Sen'in 3 Aylık Ücretsiz Yayınıdır

Eğitim-Bir-Sen
Adına Sahibi
Ahmet GÜNDOĞDU
Genel Başkan

Genel Yayın Yönetmeni
(Sorumlu Müdür)
Ali YALÇIN
Genel Başkan Yardımcısı

Editör
Ali YALÇIN
Doç. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu
Ahmet ÖZER
Esat TEKTAŞ
Murat BİLGİN
Teyfik YAĞCI
Ramazan ÇAKIRCI

Basın Danışmanı
Mahfuz YALÇINKAYA

Eğitimciler Birliği Sendikası Genel Merkezi
GMK Bulvarı Ş. Danış Tunalıgil Sokak No: 3/13 Maltepe/ANKARA
Telefon: (0.312) 231 23 06 (pbx) • Faks: (0.312) 230 65 28
Bürocell: (0.533) 741 40 26
e-posta: egitimbirsen@egitimbirsen.org.tr
web: www.egitimbirsen.org.tr

Grafik Tasarım & Baskı
Hermes Ofset Ltd. Şti.
Büyük Sanayi 1. Cadde No: 105 İskitler-ANKARA
Telefon: (0.312) 341 01 97 • Faks: (0.312) 341 01 98

Basım Tarihi: Kasım 2014

Engelli Bireyler İçin Merhamet mi Adalet mi?

Ahmet GÜNDOĞDU
Eğitim-Bir-Sen ve Memur Sen Genel Başkanı

Hayatın engellerle dolu olduğunu veciz sözlerle ifade etmek konusunda yarışan insanlık, insanın engelli olmasını hatta daha da ötesi engelli insanları kabullenmekte oldukça zorlanmıştır. Oysa, "engelli insan" insanlık tarihi kadar kadim bir gerçeklik. Bu gerçekliğe rağmen, tarihin ilk çağlarından itibaren engellilerin korunduklarını söylemek kolay görünmemektedir. İlkçağlarda insan yaşamının güç koşullar altında devam etmesi zorunluluğu gerekçesiyle, engellilerin ölüme terk edildikleri hatta bizatihi toplum tarafından öldürüldükleri bilinmektedir. Yerleşik hayata geçişle birlikte insanoğlunun yaşam koşullarının düzelmesinin etkisiyle, topluma katkıları göz önüne alınarak engellilere yaşama fırsatı verildiğini görmekteyiz.

Doğu medeniyeti ile Batı uygarlığının engellilere yönelik yaklaşımları, oldukça farklı şekillerde tezahür etmiştir. Batı toplumu engellileri, "*kendilerinden kurtulmak gereken bir yük*" olarak görürken, Doğu toplumunda engellilerin, "*korunması/desteklenmesi gerektiği bilinci*" yaygındır. Örneğin, filozoflar topluluğu olarak bilinen Eski Yunan'da, ünlü ıslahatçı Solon'a (MÖ 640-559) kadar engellilerin yaşam şansına sahip olduklarını söylemek mümkün görünmemektedir. Solon, savaşta yaralananlardan sadece *hür* Atina vatandaşlarına yönelik sosyal yardımlar yapılmasını öngören düzenlemeler yapmıştır. Bu ıslahatçıdan yaklaşık iki yüzyıl sonra yaşayan ünlü Yunan filozofları Eflatun(MÖ 427-347) ve Öğrencisi Aristo(MÖ 384-322), engelli çocukların ortadan kaldırılmasını anlayışla karşılayarak öldürülmelerini desteklemekten geri durmamıştır. Ne Eflatun'un ne de Aristoteles'in ideal devletinde engellilere yer yoktur.

Batı uygarlığının Antik Yunandan sonraki öncüsü olan Roma da, tıpkı öncüleri gibi, engellilere

bakış açısı olumsuzdur ve engellilere yaşama şansı tanımamıştır. Bu bağlamda, Roma'da milattan sonra dördüncü yüzyıla kadar engelli çocuklar, babaları tarafından öldürülmüşlerdir. Romalı Stoacı düşünür Seneka (MÖ 4 – MS 56), dilenci patronlarının akşam olunca, dilencilerin topladığı paraları sayarak, az para getiren dilencileri kırbaçlayarak "Niye para az! Kırbacı verin bana! Şimdi istediğin kadar ağlayıp yardım dilenebilirsin. Bunu yoldan geçenlere göstermiş olsaydın, daha fazla para toplardın!" şeklinde azarladıklarını yazmaktadır. Kör dilencilerin bu dönemde oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıkları görülmektedir.

Batılı ve Doğulu toplumlar arasındaki bu bakış ve davranış farklılığını, "vahiy" ile ilişkilendirmek/ açıklamak mümkündür. Bu bağlamda, Doğu toplumlarının, ya doğrudan doğruya vahiyle muhatap olmaları ya da vahiyden dolayı olarak etkilenmeleri sonucu, Yaratanın "Rahman" sıfatı üzerinden geliştirdikleri bir yaklaşımla engellilere karşı müşfik davrandıkları söylenebilir. İlahi vahyi yansıtan bütün kutsal kitaplarda, engellilerin korunmasına ve bunlara saygılı olunmasına yönelik mesajların varlığı görülmektedir. Tevrat'ta "*Körü yoldan saptıran lanetlensin ve tüm halk 'amin' desin...*"; İncil'de "*Zayıf ile düşkünün kayır, topalı tökezletme çolağa yardım et ve körü yönelterek onlara aydınlığını göster.*" ve nihayet Kur'anı-Kerim'de "*Köre güçlük yoktur*" (Nur, 61; Fetih,17) hükümleri, kutsal kitapların engellilere bakış açısını yansıtmaktadır.

Ortaçağ Avrupa'sında da, engelli bir çocuk veya yakına sahip olmak "zor ve itibar kaybettirici bir durum" olarak karşımıza çıkar. Bunun sonucunda çok az insan, yaşayacağı sosyal kayıpları göze ala-

bildiğinden engelliler için *ölüm, yaşamadan* yeğ tutulmuştur. Avrupa'da altıncı ve sekizinci yüzyıllar arasındaki dönemde, sekiz ila yirmi milyon arasında engelli "*cadı*" olduğu kanaatiyle idam edilmiştir. On sekizinci yüzyıla kadar Avrupa toplumlarında engelliler, insana ve insan onuruna aykırı muameleler görmeye devam etmiştir. Görme engelli kızlara şarkıcılık kılıfı altında gayri ahlaki işler yaptırılıyor, zihinsel engelliler, ruhlarına giren cinleri temizlemek amacıyla meydanlarda diri diri yakılıyor ya da ağır işkencelere tabi tutuluyorlardı. İştme engellilerin Allah'ın mesajlarını alamadıkları gerekçesiyle gerçek birer mü'min olamayacaklarına inanılıyordu. On sekizinci yüzyıl ile başlayan zihniyet değişikliğinden sonra Avrupa'da engellilere yönelik olumlu bir bakış açısı gelişmeye başlamış, engellilerin yaşamlarını kolaylaştırmanın yolları aranmaya başlanmıştır.

Öte yandan, Miladi dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslam coğrafyasında engellileri bu engellerinden kurtarmak için devlet eliyle düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Bugünün tabiriyle "zihinsel engelliler" ve "akıl hastaları" için *bimarhane* tabir edilen hastaneler ilk olarak, Halife Harun Reşid döneminde Bağdat'ta kurulurken, aynı tarihlerde Ahmed bin Tolun tarafından da Kahire'de bir başka *bimarhane* kurulmuştur. İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinde akıl hastalarının tedavisi ve eğitimi için *bimarhaneler* teşekkül etmiştir. Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı, her türlü gayri insani muameleye tabi tutulduğu bir devirde İslâm dünyasında akıl ve ruh hastalarının müzikle, su sesiyle, havadar mekânlarda tedavi edildiği bilinmektedir.

On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Sivas'ta, Kayseri'de, Manisa'da, İzmit'te İznik'te, Bursa'da ve Muradiye'de vakıflar bünyesinde kurulan imarethanelerde "*Darür-raha*" adlı "*hangah*" gelirlerinin beşte biri özürülere ayrılmıştır. Bu gelirler tedavi, bakım ve mesleki eğitimi de içeren sosyal hizmet ve sosyal destek faaliyetlerine tahsis edilmiştir. Osmanlı döneminde de tamamen vakıf olarak işletilen hastaneler kurulmuştur. Engellilere yönelik bu türden hizmetler, Müslüman ülkelerde bağışlardan ziyade doğrudan vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Bunlara ilave olarak, ilk örneklerini İkinci Abdülhamid döneminde gördüğümüz sağır, dilsiz ve âmâ mekteplerinin açılmaya başlandığına tanık olmaktadır. Kendilerini beslemekten aciz, çaresiz ve engelli yoksulları barındırıp besleyen hayır

kurumları olan Darülacezeler tesis edilmiştir. Osmanlı arşivinde Darülaceze hakkında bulunan en eski kayıt 16 Nisan 1803 tarihli fermanıdır. Bilinen ilk Darülaceze, 31 Ocak 1896 tarihinde hizmete girmiş, dönemin önemli bir sosyal hizmet kurumu olarak; kimsesiz, hasta, engellilerin ve yaşlıların hayatlarını idame ettirebilmelerine yardımcı olmuştur.

Günümüz Türkiye'si, önemli adımlar atılmasına rağmen engelli eğitiminde halen istenilen seviyeye yakalamış değildir. Eğitim sistemimizin kendine özgü bir felsefi, sosyolojik ve ontolojik bakış açısının olmaması, engellilere yönelik esaslı politikalar geliştiremememizin en temel nedenini oluşturmaktadır. Engellilere yönelik akademik çalışmalar da, ülkenin eğitim politikaları gibi, engellilere yönelik kendimize özgü politikalar geliştirmemizden çok uzak görünmektedir. Zihinsel, görme, işitme ya da diğer türden engellilere yönelik bilim adamlarımızın kendilerine özgü felsefelerinin ve politikalarının olmaması bunun en önemli göstergesini oluşturmaktadır. Akademisyenlerimiz tarafından yapılan araştırmaların diğer akademisyenler tarafından referans alınması ve daha da geliştirilmesine yönelik yeni ve özgün araştırmaların yapılması, bu alanda kendimize özgü bir paradigma oluşturmamızın ilk adımlarını oluşturacaktır.

Engellilere yönelik yapılacak bütün düzenleme ya da iyileştirmelerin temelinde, erken dönemlerde engellilerin tespit edilmesi ve gereken önlemlerin alınması yatmaktadır. Bir başka ifadeyle, engellere yönelik sosyal hizmet ve sosyal destek faaliyetleri ile "engelli insan" potansiyelinin azalmasına/artmamasına dönük önleyici hizmetlerin eş zamanlı ve eş güdüm içerisinde yürütülmesine yönelik bir anlayışın ortaya konması gerekir. Gelişmiş ülkelerde, doğum öncesine/doğuma dayalı engellerin oluşmasını engellemek temel bir hedef olarak ortaya konmuştur. Bu doğrultuda, erken dönemde güvenilir tanılama yapılabilmesine ve özel eğitim almaya ihtiyaç duyan çocukların belirlenmesine ilişkin farkındalık yüksektir. Buna rağmen, ülkemizde bu konuda yapılmış kapsamlı çalışmalara rastlanmamaktadır. Çocuğun erken özel eğitim alması için ön koşul niteliğinde olan bir tanılamaya yönelik yerleşmiş bir sistem bulunmadığı için çocuğun erken özel eğitimden yararlanması neredeyse şansa bırakılmıştır. Aileler tarafından çocuktaki gelişimsel gerilik fark edilmezse, çocu-

ğün özel eğitime ihtiyacı olduğu ancak çocuğun okula başlamasıyla birlikte anlaşılabilir.

Erken özel eğitim hizmetlerinin artmasında, üniversitelerin erken eğitim programlarına ve değerlendirme araçlarına yönelik yapmış oldukları araştırmaların rolü büyüktür. Öte yandan özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, ülkemizdeki uygulamaların istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Yetersizliğin önlenmesi, yetersizliği olan çocukların tespiti, çocukların ayrıntılı değerlendirilmesi ve sonrasında hem çocuklara hem de ailelerine erken eğitim hizmetlerinin sunulması yetersizdir. Diğer bir yetersizlik de özel eğitim okullarının mimari yapısı ile ilgilidir. Özel eğitim okullarının mimari düzenlemeleri ve donanımları özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara hitap etmekten uzaktır. Birden fazla engeli veya ağır engeli bulunan çocuklardan özel eğitim okullarından dahi yararlanmaları neredeyse imkânsızdır. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların özel eğitim almaları *istisna*, engeli bulunmayan bireylere yönelik okullarda kaynaştırma eğitimi almaları *esas* olmalıdır. Bu durumda, okullar yapılırken, mimari planların ve donanımların kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin de dikkate alınarak tasarlanması gerekmektedir.

Engellilerin dini eğitimlerini hakıyla almalarının önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Kabartma yazıyla Kur'an-ı Kerim ve diğer temel dini eserlerin yeterince bulunmaması, görme engelliler için ciddi bir sorundur. Kabartma kitabı bulunmadığı hallerde, Kur'an-ı Kerim ve temel dini eserlerin sesli okunmuşlarını içeren cd veya diğer aletlerin bulunmaması, insanın din özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Devletin görme engellilere, kabartma Kur'an'ı okuyabilecekleri, ibadetlerin gerektirdiği bilgi ve becerileri kazanabilecekleri kurslar açmaması ya da araçlar sağlamaması durumunda *din ve ibadet özgürlüğü hakkı* açıkça ihlal ediliyor demektir.

Cami, Kur'an kursu ve okul gibi mekânların bedensel engellilerin de faydalanabileceği bir mimari tarzda yapılması gerekmektedir. Aksi takdirde, kot farklılığının olması, kuralına ve standardına uygun rampaların olmaması, kapı genişlikleri, asansör girişleri, iç mekân, engelli tuvaleti, engelli parkı ve bütün bu hizmetlere yönlendirme levhalarının yerli yerinde olmaması bedensel engele sahip ki-

şilerin bu mekânlardan yararlanma imkânlarını engelleyecektir.

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilere kazandırılacak sosyal beceriler, çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini, okula uyum becerilerini ve akranları tarafından kabul edilmesini de olumlu yönde etkilemektedir. Bu nedenle, zihinsel engelliler, sosyal becerilerle donatılmalıdır. Sosyal becerilerin geliştirilmesi, bu insanların akademik başarılarını arttırmakta, akranlarıyla işbirliğini güçlendirmektedir. Sosyal beceri eğitimini artırıcı yöntemlerden yararlanarak zihinsel engellilerin sosyal becerileri geliştirilebilir. Zihinsel engelli öğrencilere sosyal beceriler kazandırmada ailenin rolü büyük olduğu için anne-baba desteği mutlaka alınmalıdır. Anne babanın olumlu rol modeli olmasından daha iyi bir destek düşünülemez. Bundan dolayı, anne baba eğitimleri de önem taşımaktadır.

Memur-Sen ve Eğitim-Bir-Sen olarak, insanı ilgilendiren, insana dair her şey bizim ilgi alanımızdadır. Bu anlayışla, engelli insanların hayatını kolaylaştıran, hayatla temas ettiren, hayatın içine katan yaklaşımları da olması gereken ve haklı beklenti olarak görüyoruz. Bu kapsamda, engelli bireylere yönelik pozitif ayırımcılık politika ve uygulamalarının hayata geçirilmesine zemin oluşturan ve bir anlamda anayasal zorunluluk getiren hükmün, 2010 Anayasa değişikliği paketine girmesine katkı sağladık. Bu anayasal düzenlemenin, engellilere yönelik sosyal hizmet ve destek faaliyetleri yanında sosyal hizmetlere yönelik önleyici hizmet perspektifinin kurumsallaşmasına da katkı sağlayacağına inanıyoruz. Engelli bireylere yönelik çalışmaları "merhamet" odaklı değil aksine bütün insanlar için geçerli olan "adalet" ve "hak" temelli kuralımızdır. Bireyin doğuştan ve hayat içerisindeki bir süreç/sonuca dayalı olarak yüklendiği engel, onu diğer insanlardan/devletten neşet edecek "merhamet" beklentisiyle değil herhangi bir engelli bulunmayan diğer bütün bireyler için de geçerli olan "adalet" tesisiyle, hayatı zorlaştırmayan bir unsur haline dönüştürülmelidir.

Türkiye, özellikle son yıllarda, "engellilerin eğitimi", "yaşlı ve engellilere dönük bakım hizmetleri", "engelli bireylere ve engelli bireyi bulanan ailelere yönelik şartlı nakit transferi uygulamaları" başta olmak üzere engelli bireylerin toplumun olağan bireyleri olduğu algısını güçlendiren kamu hizmeti ve uygulamalarıyla; "sakat" ve "özürlü" kav-

ramları üzerinden toplumsal dışlanışlık oluşturduğu engelli bireyleri içselleştirme süreçlerini zenginleştirmiştir. Kamu mevzuatındaki "sakat" ve "özürlü" ifadelerinin terkine yönelik tercih üzerinden oluşturulan farkındalık, "engelli" kavramının benimsenmesini kolaylaştırmakla sınırlı kalmamış engellilerin toplumsal hayatın bütün alanlarında var olabileceğine/var olması gerektiğine dair bilincin de gelişmesine aracılık etmiştir. Bu anlamda, 61. Hükümetle birlikte oluşturulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve bu Bakanlık bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, doğrudan engellilere yönelik bir kamu hizmeti envanterinin ve kurumsallaşma adımlarının hızla atılmasına da kaynaklık etmektedir.

Memur-Sen ve Eğitim-Bir-Sen olarak emek örgütü olmamızın bir gereği olarak, çalışma hayatında engelli bireylerin var olmasını sadece "sosyal adalet" ve "sosyal devlet" paradigmasına dayandırmadık bunun aynı zamanda bireysel bir hak olduğunu da söyledik. Görme engelinin hakikata bakmaya engel olmayacağını, işitme engelinin hizmet taleplerine yönelik sözleri anlamaya engel olmayacağını, doğruyu seslendirmek için konuşma engelinin bulunmaması gibi zorunluluğun olmadığını biliyoruz. Bu çerçevede, kamunun engelli bireylerin istihdamında öncülük yapmasını, engelli kamu bireylerinin kamu hizmeti sunumunu kolaylaştıracak tedbirlerin alınmasını, engelli aile bireyi olan kamu görevlilerinin mesailerinin başlangıç ve bitiş saatlerinin farklı uygulanması gibi birçok konuyu, talebi ve beklentiyi Toplu Görüşme, Toplu Sözleşme ve Kamu Personeli Danışma Kurulu toplantılarının gündemine aldırıp önemli kazanımlar ürettik. Engelli bireylerin kamu hizmetlerinde istihdamında önemli bir eşik oluşturan Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPS) düzenlenmesi, Memur-Sen'in katkı sunduğu ve yön verdiği projelerden biri olarak hayata geçti. Bugün ve geçmişin rakamlarını kıyasladığımızda, 2002'de 5 bin civarında olan engelli kamu görevlisi sayısının 2014 Haziran itibarıyla 35 bine çıkması yani 7 kat artması önemli bir yükseliş. Ancak, yeterli değil. Çünkü, halen engelli bireylerin atanaacağı yaklaşık 24 bin boş kontenjan mevcut. Kamu personel sisteminde bir dönem yer edinen "kamu görevlisi=engelsiz birey" anlayışının bugün oldukça uzağındayız. Doğrudan engellerine yönelik atama süreçlerinin yapıldığı, atama, yer değiştirme, görevde yükselme ve unvan değişikliği mevzuat

ve uygulamalarında engelli kamu görevlilerine münhasır hüküm ve süreçlerin yer aldığı bir kamu personel mevzuatımız var. Bütün bu adımlarda, başarılar ve süreçlerde; emek örgütlenmesinin, kamu görevlilerinin sendikal örgütlenme hakkına sahip olmasının şüphesiz büyük payı var. Kamu görevlilerinin sendikal örgütlere sahip olması, kamu görevlilerine yönelik tespitlerin, taleplerin ve beklentilerin daha güçlü bir şekilde kamuoyuna duyurulmasına, siyasi iradenin ilgi alanında yer edinmesine imkan sağladı. Bu doğrultuda, konfederasyon ve sendikaların bünyesinde, engelli kamu görevlilerinin görüş, öneri ve eleştirilerine yönelik kurumsal birikim oluşturmak da doğal bir sonuç haline geldi. Memur-Sen olarak bu anlayışla, Genel Merkezimiz bünyesinde "Engelliler Komisyonu" oluşturduk ve engelli kamu görevlilerimizin hem görev mahallinde hem de genel anlamda sorunlarını, taleplerini, beklentilerini şekillendirecek bir yapılanma oluşturduk. 81 ilin tamamında teşkilatlanma çalışmalarına devam eden Engelliler Komisyonumuz marifetiyle, engelli kamu görevlilerine yönelik tespit ve tekliflerimizi bizzat bu durumu yaşayanların irade ve ifadeleriyle şekillendiriyoruz. Kamu görevlisi olmak noktasında hak sahibi olmalarına katkı sağladığımız engelli bireylerin, sendikal liderler olmasında da öncülüğü üstlenmek durumundaydık ve bunu bihakkın yerine getirmek istiyoruz.

Türkiye, birçok alanda olduğu gibi engellilere bakış ve engellilerin hayatın içine katma noktasında da önemli aşamalar kaydetti. Ancak, biz engellilere dönük sosyal hizmetler yanında ve hatta ondan daha da yoğun bir şekilde doğum öncesine ve doğuma dayalı engel edinimleri ile iş kazaları, trafik kazaları, terör olayları gibi günlük hayat içerisinde bireyleri engelli hale getiren süreç ve sonuçlarla da mücadele etmek zorundayız. Engelli bireylere dönük hizmetlerin artması veya bu alana ilişkin kamu hizmetlerinde yetkinliğin oluşması elbette önemli bir sonuçtur. Ancak, olması gereken toplumda engelli bireylerin sayısını azaltacak tedbirlerin ve süreçlerin, engelli bireyledin, kamu görevlilerinin hayatını kolaylaştıracak süreç ve uygulamalarla birlikte hayata geçirilmesidir. Son söz olarak; insan, engeli olduğu için "kusurlu" nitelenebileceği gibi engeli bulunmadığı için "kusursuz" sayılmaz. Önemli olan, insanın zihninde insan olmayı imkansız kılan engeli bulunmaması veya zihnindeki engelleri kaldırabilmesidir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelli Eğitimi Üzerine Gelişmeler

Doç. Dr. Mustafa GÜNDÜZ

Princeton University, NES (Visiting Fellow); Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

*Ehl-i irfânım diye kimseye ta'n etmeye sen
Defter-i irfâna sığmaz söz gelir divânedен.*

Giriş

Akıl sahibi bir varlık/canlı olarak insanın, tarihin en eski zamanlarından bu yana, farklı biçimlerde dinî, sosyal, kültürel ve siyasî mükellefiyetleri olmuştur. Bu sorumluluklarını yerine getirebilmek için ise, bilgilenmesi, kültürlenmesi gerekli görülmüştür. Ancak fizikî, ruhî ve zihnî bakımdan asgari şartlara sahip olmayanların bilgi edinmesi bir sorun olduğundan onların sorumlulukları ya sınırlandırılmış ya da bütünüyle kaldırılmıştır. Böylesi insanların hayatlarını devam ettirebilmeleri genellikle en yakınlarının yardımıyla gerçekleşmiştir. Ancak farklı kültür ve toplumlarda farklı engelleri (görme, işitme, akıl, konuşma, hareket etme bakımından) olan insanların hayata tutunabilmeleri, rahat yaşayabilmeleri için değişik kurumlar oluşturulduğu, devletlerin inisiyatif üstlendiği de olmuştur. Ancak engelli insanların gerek temel ihtiyaçlarının karşılanması, gerekse eğitilmeleri hususunda gelişmeler hayli yeni tarihlerde başlar. Özellikle 17. yüzyıl sonrasında Avrupa'da meydana gelen Aydınlanma devrini müteakiben "kamu eğitimi" fikrinin doğmasıyla seküler; toplumdaki bütün bireylerin dine daha sıkı bağlanması arzusuyla da dinî reformasyon hareketinin gereği olarak engelli eğitime yönelik çift yönlü bir gelişmeden bahsedilebilir.

Her ne kadar engelli eğitime yönelik modern anlamda ilk somut adımlar Avrupa'da atılmış olsa da, 18. yüzyıla kadar engellilerin durumu bu coğrafyada hemen her bakımdan içler acısıydı. Körler ancak dilenerek yaşayabiliyorlar, sirklerde "hayvanlar!" gibi oynatılıyorlardı. Deliler ise en ağır işkencelere tabi tutuluyor, cinlenmiş, ruhlarına cin

girmiş denilerek meydanlarda yakılıyordu. Zira, Hıristiyan kilisesine göre engelli insanlar Tanrı'nın gazabına uğramış kişilerdi. Bunları engellerinden kurtarmaya çalışmak Tanrı'nın iradesine karşı gelmekti. St. Augustinus'a göre, "anadan doğma sağırılar iman sahibi olamazlar, iman edemezlerdi. Çünkü iman vaazdan ve dinlenen sözlerden gelirdi" (Yıldırım, 305). Ancak Avrupa'daki reformasyon hareketiyle bu tür inanışlar yerini tam zıddı faaliyetlere bıraktı ve engelli insanların, yetersizliklerinin eğitim yoluyla giderilebileceği ve böylece topluma katılarak, aynı zamanda mü'min olabilecekleri inancı yaygınlık kazanmaya başladı. 16. yüzyılın sonlarında başlayan tartışma ve ilk eğitim denemelerini bu alanda yazılan kitaplar takip etti. 18. yüzyıla gelindiğinde gerek teorik gerekse pratik alanlarda mesafe kat edildi ve farklı branşlarda okullar açılmaya başlandı. Özellikle görme, işitme ve konuşma engelli insanların engellerinin giderilmesinde hayli yol alındı. Ancak bu dönemde sistemli bir çalışmadan ve standardizasyondan bahsetmek mümkün değildi.

Sağır ve dilsizlerin eğitimi için rahip Abbé Charles Michel de l'Épée (1712-1789) tarafından 1755'te Paris'te açılan *Sağır ve Dilsizler Okulu* bir ilktir. Aslında rahibin amacı dinî idi ve sağır ve dilsizleri "confirmation" yapabilmektir. Abbé de l'Épée "daktoloji" yöntemiyle sağır ve dilsizlerin soyut kavramları da anlayabileceklerini iddia etti ve bu konuda örnekler verdi, kitaplar yayımladı, uygulamalar yaptı ve başarılı da oldu. Paris'te onun mirasını Sigard devam ettirdi. Kısa bir süre sonra Almanya'da Samuel Heinicke (1727-1790) 1778'de Eppendorf'ta ilk sağır ve dilsiz okulunu

açtı ve daha sonra Leipzig'e taşıdı. Alman pedagoğ, Heinicke dudak okuma yöntemiyle sağır ve dilsizlerin anlaşmaları yönünde yöntemler geliştirdi. 1880'de Milano'da toplanan *Uluslararası Sağır ve Dilsiz Terbiyesi Kongresi*'nde Heinicke'nin oral metodunun üstünlüğü onaylanınca, "daktiloloji" yöntemi önemini kaybetti.

Valentin Haüy 1785'te *Paris Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsünü* kurdu. Kabartma harf yöntemi geliştirildi ve bunlar sayesinde körlere okuma yazma öğretilti. İlk defa bu tarihlerde âmâ eğitimiyle ilgili kitaplar yazıldı. Daha sonra Avrupa'da pek çok kör okulu açıldı. William Moon Latin harflerinin hatlarını koruyan kabartma harfleri geliştirdi ve kısa bir süre sonra ise, Louis Braille (1809-1852) altı noktadan oluşan ve 63 harfe dönüşebilen sistemine 1829'da ilk şeklini verdi ve 1852'den sonra resmen kullanılmaya başlandı.

20. yüzyılın başlarında dünyada engellilerle ilgili eğitimin genel durumu şöyleydi: 1901'de dünyada 615 dilsiz okulunda 4778 öğretmen tarafından 38722 öğrenciye eğitim veriliyordu. Afrika'da 7 okul, 16 öğretmenle, 127 öğrenciye hizmet veriyordu. Asya'da 9 okulda 47 öğretmen, 453 öğrenciye eğitim yapıyordu, Güney ve Kuzey Amerika'da 142 okulda 1517 öğretmen ile 11889 öğrenci eğitilirken, Avdupa'da ise 450 okulda 3152 öğretmen 25.821 öğrenciyi eğitmeye çalışıyordu. Yine bu tarihlerde Belçika'da 12, Almanya'da 90, İngiltere'de 95, İtalya'da 47, Avusturya-Macaristan'da 38, Rusya'da 34 İsviçre'de 14 okul engelli insanlara eğitim veriyordu (Yıldırım, 309, Demirel, 21-22). Ancak eğitimlerin hemen hepsi işitme, görme ve konuşma engellilerine yönelikti. Zihin engelliler için Avrupa'da da somut adımlar 20. yüzyılın ilk yarısına kadar gecikti.

1. Engelli Eğitime Yönelik Osmanlı'da ilk Adımlar

1.1. Deliler ve Divâneler

Osmanlı toplumunun hayat tarzını, gelenek ve İslâm şeriatı tayin ederdi. Bu bakımdan farklı bedensel ve zihinsel kusurları olan insanlar için hem Türk kültürünün geleneksel pratikleri hem de İslâm'ın vaz ettiği hükümler geçerliydi. Özellikle delilere çok farklı yaklaşıldığı bilinmektedir (Dols, 1992). Buna karşın engelli insanlara yönelik gerek devlet, gerekse özel girişim tarafından, 19. yüzyıl sonuna kadar eğitim faaliyetinden söz etmek güçtür.

Genel olarak Osmanlı'da engelliler eğitimi denildiği zaman II. Abdülhamid döneminde ilk örneklerini gördüğümüz sağır, dilsiz ve âmâ mektepleri söz konusu edilmektedir. Ancak bu geniş konuya girmeden önce, toplum içinde "deli", "divâne", "mecnun" olarak bilinen, zihin engellilerin durumuna değinilebilir. Deli, akıl sağlığı yerinde olmayan insanlardır ve sorumlulukları yoktur. Müslüman toplumlarda bu konuya daima teorik bakışın yanında insanî açıdan da yaklaşılmıştır. İslâm hukuku genel olarak (bir çok ayrıntısı olmakla birlikte) akıl hastalarının işlem ehliyeti bakımından ehliyetsiz olduğuna, ceza gerektiren fiilleri sebebiyle de cezai sorumluluklarının olmadığına hükmetmiştir (Dönmez, 1993).

8. yüzyıldan sonra delilik, melankoli vb. hastalıklar üzerine İslâm dünyasında hatırı sayılır bir literatür oluşmaya başlamıştır. Müslümanlar arasında *Psychotherapy* kavramını ilk kullanan Er-Razi ve sonrasında El-Mecusi, İshak, İmran ve İbn-i Sina konu üzerine önemli eserler yazmışlardır. Özellikle İbn-i Sina'nın *El-Kanun*'da yazdıkları bin yıl kadar dünyanın her yerinde okutuldu. Deliler için *bimarhane* tabir edilen İslâmî hastane ilk olarak, Halife Harun Reşid (d.809) döneminde Bağdat'ta kuruldu. Aynı tarihlerde Ahmed bin Tolun Kahire'de bir başka bimarhane kurmuştu (İhsan, 50). Bu uygulamalar İslâm dünyasının farklı bölgelerine yayıldı ve farklı örnekler ortaya çıktı.

Farklı İslâm coğrafyalarında akıl hastalarının tedavisi ve eğitimi için darüşşifa, darülmezra, darüşşifaye gibi isimleri de olan "bimaristan/bimarhane" teşekkül etmiştir. Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı, her türlü gayri insani muamaleye tabi tutulduğu bir devirde İslâm dünyasında akıl ve ruh hastalarının müzikle, su sesiyle, havadar mekânlarda tedavi edildiği bilinmektedir. Edirne'deki II. Bayezid Darüşşifa'sı bunun en güzel örneklerinden biridir ve mükemmel havalandırma sistemi devrinin hayli ilerisinde bir mühendislik ve tıbbî gelişme olarak kabul görmüştür. Buralardaki temel hizmet, delilerin korunması ve tedavi edilmesine yöneliktir.

Osmanlı Ordu-yı Hümayununda bünyesinde çalışan "deliler" adında bir askerî kanadın 1444 Varna Savaşı sonrasında görülmesi söz konusudur. Bunların zamanla sayıları arttırılmış ve korkunç bir savaş unsuru haline getirilmiştir (Turhan, 2011). Osmanlı ordusunda "deliler" gerçek anlamda akıl hastası insanlar değil, iri yarı, cüsseli, cesaret ve güç bakımından olağanüstü özellikleri olan, gözü

kara akıncı savaşçıları anlatmaktadır. Bu birlik ordu içinde olduğu sürede çok büyük yararlılıklar göstermiştir. 18. yüzyılın başlarında da bozulmuştur.

Bütün bunlara bakıldığında, Osmanlı toplumunda, zihin engelli kişilerin öncelikle sağlıklı bir şekilde muhafazası, sonra da tedavi edilmelerine yönelik gayretlerin olduğu görülür. Ancak çocuktan itibaren eğitilmelerine dair kurumsal yapılanma yoktur.

Osmanlı toplumunda akıl hastalarının gerek toplum içindeki yaşamları, gerekse tedavilerine yönelik "modern" gelişme ve uygulamaların 19. yüzyıl sonlarında başladığı görülmektedir. Ancak devlet ve toplumun hızla değiştiği ve dönüştüğü 18. yüzyılın başlarından itibaren, akıl hastalarıyla ilgili geçmiş dönemlerdeki örnek uygulamalarda bozulmalar, duyarsızlıklar ve gerilikler ortaya çıkmıştır. Klasik dönem bimarhanelerinin bir dönüşümü olan Toptaş Bimarhanesi'nin 1880-1910 aralığındaki durumundan pek de olumlu bahsedilmemektedir (Kılıç, 2014; Artvinli, 2013). İlk defa 1876'da devletin delilere daha kolektif ve medikal ilgi göstergesinin bir gereği olarak, Fransa'daki örneklerinin taklidi olan *Bimarhaneler Nizamnâmesi* yayımlanmıştır. Söz konusu bimarhane Süleymaniye'den 1873'te Üsküdar Toptaş'ına taşınmış ve oradan da 1924'te Bakırköy'e aktarılmıştır. Cumhuriyet döneminde de Osmanlı mirası uzun süre aynı tutum ve uygulamayla devam etmiş ve Bakırköy Akıl Hastanesinin öncelikli amacı, muhafaza ve tedavi olmuştur. Zihin engellilerin eğitimine ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı nezdinde ilk girişimler 1960 sonrasında başlayabilmiştir.

2. Osmanlı'nın Son Döneminde Sağır, Dilsiz ve Âmâlar Okulu

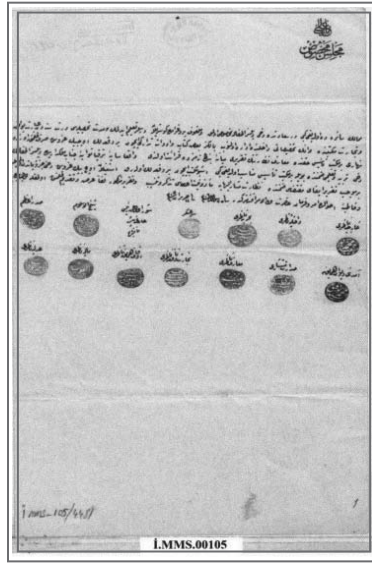
Osmanlı/Türk toplumunda engelli insanlara ayrı bir önem verilmiştir. Daha çok acıma hissinin tesiriyle toplumda hemen herkes onlara yardımcı olmuştur. Sağır ve dilsizler genelde geçimlerini ya en yakınlarının desteği ya da dilencilik yaparak sağlardı. "Bizeban" olarak adlandırılan sağır ve dilsizlerden şanslı olan bazıları, konuşulan sözler, alınan kararlar dışarıda söylenmesin diye Saraya

alınırdı. İlk defa Fatih ya da Yıldırım Beyazıt zamanında saraya alındıkları rivayet edilmektedir. 17. yüzyılın ortalarında Harem'de bir, Has Oda'da iki, Hazine Koğuşu'nda dört, Seferli Koğuşu'nda on bir olmak üzere 25 sağır ve dilsizin olduğu belirtilir. Burada Ser-bîzeban/Başdilsiz, Enderun'daki bütün dilsizlerin başı olarak görev yapmaktadır. Dilsizlerin sarayda zaman zaman etkili oldukları dönemler de olmuştur. Bunların görevleri Padişah kapısında nöbet tutmak ve daha çok Padişahın gizli emirlerini, şifreli biçimde başkalarına getirip götürmektir.

II. Mahmut ile birlikte Osmanlı devletinin temel esasları değişmeye başlamış ve devlet modernleşme yolunda büyük adımlar atmaya başlamıştır. Modernleşme çabasında İstanbul'un daima bir adım önünde giden Mısır vilayetinde engelli eğitiminde de bir fark atılmıştır. Daha İstanbul'da modern anlamda engelli eğitime dair belirti yokken, 1874'te Kahire'de Hidiv İsmail Paşa marifetiyle bir âma okulunun eğitime başladığı ve Braille işaretlerinin Arap harflerine uyarlandığı bilinmektedir.

İstanbul'da sağır ve dilsizlere yönelik bir okulun açılması II. Abdülhamid devrinde, Hamidiye Ticaret Mektebi'nin kurucusu ve müdürü Avusturya vatandaşı Ferdinand

Grati'nin önerisiyle gerçekleşmiştir. Daha önce de okul açan Grati Efendi bir dilekçeyle sağır ve dilsizler için bir okul açmak istediğini bildirdi. Dönemin etkili Maârif Nazırı Münif Paşa'nın ilgili makamlarla konuyu müzakeresinden sonra, Sultan Abdülhamid'in 24 Haziran 1889 tarihli irâdesiyle Dilsiz Mektebi adlı bir okulun kurulabileceğine onay verilmiştir. Okulun süresi dört yıllık olacak, öğrencilerden ücret alınmayacak, masrafların bir kısmı Maârif Nezareti'nce karşılanacak ve okul yatılı olmayacaktı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Dilsizler Mektebi, Sultanahmet'teki Hamidiye Ticaret Mektebi bünyesinde özel bir bölüm olarak 18 Eylül 1889'da açılmış ve temel ihtiyaçları giderildikten sonra 30 Eylül 1889'da 20 öğrenciyle derse başlanmıştır. Mektep yatılı olmadığı için talebeler gündüz gelip gidiyorlardı. Mektebin tanıtımı için bir de ilan yayımlanmış ve ilanda belirgin olarak isteyen herkesin din, milliyet ve cinsiyet farkı gözetmeksizin okula kabul edileceği vurgulanmıştır.

Sultan Abdülhamid'in Âmâlar Mektebi'nin açılışı için verdiği irâde.

Okulun programında Türkçe ve isteyenler için Fransızca okuma ve yazma becerisi, çok kullanılan bazı sözlerin telaffuzları, İlmihal, Güzel Yazı, Matematik, Genel ve Bölgesel Coğrafya, Resim, Ahlâk ve Cimnastik dersleri yer alıyordu. 1890 yılında okulda beş öğretmen ve bir öğretmen yardımcısı (mubassır) görev yapıyordu. İlk açıldığında okulun 20 civarında olan talebe sayısı bir sene sonra 45'e çıkmıştır. Öğrencilerin servisleri için tramvayda düşük ücret uygulaması yapılmıştır.

Dilsiz Mektebi başlangıçta dört yıl öğretim süreli olarak açılmıştır. 13 Ocak 1896'da Hüseyin Sabri Bey'in müdür olarak atanmasıyla süre beş yıla çıkarılmıştır. Öğrencilere devlet desteği olarak her yıl kırmızı takım elbise, kalem, defter vb. eşyalar da verilmiştir. Kırmızı elbise verilmesinin nedeni toplumda

daha çabuk fark edilmelerini sağlamaktır. Bununla birlikte sokak arabacılarının âmâlara karşı daha dikkatli olması için uyarıldıkları da olmuştur.

Dilsiz Mektebi öğrencilerinin okuldan mezun olduktan sonra bir işe yerleşmesi için özellikle okul müdürü Sabri Bey çok uğraşmış ve ilgili birimlerle sürekli yazışmıştır. Ancak bu gayretlerden anlamı ve sürdürülebilir bir netice elde edilememiştir. Başvurulan birimler genellikle öğrencilerin, işlerine yaramayacağını bildirmişlerdir.

2.1. Dilsiz Mektebi Bünyesinde Âmâlar Mektebi'nin Açılması

Dilsiz Mektebinin kurulmasından bir buçuk sene sonra Maârif Nazırı Münif Paşa'nın girişimiyle âmâlar için de bir mektebin açılması istenmiş ve gerekli alt yapı hazırlanarak, 17 Mart 1891'de aynı binada bir okul daha açılmıştır. Bu tarihten sonra da iki okul bir arada eğitime devam etmiştir.

Diğer ülkelere göre hayli geç açılan bu okula İstanbul halkı ta-

rafından büyük ilgi gösterilmiştir. İştme ya da görme engelli çocuğu olan bir çok üst düzey memur hemen bu okula koşmuştur. Bunun yanında Sultan Abdülhamid'in özellikle eğitim konusunda baş danışmanlığını yapan ve fikir ve eylemleriyle âdeta döneme damgasını vuran Münif Paşa'nın hususi ilgi ve desteği de okulun ön planda olmasına katkı sağlamıştır. Hayli ilgi gören okula maalesef yatılı olmadığı için İstanbul dışından pek çok müracaat olmasına rağmen öğrenci kabul edilememiştir. Daha da önemlisi okul uzun süre bina sıkıntısı çekmiştir. Aslında bina meselesi sadece dilsiz ve âmâ mektebi için değil, dönemin diğer bütün modern okulları için söz konusu olmuş ve oradan oraya taşınıp durmuşlardır. Bu durum Sultan Abdülhamid devrinin sonuna kadar çözülememiştir.

Âmâlar mektebi talebeleri okullarının önünde hocalarının nezaretinde işaret dili ile "Padişahım Çok Yaşa!" diyorlar.

Dilsiz mektebi 1897'de Ayasofya Merkez Rüştüyesi'ne taşınmıştır. Böylece müstakil müdürlük statüsünü de kaybetmiştir. Ardından aynı sene okulun âmâ kısmı kapatılmıştır. Görme engelli öğrencilere verilen müzik dersinin de kaldırılması okulun bir çok öğrencisini kaybetmesine sebep olmuştur. Bu süreçte okul müdürü, mevcut durumdan şikâyet etmiş, isteklerini içeren bir çok rapor düzenleyerek üstlerine sunmuştur. Bu raporlarda okulun kötü durumu tasvir edilmiştir. Yapılan incelemelerde Maârif Nezareti de duruma şahit olmuş ancak idarecilere hak vermek ve "haklısınız" diyerek tavsiyeden ileri bir şey yap(a)mamıştır.

Âmâlar Mektebi talebelerinden ikisi, okul üniformaları ve bastonlarıyla.

Nihayet bu kötü gidiş 1913 yılı başına kadar gelebilmiş ve bu tarihte Maârif Nezareti daha iyi bir okul açmak için, alt yapı imkânlarını geliştirerek çareyi okulu kapatmakta bulmuştur. Ancak okul müdürünün ısrarlı gayretleri ve fikr-i takibiyle okul kapatılmayarak Darülaceze'ye nakledilmesinin daha iyi bir çözüm olacağı

düşünülmüştür. İşte tam bu süreçte Osmanlı/Türk Maârifinin klasik, bıktırıcı/öldürücü bürokrasisi devreye bir daha girmiştir. Darülaceze, İstanbul Belediyesi'ne (Şehremaneti), o da Dahiliye Nezaretine bağlı olduğundan, bu birimler arasında iki seneye yakın yazışmalar devam etmiştir. Üstelik devlet bu dönemde askerî, siyasî, sosyal ve coğrafi bakımdan ölüm kalım savaşı içindedir. Maârif Nezareti bir yazısında, dilsiz ve âmâ mektebi için gerekirse Darülaceze içinde küçük bir bina yapılabileceğini ve bu bina için de memur maaşlarından yapılan kesintilerle 4-5 bin lira kadar da para biriktiğinden bahsetmiştir. Ancak bir süre sonra Maârif Nezareti Dilsiz Mektebi için toplanan yardım paralarının Tıp Fakültesinde kullanılmak üzere yurt dışından getirilecek aletler için harcandığını ve böylece okul binasına sarfedilecek para kalmadığını, söz konusu projenin gerçekleştirilemeyeceğini haber vermiştir. [Son dönem Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi böylesi traji-komik bürokratik uygulamalarla doludur.] Bunun üzerine Dilsiz Mektebi İstanbul Belediyesi'ne devredilmiş, Darülaceze'nin içinde bir sınıf olarak faaliyetine devam etmesine zar-zor imkân tanınmıştır. Ancak araya Cihan Savaşı girince bu defa mektebin Koska'da bulunan bir Vakıf binasına taşınmasına karar verilmiştir.

1915'te *Dilsiz ve Sağır Mektepleri Nizamnâmesi* düzenlenmiş ve buna göre okul Maârif Nezaretine bağlanmıştır. Bu nizamname Avrupa'dan getirilen örnekler doğrultusunda hazırlanmıştır (Nizamnamenin tam metni için bkz.: Demirel, 43-47; Balcı, 122). Bu sırada başka bürokratik gelişmelerin de etkisiyle okulun bu defa da müstakil bir bina yapılabileceği kadar Darüleytam (Yetimler evi) bünyesinde eğitimine devam etmesi kararlaştırılmıştır (1916). Ancak okul yine ortada kalmış ve oradan oraya sürekli yer değiştirip durmuştur.

Sağır, Dilsiz ve Âmâ mektebinde Grati Efendi, Lui Miyarini Efendi ve Hüseyin Sabri Bey idarecilik ve aynı zamanda eğitimcilik de yapmışlardır. Okulun öğrenci sayısında bir istikrar olmamıştır. Zira en başta müstakil bir binasının olmaması, personel ve diğer alt yapı eksiklikleri sürekli istikrarsızlığı kaçınılmaz kılmıştır.

Okulun açılma ve işletilme biçimi tam da Osmanlı modernleşmesinin temel karakteristiğini yansıtmaktadır. Zira, neredeyse hemen hiçbir zemin etüdü, yapılmamış, öncelikle -nitelikli- personel meselesine hiç değinilmemiş, hususi bir bina

ve bütçe ayrılmamış, okulun plan ve programı konusunda kafa yorulmamış ve üst düzey bürokratlardan bazılarının istek ve gayretleriyle okul/lar açılmıştır. Günübürlük, palyatif çözümlerle tam anlamıyla "göç yolda düzelir" mantığının özgün örnekleri modern dönemde de verilmeye devam etmiştir. Elbette böylesi temelden yoksun, deneme yanılma metodu ve kıt-kanaat imkânlarla hayata başlayan müesseselerden süreklilik ve kalite beklemek biraz anlamsızdır. Nitekim bu güne kadar, şaşırtıcı bir süreç de yaşanmamıştır.

3. Osmanlı Taşrasında Dilsiz ve Âmâ Mektepleri

3.1. Selanik Sağır ve Dilsiz Mektebi

Selanik 18. yüzyılın sonlarında hemen her bakımdan hareketli gelişmelerin olduğu stratejik bir şehirdir. Bir çok özel okulun açıldığı yer olması yönüyle de ayrıca önemlidir. Burada bir Sağır ve Dilsiz okulu açma teşebbüsü 1895'te başlamıştır. İstanbul Sağır ve Dilsiz Mektebinden mezun Fuad Efendi ile Paris ve Viyana Sağır Mekteplerinden mezun Jak Faraci Selanik Hamidiye Mektebi'nde bir sınıf açmak istemişlerdir. Hayli öğrenci potansiyeli olmasına rağmen, bu iki eğitim girişimcisi gerekli izinleri ancak 1909'da alabilmiştir. Okul hem yatılı hem de gündüzlü eğitim vermiştir. Fuat Efendi hem okulu idare etmiş, hem de eğitim işiyle ilgilenip, daktoloji yöntemiyle okuma yazma öğretmiştir. Sevenlerinin maddi yardımlarıyla varlığını devam ettiren okul Balkan Savaşı sırasında faaliyetini yürütemez hale gelmiştir. Bu sebeple okul, Mart 1912'de Selanik'te bulunan Midhat Paşa Sanayii mektebine taşınarak orada bir şube halinde eğitim vermeye devam etmişse de 26 Ekim 1912'de Selanik'in işgalinin ardından borçlarını bile ödeyemez duruma gelmiş ve 1913 başlarında kapanmak zorunda kalmıştır.

3.2. İzmir Dilsiz Mektebi

Bazı kaynaklara göre İzmir'de ilk Sağır ve Dilsiz Okulu Yahudi bir tüccar Albert Karmona tarafından 20 Şubat 1911'de kurulmuştur (Ergün, 481). Bazılarına göre ise, Selanik'te ilk Dilsiz ve Sağır Mektebini kuran Fuad Efendi, 1911'de İzmir'e gelmiş ve kişisel gayretleriyle Basmane semti civarında küçük bir okul açmıştır (Tutsak, 347). Fuad Efendi okula maddi kaynak sağlama amacıyla aynı yıl, yanına dört dilsiz öğrenciyi de alarak Suriye, Mısır

ve dolaylarına seyahate çıkmıştır. Aslında buradan amacı Mısır'da bir okul açmaktır ancak bunda başarılı olamamıştır. Ailelerin endişesi ve şikâyetleri sonucunda polis marifetiyle çocuklarının iadesi sağlanmış, Fuad Efendi'nin İzmir'deki okul serüveni de şimdilik sona ermiştir.

3.3 Urfa "Shattuck" Amerikan Körler Okulu

19. yüzyılın sonunda çığ gibi büyüyerek Osmanlı Devleti'nin hemen her yanını ahtapot gibi saran misyoner okullarının faaliyet alanlarından biri de işitme ve görme engellilerle ilgili eğitim vermektir. Bu amaçla Adana, Haçin, Maraş, Antep, Malatya ve Urfa'da (Yücel, 80; Balcı, 152) görme engellilere yönelik eğitimler yapılmıştır. Urfa Körler Okulu, Amerika Boston merkezli Protestan misyoner örgütü ABCFM'nin gayretkeş misyoneri Corinna Shattuck ve Mary Haroutunian tarafından 1902'e açılmıştır (Yücel, 74). Okulda eğitim işleri bir kaç kişilik mütevazı bir kadro tarafından yapılmıştır. Corinna Shattuck, 1910'a kadar okulun sorumlu misyoneri olarak görev yapmış ve Mayıs 1910'da ABD'de ölmüştür.

Okulun öğrenci kaynağı büyük ölçüde gayrimüslimler ve özellikle de bölge Ermenileri idi. Yakın bölgelerdeki diğer misyoner okullarından buraya transferler gerçekleştiriliyordu. Okul yatılıydı ancak bir miktar da gündüzleri gelen öğrenci vardı. Okulun açılış amacı tahmin edilebileceği üzere dünyevî olduğu kadar Protestan ruhaniyetinin temellerine hizmetti. Okulun sıkı ders politikası olarak okuttuğu dinî metinlerden ve ayinlerden bunu anlamak mümkündür. Finans kaynağı ise, büyük ölçüde ABD'den getirilen bağışlardı. Bununla beraber misyoner okullarında genellikle öğrencilere kazandırılan el zanaatları faaliyetleriyle elde edilen ürünlerin satışlarından da bir miktar gelir sağlanıyordu. Dinî içerikli metinlerin yanında okulun misyoner görevlileri Braille alfabesini Ermeniceye uyarlamışlardı. Buradan mezun olan öğrenciler başka illere (Maraş, Adana-Haçin, Antep) giderek oralarda da benzer okullar açmışlardır. Birinci Dünya savaşında dengelerin değişmesi ve Urfa'daki Bord misyonerinin ölümü üzerine zor şartlar altında kalan Urfa Körler Okulu, 1915'ten itibaren işlevsiz kalmış ve kısa süre sonra da kapanmak zorunda kalmıştır.

3.4. Malatya Körler Okulu

18. yüzyılda Osmanlı topraklarında çığ gibi büyüyen misyoner faaliyetlerinden biri de muhatap

bulabildikleri bölgelerde yetimhaneler açmaktı. Bunların çoğu ya rahatsızdı ya da bir takım diplomatik baskı araçları kullanılarak açılıyordu. Malatya Körler Okulu da 1908'den önce Alman Protestan misyonerleri Ernst Jakob Christoffel ve kız kardeşi Heavick tarafından yetimhane olarak açılmış daha sonra izin alınıp, resmî olarak 1 Aralık 1910'da (Balcı, 154) eğitime başlamıştır. Okul Malatya Ermenilerinden her türlü yardımı görmüş, yerli Ermenilerden Christoffel üzerine kayıt yapılmıştır. Ağustos 1916'da Protestan yetimhanesinde 100'den fazla kızın kayıtlı olması okulun ne kadar aktif olduğunu göstermektedir. Bu dönemde okulun her türlü faaliyeti yerel idare tarafından gözlenmiş ve idarecilerinin "âdeta bir düşman gibi" davrandığı arşiv belgelerine yansımıştır. Hakikaten Christoffel ve ona bağlı misyonerler Almanlıktan ziyade Protestan mezhebi perdesi altında Ermeni çeteleriyle de işbirliği yapmışlardır (Balcı, 155). Bu tür faaliyetlerle Birinci Dünya Savaşı sırasında zor durumda kalan okul, kısa süre sonra askerî hastaneye çevrilmiş ve daha sonra da anlaşıldığına göre kapanmak zorunda kalmıştır.

3.5. Beyrut Körler Okulu

Beyrut'ta körlere ait bir okulun olduğuna dair bilgi, 23 Mart 1882 tarihli Osmanlı Maârif Nezareti belgesine dayanmaktadır. Belgede okulun varlığı yanında diğer durumlarına dair bilgiler yoktur (Balcı, 151). Bunun nedeni, dönemin diğer pek çok misyoner okulunda olduğu gibi bu okulun da muhtemelen ruhsatsız açılmış olmasıdır. Balcı'ya göre okul büyük ihtimalle Zeytun Efendi adındaki görme engelli, aynı zamanda da öğretmen olan kişi tarafından kurulmuştur. 1903'teki bir belgeye göre, daha önce İstanbul'da açılan Sağır ve Dilsiz mektebinde çalışmak isteyenlerden biri W.G. Zeytun Efendi olmuştur. Bu zat çocukluğunda kör olmuş ve daha sonra Avrupa'da eğitim alarak körlere eğitimi için birçok faaliyet gerçekleştirmiştir. Braille alfabesini Arap harflerine uyarlamış ve körlere için bir *Elifbâ Risalesi* de hazırlamıştır.

4. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Engelli Eğitimiyle İlgili Gelişmeler

Her ne kadar 1915'te sağır ve körlere ilgili bir Nizamname çıkarılmış olsa da, uygulaması yapılamamıştır. Böylece derme çatma, şurada burada sığıntı olarak varlığını devam ettiren Dilsiz Mektebi Cumhuriyetin ilk yıllarını Süleymaniye Medresesi'nin izbe bir odasında karşılamıştır.

1923-24'te okulda kayıtlı 20 öğrenciden 16'sı devam edebilmektedir. Okulda öğrenciler üç ayrı sınıfa ayrılmışlardır. Personel, program, araç ve gereç yönünden neredeyse sıfır düzeyde imkânlarla yaşama mücadelesi verilmektedir. Okulun mevcut durumunu dönemin eğitimcilerinden Ali Haydar Taner şöyle tasvir eder: Mektebin tek öğretmeni vardır ve öğrenciler ışık ve havadan mahrum bir şekilde, tek odalı bir taş binada eğitim görmektedirler. Süleymaniye Medresesi'nin bu izbe köşesinin çatısındaki kurşunlar hırsızlarca söküldüğünden, yağmurlu havalarda oluşan ıslaklık ve nem kâgir tavana doğrudan geçebilmektedir. Saçakların ahşap kısmı büyük oranda çürümüş ve altından geçenler için bir tehlike kaynağı olmuştur. Kubbe ve saçaklar çökme tehlikesi içindedir. Mektebin bahçesi ise teneffüs ve oyun için asla yeterli değil, küçüktür (Taner'den akt.: Demirel, 108). Dilsiz Mektebiyle yakından ilgilendiği anlaşılan Taner, bu konuna eserler vermiş ve raporlar hazırlamıştır. Ancak bunlar daha uzun süre uygulanmak için beklemek durumunda kalmıştır.

İzmir'de ilk dilsiz mektebini açan ve daha sonra bir seyahate çıkarak dönmeyince okulu kapanan Fuad Efendi, aradan bir kaç sene geçtikten sonra bu defa Antalya'da yeni bir okul açma teşebbüsünde bulunduyorsa da başarılı olamamıştır. Ancak 1923'te İzmir Buca'da 23 yatak kapasiteli yatılı ve güzel bir binaya sahip, yeni bir Dilsiz Mektebi açmayı başarmıştır. (Maârif tarihçisi Osman Ergin'e göre okulu Musevi tüccar Alber Karmora kurmuştur (Ergin II, 967)).

Fuat Efendi okul için devletten bir miktar ödenek de alabilmiştir. Okul 1925'te Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâletine devredilmiştir. Aynı sene içinde Karşıyaka'ya taşınan okula ilgi hayli büyük olmuş ve yatan sayısı 150'yi geçmiştir. Okul bünyesinde öğrencileri meslek sahibi etmek adına biçki, dikiş, oymacılık, kunduracılık ve marangozluk gibi şubeler de açılmıştır. Aynı sene Eğitim Bakanlığının kararıyla İstanbul'da daha önceden kapatılmış olan Dilsiz ve Âma mektebi, İzmir'deki bu okula aktarılmıştır. 1928'de Rumlardan kalan dört evin de bu okula tahsisıyla eğitim faaliyetleri daha da genişlemiştir. 1939'da Karşıyaka'dan Alsancak'a taşınan okuldan mezun olanların bazıları için fabrikalarda kadrolar ayarlanmıştır. 1948-49 eğitim öğretim yılında okulda yedi sınıfta 122 öğrenci eğitim alıyordu. Okulun 1952'de Milli Eğitim Bakanlığına devriyle, sağırılar İzmir'de kalırken, körler Ankara Etimesgut'ta açılan körler okuluna nakledilmiştir.

1938'de farklı türden engelleri olanların eğitimlerine farklı bakış açıları getirmek ve batı tecrübesinden yararlanmak adına, Abdülkadir Cahit Tümer Almanya'ya eğitim ve inceleme için gönderilmiş ve aynı yıl İzmir'de Sağır, Dilsiz ve Körleri Korumaya Derneği adında bir kurum oluşturulmuştur.

1933'te İstanbul'da Sağır, Dilsiz ve Körleri Himaye Cemiyeti kurulmuştur. 1944'te Sağır, Dilsiz ve Körler Tesanüt Cemiyeti tarafından İstanbul Aksaray'da İstanbul Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu açılmış ve dokuz yıl eğitim yapmıştır. 1951'de düzenlenen *Özel Eğitim Yasası* gereğince okul 1953'te 94 öğrencisiyle Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Modern eğitim öğretim yöntemleri kullanan okulun ilk yılında 38, ikinci senede ise 64 öğrenci eğitim almıştır. Okulda okuma yazmanın yanında farklı kurslar da açılmıştır. Daha sonra bir çok değişim ve dönüşüm geçiren okul, 2002'de Fatih İşitme Engelliler Lisesi olmuş en sonunda da Fatih Özel Meslek Lisesi adını alarak eğitim hayatını bu güne kadar devam ettirmiştir.

Türk Milli Eğitiminde engellilerle ilgili gerek bürokratik gelişmeler, gerekse devlet eliyle uygulamalar 1950'lerden sonra başlamıştır. 1960'ta Ankara ve Gaziantep'te iki körler okulu bulunmakta ve buralarda toplam 197 öğrenci eğitim almaktadır. Bu rakam okul çağındaki engelli nüfusunun % 2'si bile değildir. Aynı tarihlerde İstanbul, Ankara, İzmir ve Diyarbakır'da da Dilsiz Okulu vardı ve buralarda da 510 öğrenci eğitim alıyordu. Eğitim alabilen sağır çocuk sayısı toplam çağ nüfusunun % 15'i civarındaydı.

Türkiye genelinde 2013 yılı MEB istatistik verilerine göre, engelli eğitiminin farklı türlerinde devletin ve özel sektörün işlettiği, farklı sınıf ve kategorilerde toplamda 441 okulun 2149 dersliğinde, 3352 öğretmen, 9888 öğrenciye eğitim vermektedir.

Engelli eğitiminin motor gücü olan, öğretmeni yetiştirmek için Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Özel Eğitim Bölümü 1952'de, Ankara Üniversitesi'nde de 1965'te açılmıştır. 1950'den 1980'e kadar Özel Eğitim Hizmetleri, İlköğretim Genel Müdürlüğüne bağlı bir şube şeklinde yürütülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı'nda "Özel Eğitim Genel Müdürlüğü" ancak 1980'de kurulabilmiştir. *Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu* 1983'te, *Özel Eğitimle İlgili Hükmeler* ise 1997'de KHK ile kabul edilebilmiştir.

Bütün bu nicel ve nitel gelişmeler, Türkiye'nin engelli eğitiminde çağdaşı ülke ve toplumlara göre ne kadar geride kaldığını, bir başka ifadeyle

bu önemli toplumsal meseleyi ciddiye almadığını göstermektedir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e sürekliliği deneme yanılmalarla hayatını sürdürmeye çalışan, hiç bir zaman uzun süreli projelere imza atamayan, kendine özgü bir felsefi, sosyolojik ve ontolojik dünya oluşturamayan eğitim sistemimiz, bu alanda da ciddiyetsizlik ve boş vermişliğine örnekler katmıştır.

5. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Engelliler Üzerine Bazı Yeni Eserler

Özellikle 2000'li yılların başından itibaren "eğitim tarihi" alanında hatırı sayılır bir gelişme yaşandığı görülmektedir. Osman Ergin'ler, Faik Reşit'ler, Aziz Berker'ler vb. makro eğitim tarihçilerinin ardından, eğitim tarihimizin daha dar konularını kişiler, kurumlar, metotlar ve eserler oldukça nitelikli bir şekilde ele alan araştırmalar bir biri ardına yayımlanmaktadır. Özellikle mikro konularda ve yerel tarih alanında bir patlamanın yaşandığı gözlenmektedir. Bu çalışmaların bir çoğu, sadece teknik anlamda bir yenilikten ve bir konuya odaklanmadan ibaret değil, aynı zamanda yöntem, zihniyet ve kavramsal dünya bakımından da eskiden belirgin şekilde farklılaşmaktadır.

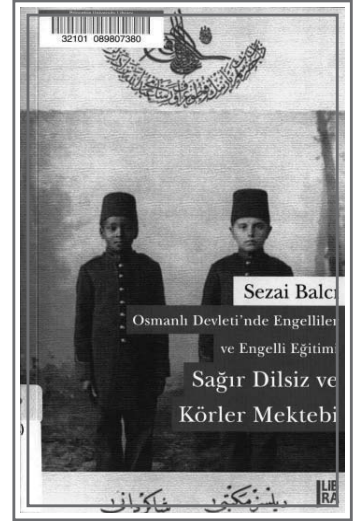
İkisi de hemen hemen aynı konuda (Osmanlı'da Dilsiz ve Âmâ Mektebi) olmasına karşın, biri Artvin'de diğeri de Giresun'da taşranın bütün imkânsızlıklarına, boşuculuğuna ve zorluklarına rağmen üreten iki akademisyenin birbirinden habersiz olarak kitaplarını yayımlamaları eğitim, kültür ve tarih dünyamız için gerçekten hem büyük bir tesadüf, hem de katkı verici bir zenginlik olmuştur. Genelde akademik camiada aynı konu üzerinde ikinci bir çalışma pek tercih edilmez. Oysa bilimde gelişme ancak daha önce yapılanlar ve düşünülenler üzerine yeniden durulmakla gerçekleşirebilir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e engelli eğitimiyle ilgili, arşiv kaynaklarına dayalı, oldukça yeni ve kıymetli bilgiler sunan iki eserden biri, Fatih Demirel'in Ekim 2013'te telif ettiği **Osmanlı'da Sağır-**

Dilsiz ve Âmâların Eğitimi, Dilsiz ve Âmâ Mektebi başlıklı çalışmadır. Demirel çalışmasına engelliler için kullanılan kavramların dinî, kültürel ve sosyolojik alanlardaki anlamlarına değinerek başlamış ve sonrasında da dünyada engelli eğitiminin nasıl ve nerede başladığına dair bir panorama sunmuştur. Daha sonra ise Osmanlı toplumunda dilsiz ve âmâlara nasıl davranıldığını, devletin bu insanlar için ne tür pozitif fırsatlar ihdas ettiğini belgeler ışığında işlemiştir. Daha sonra ise kitabın temel konusu olan, II. Abdülhamid döneminde kurulan ilk âmâ mektebinin kuruluşu ve daha sonraki değişim ve dönüşüm serüveni detaylı bir şekilde aktarılmıştır. Dilsiz ve âmâ mektebinin ders programı, hocaları, okuma ve yazma öğretimi, binası, çalışma prensipleri gibi pek çok detaya yer verilmiştir. Ardından da Cumhuriyet dönemindeki dilsiz ve âmâ mektebi projeleri kısaca ele alınmıştır. Bu arada, bolca görsel materyal de kullanılarak zevkle okunabilecek bir eğitim tarihi kitabı ortaya çıkmıştır.

Sezai Balcı'nın kaleminden **Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi** üst başlığı ve **Sağır, Dilsiz ve Körler Mektebi** ana başlığıyla, Ekim 2013'te Libra Yayınevi'nce yayımlanan eser alana kazandırılan yeni ve önemli bir çalışmadır. Balcı da çalışmasında bolca tarihsel kaynağa,

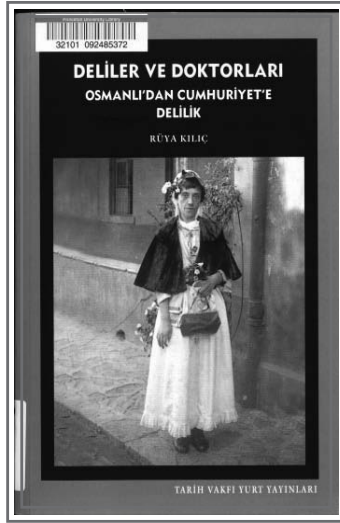
arşiv belgelerine ve zengin literatüre yer vermiştir. Balcı öncelikle dünyada sağır ve dilsizler için başlatılan eğitim uygulamalarına sonra da Osmanlı ve Türkiye'deki duruma değinmiştir. Daha sonra Osmanlı devletinde dilsizlerin istihdamı konusunu geniş bir şekilde ele almış, dilsiz meslekleri, dilsiz eğitimleri, dilsizlerin görevlerini kötüye kullanmaları, dilsizlerin etnik kökenleri, kıyafetleri, gelişimleri ve günlük hayatlarını devam ettirme biçimleri gibi konular hem geniş literatür bilgisi hem de arşiv kaynakları kullanılarak aktarılmıştır.

İkinci bölümde Balcı, Osmanlı'da sağır, dilsiz ve körler okuluyla ilgili hemen her türlü detayı dikkate alarak geniş bilgiler vermiştir. Demirel'de

olduğu gibi Balcı da bu okulların personeli, ders programı, günlük hayatı, bina yapısı, ihtiyaçları, resmi yazışmaları, öğrencilerin kayıt durumları vb. bilgilere yer vermiştir. Üçüncü bölümde Osmanlı Devleti'nin taşrası sayılan bölgelerdeki okullarla ilgili bilgiler yer almıştır. Burada Balcı, Selanik ve İzmir hakkında kısaca bilgi veren Demirel'den farklı olarak, Beyrut, Urfa, ve Malatya'da özellikle misyonerlerce açılan okullarla ilgili daha geniş bilgiler vermiştir. Son olarak Balcı, sağır ve dilsiz eğitiminin günümüzdeki durumu hakkında özellikle ders programlarına değinerek kısa bilgiler vermiştir (Balcı, 174-178).

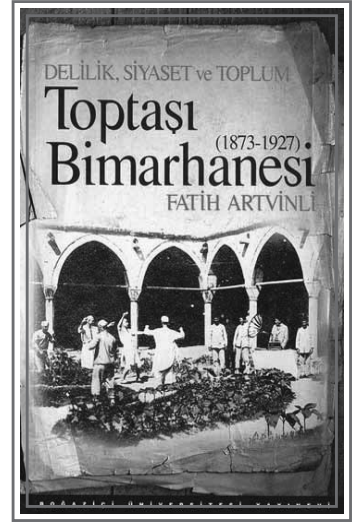
Bu kitapların kapaklarında -alt ya da üst lejantta- Osmanlı'da engelliler ifadesine yer verilmiş olsa da kitapların her ikisi de, âmâ ve dilsizlere odaklanmıştır ve Sultan Abdülhamid döneminde açılan bir okulu merkeze almıştır. Böylece sadece görme, konuşma ve işitme engellilerin eğitimiyle ilgili tarihsel bilgi ve gelişmelere yer verilmiştir. Kitapların en azından girişinde, bedensel, zihinsel ve ruhi engelleri ve sorunları olan insanların Osmanlı'daki eğitimleri ya da toplumdaki algılanışları hakkında kısa bilgiler verilseydi daha anlamlı olurdu.

Nitekim Osmanlı Devleti'nde gerek bedensel engelliler, gerekse zihinsel ve ruhi engelliler için farklı uygulamaların olduğu az da olsa bilinmektedir. Rüya Kılıç'ın hazırladığı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları'ndan Mart 2014'te yayımlanan **Deliler ve Doktorları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik** adlı kitap, tam da bu konu üzerine derinlemesine bilgiler sunmuştur. Zikredilen eser, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zihin engelliler hakkında en mütekâmil eserlerden biri olarak kabul edilebilir. Esere Osmanlı modernleşmesini deliler ve doktoralar üzerinde okuma denemesi olarak da bakmak mümkündür. Aslında Osmanlı toplumunun son döneminde deliler ve onların iyileştirilmelerine yönelik ne tür uygulamaların olduğu, bir takım acıklı hikâyelerle anlatılmaktadır. Bir anlamda geçmişin iftiharla anlatılan ruh

ve mekânları, 19. yüzyılda kaybolmuş onun yerini büyük ölçüde, çaresizlik, yetersizlik, parasızlık gibi dertlerle kıvranan bir utanç manzarası almıştır. Kılıç, modern psikiyatrinin Osmanlı'da başlamasını sağlayan öncü isimleri, dönemin İstanbul Bimaristanını, özellikle de Toptaşı Bimaristanını, Bakırköy Akıl Hastanesinin kuruluşunu özgün ve güvenilir belgeler ışığında akıcı bir üslupla anlatmıştır. Her ne kadar zamanın genel bir anlayış ve uygulaması olarak, son dönem Osmanlı toplumunda zihin engellilerin eğitimine ilişkin bilgi ve uygulamalar bulunmasa da, onların korunması ve tedavilerine yönelik zengin örnekler yer verilmiştir.

Delilik ve devletin delileri koruma ve tedavi etmede ilk defa sorumluluk aldığı dönem Tanzimat yıllarıdır. Özellikle klasik deli hastanelerinin merkezi olan Süleymaniye Bimarhanesi'nin 1873'ten itibaren Toptaşı'na taşınması ve bu süreçte tam Batı özentili bir bimarhanenin

inşası bu konuda bir dönüm noktasıdır. Hem devletin modernleşmesi, hem de her türden insana bakışını anlatması bakımından bu kırılma evresinde "devletin toplumu tıbbileştirmesi" sürecine girildiği görülür. Devlet, toplum, tıp ve akıl hastaları bağlarını modernleşme paradigmasının gölgesinde inceleyen titiz araştırmalardan biri de, Fatih Artvinli'nin **Delilik, Siyaset ve Toplum, Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)**, başlığıyla Boğaziçi Üniversitesi Yayınları'ndan 2013 yılında basılan eseridir. Kitapta modern psikiyatrinin Osmanlı tıbbına dahil olma sürecine ve delilerin öncelikle korunması ve sonrasında da tedavi edilmesine yönelik kurumsal gayretler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bu kitapta da zihin engelli insanların, özellikle de çocukların eğitimine ilişkin Osmanlı toplumunda ve erken Cumhuriyet döneminde bir gelişmenin olmadığını bir kez daha görmek mümkündür.

5.1. Ve gören gözlere bir ibret!!!

İkisi Ekim 2013'te diğeri Mart 2014'te İstanbul'da yayımlanan eğitim ve tıp tarihinin

detay konularından sayılabilecek yukarıda kısaca tanıtilen mütevazı ama önemli kitapları, doktora sonrası araştırma yaptığım *Princeton Üniversitesi kütüphanesinin* kataloğuna Mart 2014'te (belki daha önce) girmişti. Rüya Kılıç'ın kitabı da sadece beş ay sonra raftaydı. Sadece Princeton mu? Elbette değil, ABD'nin diğer bir çok üniversitesinin kayıtlarında da bu kitaplar görülebiliyor. Ama maalesef, doğrudan kendimizle, Türkiye'yle, Osmanlı'yla, en çok dert yandığımız eğitimle ilgili, İstanbul'da yayımlanan bu özgün kitap(cık!)lar, henüz (Eylül 2014 sonları), başta *Milli Kütüphane* olmak üzere, *TBMM, TTK ve İstanbul, Ankara, ODTÜ, Bilkent, Boğaziçi üniversiteleri Kütüphaneleri, İSAM, İBB Atatürk Kitaplığı* ve Türkiye'nin en iyileri sayılan kütüphanelerinde yer bulamamış. Güncel bir sıralamaya göre dünyanın en iyi on üniversitesinin altısı ABD'den, dördü İngiltere'den; Türkiye'den ilk beşyüze ancak ikisi girebiliyor. Bu tablonun oluşumunda yukarıdaki basit kitap temini işinin etkisi var mı acaba? Türkiye'ye vizyon biçenler dürbüne bir türlü doğru yerden bakamıyorlar ki, doğru yere bakabilsinler!

5.2. Engelli Eğitimi Üzerine Sıradışı Bir Sinema Eseri: *Imagine (Hayallerin Ötesinde)*

Andrzej Jakimowski'nin yönettiği, baş rollerinde Edward Hogg ve A. Maria Lara'nın oynadığı 2012 Polonya-İngiltere-Fransa ortak yapımı harika bir film. Görme engelli bir öğretmen, ekolokasyon yöntemini kullanarak beyaz bastonu bırakıp, dinleyerek (ses), koklayarak (koku) ve ışığı hissederek bu güçlü uyarıların yardımıyla hayata normal bir insan gibi tutunabilmiştir. Filmin kahramanı bir görme engelli okuluna öğretmen olarak atanır ve orada kişisel deneyimini öğrencilerine aktarmaya çalışır. Ancak daha ilk günden, başta okul idaresi ve çalışma arkadaşları olmak üzere herkesten tepki görür.

Görme engelli öğretmen öğrencilerine, çevreden gelen seslerin hızlarına ve duyma eşliğine

göre yön tayin edilebileceğini cesur bir şekilde gösterir. Film bize, duyma dünyasının daha çok çalıştırılması durumunda neler yapabileceğimizi anlatır. Öğrenme eylemi, duyma organları yoluyla edinilen durumların beyinde anlamlı hale getirilmesidir ve duyma alma işinin yüzde doksandan fazlasını gözler yapar. Şu halde en azından koklama ve duyma organlarımızla da gözlerimizle gördüğümüz kadar bazı şeyleri "görebilir" ve öğrenebiliriz. Film bize gözümüzle bakmadan, gözlerimizi kapatarak da bazı şeyleri görebileceğimizi sahneler. Hakikat yolunun çokluğunu ima eder. Düccane Cündioğlu'nun aforizmasıyla, "ancak gözlerimizi kapatarak görebileceğimize" de bir gönderme yapar.

Elbette, *Recep İvedik* filmlerinin gişe rekorları kırdığı bir iklimde *Imagine (Hayallerin Ötesinde)* filminden bahsetmek, biraz da âmâlâr diyarında ayna satmaya benzemektedir.

Yararlanılan Temel Kaynaklar

- Al-Issa, Ihsan (2000). "Mental Illness in Medieval Islamic Society", *Al-Junûn: Mental Illness in the Islamic World*, (Ed.: Ihsan Al-Issa), Madison, Connecticut: International University Press, pp.43-71.
- Ali Haydar Efendi (1925). "Sağır ve Dilsizler", *Mu'allimler Mecmuası*, C.3, S.29.
- Artvinli, Fatih (2013). *Delilik, Siyaset ve Toplum, Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927)*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Balcı, Sezai (2013). *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi, Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi*, İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Çakırcalı, Mehmet (2012). "Osmanlı Sağır-Dilsiz Mektebi", *Yedi Kıta*, S.43, s.48-49.
- Çiğil, Mahmut (2009). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye'de Özel Eğitim (1923-2007)*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış YLT.
- Demirel, Fatih (2013). *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmâlârın Eğitimi, Dilsiz ve Âmâ Mektebi*, İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Dols, Michael, W. (1992). *Majnûn: The Madman in Medieval Islamic Society*, (Ed.: Diana E. Immisch), Oxford: Clarendon Press.
- Dönmez, İbrahim Kâfi (1993). "Cünûn", *DİA*, C.8, s.125-129.
- Ergin, Osman (1941). *Türkiye Maârif Tarihi*, Cilt: 2,3, İstanbul: Osmanbey Matbaası.
- Ergün, Mustafa (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara: Ocak Yayınları.
- Gök, Süleyman (1958). *Dünyada ve Türkiye'de Sağır, Dilsiz Okulları Tarihi ve Eğitim Sistemi*, İstanbul: Hüsûnûbiat Matbaası.
- Günay, Ramazan, Halil İbrahim Görür (2013). "Osmanlı Devleti'nde Sağır, Dilsiz ve Âmâ Mektebi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, Tarih Araştırma Dergisi*, C.32, S.53, s.55-76.
- Kılıç, Rüya (2014). *Deliler ve Doktorları, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Delilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sayı, Hasan Basri (2008). *Osmanlı Belgeleri Işığında Dr. Esat Bey'in Biyografisi ve Görme Engellilere Yönelik Eğitim Çalışmaları*, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış YLT.
- Turhal, Abdullah (2011). *Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri: Deliler*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Tutsak, Sadiye (2002). *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler, (1850-1950)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım, Nuran (1997). İstanbul'da Sağır-Dilsiz ve Âmâlârın Eğitimi, *İstanbul Armağanı, Gündelik Hayatın Renkleri*, Cilt: 3, İstanbul: İBB Yayınları.
- Yücel, İdris (2011). "Bir Misyonerlik Uygulamasının Teorisi ve Pratiği: Urfa Amerikan Körler Okulu (1902-1914)", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.14, s.65-87.

Kültürleri Etkileyen Metinler ve İçtimai Koşulların Engellilere Karşı Tutumlara Etkisi

Hasan KÖSE

Üsküdar İMKB Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Öğretmen

Özet

Bu makalede iki temel iddianın ispatına çalışılmıştır. İlki ekonomik koşulların engellilere karşı toplumların ve kamunun tutum alışında baskın faktör olduğu, ikincisi engellilere karşı tutumlardaki iyileşmenin vahiy bölgesinde başladığı ve yakınlık derecesine göre iyileştiğidir. Bunları başta Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân-ı Kerim olmak üzere toplumları etkileyen dini, felsefi ve edebi metinler ve bilimsel gelişmeler üzerinden incelemeye çalışacağız.¹

Giriş

Engellilerle ilgili tarih öncesine ait bilgilerimiz halen bozulmadan kalan cesetlerin incelenmesine ve bugün halâ iptidai koşullarda yaşam sürdüren klanların sosyolojilerinin gözlemlenmelerine dayanmaktadır. Konuyla alakalı ilk yazılı bilgi Sümer kil tabletlerinde görülmekte devamında da yazı kullanan diğer toplumların bıraktıkları belgeler üzerinden takip edilebilmektedir.

Toplumları derinden etkileyen dinler ve inançlar, teknolojik ve bilimsel gelişmeler, siyasal ve ekonomik koşullar her şeyde olduğu gibi engellilerin artıp eksilmesini ve toplumların onlara karşı tutumlarını da belirlemiştir. Aynı içtimai şartlarda farklı tavır ve uygulamalar olduğu gibi ayrı içtimai şartlarda benzer tutumlar da olabilmektedir. Genel olarak sosyal davranışları ekonomik koşulların baskın olarak belirlediği kabul edilebilse de vahiy etkisi olan bölgelerde kıtlık ya da bolluğun bazı ahlaki normlarda farklılık yaratmaması inanç fak-

1. Bu metin büyük oranda İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bölümü için hazırladığımız "Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi" isimli kitap çalışmasından türetilmiştir.

törünün belirleyiciliğini daha dikkatli bir şekilde incelememizi gerektirir.

Genel olarak tarih öncesi toplayıcı ve avcı toplulukların, klana yük oluyor düşüncesiyle engellileri ya öldürmüş ya da yerleşimlerinin uzağında bir yerlerde ölüme terk etmiş oldukları yaygın bir kanaattir. Tarih çağlarından sonra bu konuda toplumların gelişimi eş zamanlı ve doğrusal bir iyileşme ve ilerleme şeklinde olmamıştır. Bazı ilkçağ toplumlarında son derece ahlaki bir zeminde ilişkiler görülürken, kökü Antik Yunanlı Filozof Eflatuna kadar dayanan "öjenizm" (sağlıksız çocukların ayıklanması) ve Sosyal Darwinizm rezaleti çağdaş ülkeleri XX. yüzyılın ilk yarısına kadar etkilemiştir. Faşist iktidar dönemlerinde kamuyu "ekonomik yükten" kurtarmak ve "üstün ırk yaratmak" uğruna birçok engelli kliniklerde zehirleyerek öldürmüşlerdir.² 1935 ve 1937 yılları Avrupa'sında ruhsal hastalığı olan kişilerin sterilizasyonunun gerekliliğini işleyen birçok film yapılmıştır. Bu filmlerinde oluşturduğu toplumsal bilinçle olsa gerek 1930-1945 yılları Almanya'sı hastanelerinde Tiergartenstrasse 4, T4 Projesi çerçevesinde 140.000 engelli zehirlenerek öldürülmüştür.³ Bu cinayetler pozitivist aklın sınırlarını çizdiği vahiyden uzak ekonomik ahlakın sonucudur.

Engellilerin; vahiy etkili bölgelerde sosyal ve ekonomik koşullar değişse de toplumun doğal bir parçası olarak görülmesi ve pozitif ayrımcılıkla desteklenmesi beşerin insanlaşmasını sağlayan en büyük faktörün vahiy olduğu fikrini güçlendirmektedir. Çağları boyunca engelliler için sorumlu olarak Tanrı yargılanmış, paradoksal bir mantıkla engelli mahkûm edilip tecziye edilmiştir. Kutsal

2. By Pete Millington and Hazel Wood, <http://www.disability.co.uk>.

3. By Pete Millington and Hazel Wood, a.g.e.

veya diğer metinlerden birçoğu mükemmel tedbirler içeriyor olmasına rağmen hayata indirilememiştir. O haleden konu bu yüksek seviyeli ahlaki ilkelere inanacak bir toplum ve uygulama iradesinde bir kamu otoritesi tesis etmektir.

Birçok toplumda engellilik hem bireysel hem de toplumsal anlamda Tanrının insanlara bir mesaj verme biçimi olarak da görülmüştür. Engelli sayısının artmasının hem bizzat kendisi kötüdür hem de ardından kötü şeylerin geleceği inancı vardır. En kötüsü elbette genel bir helâktir fakat insanların korktuğu büyük şeyler; kuraklık, kıtlık ve salgın hastalıklardır engellilerle ilişkilendirilmiş ve engelliler uğursuz sayılmıştır. Antik Babil (M.Ö. 2000) uygarlığında gelecek hakkında kehanette bulunabilmek için doğan engelli çocukların çetelesi tutulmuştur.⁴ Vahiy dinleri uğur ve uğursuzluğu kökünden reddetmiş ilahi cezaları hem dünyada hem ahirette tamamen bilinçli insan davranışlarının sonucuna bağlamıştır.⁵

Tevrat ve Zebur'un Engellilere ve Engelliliğe Yaklaşımı

Kamusal Sorumluluk

Tevrat ve Zebur; "Sağıra sitem etmeyesin ve körün önüne engel koymayasın..."⁶ Sabır ve ahlak vurgusu ve kamusal sorumluluk hatırlatılmıştır. "Körü yoldan saptıran lanetlensin ve tüm halk 'amin' desin..."⁷ Görme özürülere karşı ahlaki bir zorunluk vurgulanmakla kalmıyor aksi tutuma karşı dini ve vicdani bir baskı da kurulmuştur. "Zayıf ile düşkünün kayır, topalı tökezletme çolağa yardım et ve körü yönelterek onlara aydınlığımı göster."⁸ Ahlaki, hukuki sorumluluk yükleyen bir yaklaşım ve eğitim vurgusu yapılmıştır. "Köre göz ve topala ayak oldum. Yoksullara baba oldum..."⁹ "Rabb körlerin

gözlerini açıyor, Rabb Çökmüşleri kaldırıyor ve Rabb iyileri seviyor."¹⁰ Tedavi ile iyilik arasında bir bağ kurularak, fiili destek övülmüştür. "... O gelip sizi kurtaracaktır, diye söyleyin. O zaman körlerin gözleri ve sağırın kulakları açılacak; Ozaman topal kişi geyik gibi sıçrayacak ve dilsizler konuşacaktır; çünkü kırdasular ve çölde çayırlar olacaktır."¹¹

Engelliler daima yaşamın ve toplumun bir parçası olarak sunulmuştur. "Ben Yehovah, ... Körlerin gözlerini açasın..."¹² "Yehovah (Tanrı); ... Körleri bilmedikleri yolda geçdirecek ve onları bilmedikleri yollardan götüreceğim. Önlerindeki karanlığı aydınlatacak ve eğri yerlerini düzlendireceğim, onlar için tüm bunları yapacak ve onları asla bırakmayacağım."¹³ Engellilerin yaşamın ve toplumun içinde var kılınması ve yaşamlarının kolaylaştırılıp, mutluluklarının sağlanması bir kamusal sorumluluk olarak vurgulanmıştır. "İşte ben onları kuzey ülkelerinden getireceğim. Onları dünyanın dört bucağından; aralarında kör, topal, hamile ve gebe olduğu halde toplayacağım. Buraya büyük bir topluluk geri dönecektir. Ağlayarak geri gelecekler ve yalvarışlarıyla onları getireceğim. Onları su kanalları yanında ve doğru yolda geçdireceğim. Orada tökezlemeyecekler."¹⁴ Burada da yine engelliler toplumun içinde tanımlanmıştır ve yollar ve çevre düzenlemesinin kamusal sorumluluğu vurgulanmıştır.

Hukuki ve Sosyal Eşitlik

"...Davut da: Ey Mefiboşet! (... iki ayağı da sakat...)"¹⁵ Bir engelli. Dediğinde; o da: İşte kulun, dedi. Ve Davut ona: Korkma! Çünkü baban Yonatan'ın hatırı için sana her türlü iyilik edeceğim ve baban Saul'ün tüm tarlalarını sana geri vereceğim; sen de sonsuza dek soframdan ekmek yiyeceksin, dedi. O da yine eğilip: Ben neyim ki; benim gibi ölmüş köpeğe bakıyorsun? Dedi."¹⁶ Hz Davut'un Krallığında miras özelinde babanın sahip olduğu

4. Pete Millington, A Presentation on Disability.

5. **Tevrat**, Süleyman'ın Hikmeti, 6/4, İncil, Yuhanna, 5/29, Kur'an-ı Kerim, Saffat Suresi, 39,

6. **Tevrat**, Levilliler/ 19/14.

7. **Tevrat**, Tensiyer/ 28/18.

8. **Tevrat**, II. Ezra/ 2/21.

9. **Tevrat**, Eyüp/ 29/15-16.

10. **Tevrat**, Mezmurlar/ 146/8.

11. **Tevrat**, İşaya/ 35/4-5-6.

12. **Tevrat**, İşaya/ 42/6-7.

13. **Tevrat**, İşaya/ 42/16.

14. **Tevrat**/ İşaya/42/ 8-9. **Tevrat**/ Mika/ 4/6-7. **Tevrat**/ Sefenya/ 3/19-20.

15. **Tevrat**/ II. Samuel/ 4/4-13.

16. **Tevrat**/ Samuel II/ 9/1-8.

tüm haklardan engelli de olsa çocukların aynen yararlandığı ve İsrail toplumuna bunun açıklandığı görülmektedir. "Roma hukukunda sağır ve dilsizlerin miras hakkından mahrum edildiğini"¹⁷, bunun Ortaçağ boyunca Akdeniz kıyısı Roma ülkelerinde devam ettiğini¹⁸ göz önüne aldığımızda vahye uzaklığın etkileri daha net olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu metinde Mefiboşet isimli engelinin kendisini aşağılayıcı ifadelerle anması İsrail toplumunun o döneminin bilinçaltı olarak anlaşılabilir. Engelli bireylerin kendileri bile bu aşağılanmayı kabullenmiş görünmektedir. Bu durumda Tevrat ve Zebur'un engelliye diğer insanlarla eşit ve onurlu bir sosyal statüye çıkardığını ve ekonomik haklarını tanıdığını söyleyebiliriz.

Tevrat'ta Müşkül Bir Mesele

"...Ve Rabb, Musa'ya dedi ki: Harun'a söyle; senin soyundan kusuru olan kimse asırlar boyu Rabbin ekmeğini sunmak için yaklaşmasın ... Temiz ve kutsal olan kişilerden Allah'ın ekmeğini yesin. Ama kendisinin kusuru olduğundan 'Kutsal Mekân'ımı kirletmemek için ayırma perdesinin yanına girmesin ve sunağa yaklaşmasın; çünkü onları kutsayan Rabb Ben'im..."¹⁹ Burada mevcut Tevrat'ın sahilik gayri sahilik tartışmasına girmeksizin metnin İsrail toplumunu etkilediği gerçeği üstünden tarihi bir belge niteliğiyle değerlendiriyoruz. Kesin bir şey söyleyemsek te Tevrat'ın geneline bakıldığında engellilere yönelik bir aşağılama çıkarmak güçtür.

Tevrat ve Zebur'da Engelliler ve Etkilediği Toplumlar ile Diğerlerinin Mukayesesi

Tevrat M.Ö. 1200'lerde Mısır'da inzal oldu. O halde bu tarihlerden sonra Mısır ve çevresinde engelliye yaklaşımla alakalı belgelerde iz sürdüğümüzde etkilerine rastlıyoruz. "M.Ö. XII ve XI. yüzyıllar; Amenemope²⁰, eğitim felsefelerinin içinde engellilere iyi davranma temel etik olarak müfredatın bir parçasıdır. Âma cüce, felçli, zihinsel özür-lü ve sakatlarla alay etmek ve gülmenin günah olduğu öğretilmektedir. Cüceler pazar ve panayır tasvirlerinde olağan bir şekilde yaşamın içinde gö-

rülmektedir. Müzisyenlik ve şarkıcılık yaptıklarını gösteren tasvirler bulunmaktadır. M.Ö. IX. yüzyıllarda oluşan bu metnin Tevrat'tan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmediğini söylemek zordur. Okullarda ahlak dersi metinlerinde vahiy etkisi Mısır kültüründe engellilerle ilgili, bakım, tedavi ve haklar açısından hayranlık uyandıran uygulamaları doğurmuştur.²¹ Akdeniz'in güney doğusunda bunlar yaşanırken ticari ve siyasi ilişkilerle sanat ve siyasette de Mısırdan çok yoğun olarak etkilendiğini gördüğümüz Antik Yunan kültürünün bilgeleri engellilerin yaşamasını aile ve toplum için sosyal ve ekonomik sebeplerle uygun görmedikleri için toplum ve devlet engelli doğan çocukları, doğar doğmaz öldürme yoluna gitmiştir. Hipokrat (MÖ:460-377) "On Kutsal Yazısında" Antik Yunan toplumunun engellilerden nefret ettiğini ve kötü davrandığını söylemektedir. Ne Eflatun'un (MÖ 427-MÖ 347) ne de Aristo'nun (M.Ö. 384-322) ideal devletinde engellilere yer yoktur. İkisi de sakat çocukların öldürülmesini desteklemişlerdir. Okuma yazmayı bütün çocuklara zorunlu hale getirecek kadar ileri bir akıl ve eğitim yanlısı Isparta Kralı, Solon ve reformcu Licirgus (M.Ö. VI. yüzyıl) engelli çocukların öldürülmesini yasalaştırmışlardır. Engelli doğan çocukların Targitus dağına götürülüp kayalıklardan atılarak "tanrıya iade" edilmesi bir "kamu görevidir." Filozofik aklın çağlar üstü dâhileri bireysel ve toplumsal fedakârlık gerektiren sorumluluklarından ahlaksızca kaçmışlardır. Filozofik akıl engellilerin yaşam haklarının elerinden alınmasının bir kamu menfaati olduğunu savunabilmiştir. Bu bizi beşerin insanlaşmasında vicdana ve o da vicdanların terbiyesinde vahyin etkisine götürüyor. Oysa vahyi dinler açısından kim olursa olsun öldürme ancak cana ya da ırza karşılık olarak bir haktır.

İsrail oğullarının bütün erkek çocuklarını siyasal iktidarını tehdit edebilirler endişesiyle öldüren²² Ramses'ten sonra Hz Musa ve Tevrat yoluyla ulaştıkları yüksek insani seviye ortadadır. Burada elbette tüm Ortadoğu halklarının hatta tüm Mısır'ın bilaistisna tüm beldelerinde bu hukukun tatbik edildiğini ve hiçbir sorunun yaşanmadığını söylemiyoruz. Ancak, Antik Mısırdaki; "engellilerin öldürülmesinin kanunla yasaklanmış olmasının ötesinde alay etmenin günah sayılmasının"²³ dün-

17. Mestrius Plutarkhos, (MS 46-120) Yunanlı tarihçi

18. Nick Croosley, Contesting Psychiatry, 2006.

19. Tevrat/ Levililer/ 21/1-14

20. "Amenemope'nin Bilgeliği", British museum'un 10 474 numaralı papirüs'ünde muhafaza edilmektedir. Metin Budge tarafından çözülmüştür. 1923 yılında kopyası yayımlanmıştır. Bu papirüsün paleografik incelemeler neticesi M.Ö. IX-VI. yüzyıllardan kaldığı ve İbranice Meseller kitabınının 22, 17-23 bölümüne, kelimesi kelimesine denecek kadar benzeridir. <http://www.touregypt.net/instructionofamenemope.htm>.

21. Hüseyin Öksüz, Eski Mısır'da Toprak Mülkiyeti ve Kadastro Hizmeti, www.hkmo.org.tr.

22. Kur'an-ı Kerim/ El Kassas Suresi, 4. Ayet.

23. Ross Larry, Nubia and Egypt 10,000 B.C. to 400 A.D. From Pre-History to the Meroitic Period

yanın diğer taraflarında engelli doğan çocuklar devlet eliyle öldürülürken vahiyle alakası olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Hız Musa'ya indirilen Tevrat'ı bugün elimizdeki nüshaların ne kadar temsil ettiğini söylemek şahsen gücümün üstünde olmakla beraber Kur'an'ın; "Gerçek şu ki, biz Tevrat'ı, içinde bir hidayet ve nur olarak indirdik. Teslim olmuş peygamberler, Yahudilere onunla hükmederlerdi. Bilgin-yöneticiler ve yüksek bilginler de, Allah'ın kitabını korumakla görevli kıldıklarından ve onun üzerine şahitler olduklarından onunla hükmederlerdi..."²⁴ şahitliğini gözden irak tutmamak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü çağlar boyu yaşayan bir topluma onunla hükmedilmiştir.

Engellilere karşı yalnız filozofik Yunan metinleri ve iktidarları değil, mitolojileri de sabıkalıdır. Zeus'un Hera'dan doğan oğlu ateş tanrısı Hephaistos'un kaderine baktığımızda Yunan düşüncesinin bilinçaltının da sorunlu olduğunu görebiliyoruz. Hephaistos, tanrıların en çirkinidir. İki ayağı da topaldır. Homeros'un İlyada'sında bunun sebebi iki şekilde açıklanır. Birinciye göre babası Zeus, Hera ile kavga ederken Hephaistos annesinin tarafını tutmuş, buna kızan Zeus oğlunu Lemnos (Limni) adasına fırlatmış ve Hephaistos bu yüzden sakat kalmıştır. İkinci efsaneye göre Hephaistos sakat doğmuş, bu yüzden bütün tanrılar onunla alay etmiş, ondan utanan annesi de onu Olympos'tan aşağı fırlatmıştır.²⁵ İyi tarafı ise büyük bir zanaatkar ve mimar oluşudur.

Romanın 12 Levha Kanunları/Leges Duodecim Tabularum (M.Ö. 451-M.Ö. 449) kanunlarında şekli bozuk çocukların yaşam hakları babasına bırakılmıştır.²⁶ Romalı şair ve filozof, Titus Lucretius Carus (M.Ö. 99-M.Ö. 55) "sağır ve dilsizlere hiçbir sanatı öğretmenin mümkün olmadığını" söylemektedir. Oysa M.Ö. 3000 yıllarında Nil vadilerinde, Fırat ve Dicle boylarında özürülüler için çözümler üretmeye uğraşan kültürler olduğu görülmektedir. Yazılı kaynaklara göre Mezopotamya'da Babil, Sümer ve Asur tapınaklarında, sağır ve kör özürülüler istihdam edilerek ve toplumla bütünle-

24. Kur'an-ı Kerim/ El Maide Suresi, 44. Ayet.

25. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Hephaistos>, Gustav Scwab, Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri, İlyayayınevi"

26. Çelebicin, Özcan Karadeniz: **Roma Hukuku Tarihi Giriş Kaynaklar Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku Hakların Korunması**, Ankara 2004.

şik yaşatma²⁷ çabası vardır. Oysa Roma'da M.S. IV. yüzyıla kadar engelli doğan çocukları, öz babaları öldürmüştür. Bu uygulama Hıristiyanlığın etkisiyle yasaklanmış, ancak diğer taraftan Aziz Augustine; "Sağır'ın imanı olmaz, çünkü nasihat dinleyemezler ve Tanrının sözünü duymadıkları için de iman edemezler" diyerek bir anlamda engellilerin eğitiminin önünü tıkamıştır. Mermer saraylara ve lükse milyonlarca altın ve gümüş harcanan Roma Uygarlığında kör erkekler kalyonlarda karın tokluğuna kürekçi olurken, bedeni düzgün kör kızlar yaşamlarını fuhuşla sürdürebilmişlerdir.

Roma, akli ilahi vahiy sayesinde Mısır'ın M.Ö. XII. yüzyılda ulaştığı seviyeyi M.Ö.124-40 yılları arasında yaşayan tabip Asclepiadesle "engellilere insanca yaklaşmak gereği, masaj, diyet ve doğal tedavi yöntemleri olması gerektiğini" fark etmeye başlamış fakat bunu yüzlerce yıl sonra bile uygulamamıştır. Afrika doğumlu Romalı Caelius Aurelianus (M.S. V. yüzyıl) "Deli olan hastalar değil kendileri (meslektaşlarından bahsediyor), çünkü açlık ve susuzluk işkencesiyle ehlileştirilen vahşi hayvanlarla hastalarımı bir tutuyorlar. Bu zalimler, zavallıları zincirle bağlıyorlar, kollarını bacaklarını yaralayıp kırabileceklerini düşünmüyorlar bile... Hastaları insan eliyle zapt etmek çok daha kolay olduğu halde genellikle hiçbir işe yaramayan ağır demirlerle yola getirmeye çalışıyorlar. İş kırbaçlamaya vardırca kadar ileri gidiyorlar. Sanki zulüm hastanın aklını geri getirecek"²⁸ diyor. Germen kabilelerinde de sakat doğan çocuklar aileye ekonomik yük olacağı nedeniyle babaları tarafından boğularak öldürmüştür.²⁹

Hindistan'da Budha (M.Ö. 563 ile M.Ö. 483) zayıf ve ihtiyarlara karşı merhametli olmayı nasihat etmektedir. "Acı çeken yaratıkları kurtarıp, körler için ışık ve şifa verici olmanın" dilekleri arasında bulunduğunu söylemektedir. Bilginin kaynağı açısından İran'ın doğusu, irfani/tasavvufi bilgi havzaları diyebiliriz ki buralar nispeten vahiy bölgeye uzak olmasına rağmen, yapısal olarak felsefeye nazaran vahiy bilgiye daha yakındır. Modern

27. <http://www.cndp.fr/revueTDC/836-41549.htm>. (Asur örneği Tevrat'tan 2800 yıl öncedir fakat tüm kutsal metinlerin ittifak ettiği peygamberler silsilesi Hz Adem'e kadar dayanmaktadır. "...peygamber göndermedikçe hiçbir topluluğu azaplandırmayız. Kur'an-ı Kerim, İsrâ Suresi 15 Ayet.", "Onlara, kendilerinden önceki; Nuh, Ad, Semud, İbrahim kavminin, Medyen ahalisinin ve alt üst edilen şehirlerin haberi gelmedi mi? Onlara, onların resulleri, açık delillerle gelmişti. Allah, onlara zulmediyor değildi. Ancak onlar, kendilerine zulmediyorlardı. Kur'an-ı Kerim, Tövbe Suresi, 70. Ayet.

28. Caelius Aurelianus, Encyclopaedia Britannica.

29. Aurelianus, a.g.e.

Bilim'in felsefeye daha yakın olması gibi. Belki de bu bağlardan dolayıdır ki klasik felsefi metinlerden beslenen Batının geliştirdiği pozitif bilim disiplinleri felsefede az da olsa bulunan ahlaki tamamen lüzûmsuzlaştırmıştır. Hz İsa sonrası İnciller üzerinden Batıya ulaşan vahiy oldukça problemlili olmasına nazaran yine de Batının vicdanının oluşmasında etkili olmuştur. Doğu irfanı da ahlaki merkeze aldığı için olsa gerek değerler açısından vahyi değerlere yakındır. Tarihte bilinen ilk "Acizler evi" Hindistan'ın Budist krallarından Asoka (M.Ö. 272- 231) tarafından yaptırılmıştır.³⁰ Burada din ve inançların akıl ve vicdanları eğittiğini, ortaya çıkan toplumlarında sosyal ve ekonomik yaşamlarını bunların etkisiyle yaşadıklarını, engellerinden dolayı yaşamsal zorunluluklarına ulaşamayan insanları hem tarihin en eski zamanlarında hem de bugün ekseriyetle bizzat ve bilfiil kendi ailesi, akrabaları ve çevresi korumuş, bakmış ve hizmetlerini ulaştırmıştır.

İncillerde Engelliler

Engelin Tamamen Ortadan Kaldırılması, Kamusal ve Sosyal Sorumluluk

Engellilerin altın çağı diyebileceğimiz zaman dilimi Hz İsa ve Havarilerinin yaşadıkları dönemdir ki bunun Hz İsa ile olan bölümlerini Tevrat bildirmekte "...ki, körlerin gözlerini açasın. Tutsakları cezaevinden ve karanlıkta yaşayanları zindandan çıkarasın"³¹ ve Kur'an-ı Kerim'de doğrulamaktadır. "Allah o zaman şöyle diyecek: "Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene (verdiğim) nimetimi hatırla! Hani seni mukaddes ruh (Cebrail) ile desteklemiştim; (bu sayede) sen beşikte iken de yetişkin çağında da insanlarla konuşuyordun. Sana kitabı (okuyup yazmayı), hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan, kuş şeklinde bir şey yapıyordun da ona üflüyordun, hemen benim iznimle o bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle anadan doğma körü ve alacalıyı iyileştiriyoordun. Ölülerini benim iznimle diriltiyordun. Hani İsrail oğullarını engellemiştim; kendilerine apaçık mucizeler getirdiğin zaman içlerinden inkâr edenler, "Bu, apaçık bir sihirden başka bir şey değildir" demişlerdi."³² Önce Hz İsa, sonra da Havariler engelli ve müzmin ağır ve çaresiz hastaları mucizevi dokunuşlarla iyileştirmişler, mucize-

ler ve kerametlerle doğrudan engeli ortadan kaldırmışlardır. Hz İsa ve havarilerden sonraki engelli ve hastalara ne olduğuna, nasıl yaşadıklarına, nasıl davranıldığına, bakım, tedavi ve eğitimle alakalı neler olduğuna sosyal, siyasal ve hukuki konularına İncil'i ve sonrasında üretilen diğer metinler ışığında yaşam pratikleri ile kıyaslayarak ele alalım.

"... şölenine yoksulları özörlöleri, aksakları ve körleri çağır. Ve mutlu olursun; çünkü onların seni ödüllendirmeye bir gücü yoktur; ama sen dürüstlerin dirilişinde ödüllendirileceksin."³³ "Sonra O kul gelip efendisine tüm bu olanı biteni bildirdi. O zaman ev sahibi öfkelenerek kuluna: Çabuk kentin caddeleleriyle sokaklarına çıkıp yoksulları, özörlöleri, aksakları ve körleri buraya içeriye getir, dedi. Kul da: 'Efendim; buyruğun yerine getirildi ve daha yer var, dedi. Efendisi de kula: 'Yollara ve çiftliklerin yanına çıkıp içeri gelmeye çağır ki ev dolsun.'³⁴ Burada yemek bulup sofraya kurabilen herkese şiddetli bir şekilde sofranızda ve şölenlerinizde engelli ve yoksulların bulundurun telkini vardır. Eşitlik ve sosyal yaşama entegre etme zorunluluğu vurgulanmıştır. Kaldı ki burada hedef şahıslardır. Bu şartlarda kamu malıyla yemek sofraları kurarak bu ölçülere uymayanların sorumlulukları elbette daha çetin bir kınamayı gerektirmektedir.

Tanrı'nın Eğitim'ine Sabır Gerekir

"Çünkü onlar gönöllerine göre, nasıl uygun bulurlarsa; bir zaman için terbiye ediyorlardı; oysa Tanrı kutsallıkta bir payımız olsun diye bunu yararı için yapıyor. Durum bu: Kişi terbiye anında hiç sevinç duymuyor; ancak üzülyüyor! Ama sonra onunla terbiye olmuş olanlara doğruluk meyvesi getiriyor. Bu yüzden güçsüz ellerle güçsüz dizleri güçlendiriniz; Ayaklarınız için doğru yollar yapınız. Ta ki; topal olan sapmayıp şifa bulsun. Tümünüz esenlikte olarak kutsallığa yönelsin. Çünkü hiç kimse bu olmaksızın Rabbi görmeyecektir. Dikkat edin! Sakın bir kişi Tanrı'nın lütfundan yoksun kalmasın ve sakın acı bir kök filizlenerek sıkıntı vermesin çünkü birçokları onunla düştüler."³⁵ Genelde zayıflara özelde engellilere yönelik çok mükemmel temel mesajlar bunlar; bedensel ve maddi olarak güçlendirme, engellilerin rahat yürüeyebilecekleri yolların imar edilmesi, tüm toplumun ve kamunun kendi evinde her şeyden mahrum güçsüz, hasta ve engellilere Allah'ın nimetlerinin ulaştırılması görevi çok

30. Asoka Kitabeleri, Antik Dönem Hindistan/ İndia: The Ancient Past"

31. Tevrat/ İşaya/ 42/6-7.

32. Kur'an-ı Kerim/ Mâide Suresi, 110. Ayet. Kur'an-ı Kerim/ Âl-i İmrân Suresi, 49. Ayet.

33. İncil/ Luka/ 4/13-14.

34. İncil/ Luka/ 14/21-23.

35. İncil/ Pavlus, 12/10-17.

şiddetli bir tehditle hatırlatılmaktadır. " ...Sakin bir kişi bile Tanrı'nın lütfundan yoksun kalmasın ve sakın acı bir kök filizlenerek sıkıntı vermesin..." Çünkü birçokları böyle sebeplerle helak oldular, siz de helak olursunuz deniyor. Dünya iki bin yıldır bu ifadelere gereğince itibar etmiş olsa idi en azından yerel ve genel kamu otoriteleri yalnızca bu ifadeleri ilke edinseler dünyada engellilerin önünden tüm engeller çok kısa bir sürede kalkardı. Diğer taraftan engelli içinde tanrının rızasını kazanarak ebedi mutluluğu kazanma fırsatı olarak değerlendirilmiştir.

Cin Çıkarmanın Dayanağı ve Çarpıtma

"Ve İsa oradan ileri giderken arkasından iki kör gelerek: Ey Davut oğlu bize acı! Diyerek bağırıyordu. Eve girdiğinde o körler de O'nun yanına geldiler. İsa da onlara: Bunu yapmaya gücümün olduğuna inanıyor musunuz? Deyince onlar da ona: Evet ya Rab, dediler. O zaman gözlerine dokunarak: Size imanınıza göre olsun, dedi. Ve onların gözleri açıldı; İsa da onlara: Sakın hiç kimse bilmesin, diye sıkıca öğütledi. Onlar da çıkıp tüm o yörede haberi yaydılar. Onlar çıkarken de işte yanına dilsiz ve zavallı bir adam getirdiler. Cin çıkarıldığında o dilsiz konuştu ve halk da şaşarak: İsrail'de hiçbir zaman böyle bir şey görülmemiştir, dedi."³⁶ Cin çıkarma işinin Hıristiyan teolojisinde bir karşılığının oldu görülüyor fakat Hz İsa'da böyle insancıl bir şekilde, dua ve telkinlerle oluyorken nasıl oldu da Orta Çağ Avrupa'sında yakarak çıkarma şekline dönüştü hayreti muciptir. "Ve hemen o saat birçoklarını hastalıklardan ve içlerindeki kötü ruhlardan kurtararak birçok körlerin gözlerini açtı. Ve İsa onlara şöyle yanıt verdi: Gidin Yahya'ya gördüğünüz ve duyduğunuz şeyleri; yani körlerin gördüğünü, özürülülerin yürüdüğünü, cüzamlıların temizlendiğini, sağırın duyduğunu, ölülerin dirildiğini ve yoksullara Müjde'nin bildirildiğini anlatın. Benden ötürü tökezleyip düşmeyene ne mutlu, dedi."³⁷ Hz İsa'nın bilinen engellilere yardımı peygamberliğine deliller olarak ifade edilmiştir.

Tapınakta Kurumlaşan Yahudilik İle Vahiy ve Yaşamın Çatışması

"Beysayda'ya geldi ve yanına bir kör götürüp ona dokunmasını rica ettiler. O da körü elinden tutup köyden dışarı çıkardı ve gözlerine tükürüp

ellerini onun üzerine koyarak ona: Bir şey görüyor musun? Diye sordu. O da bakıp: Ağaçlara benzeyen adamları yürüyor görüyorum, dedi. Sonra ellerini yine onun gözleri üstüne koyup baktırdı. O da: Oda aydınlandı ve her şeyi apaçık gördü! Köye girdiler: Mucizevi tedavinin gizlenmeye çalışılması Yahudi din adamlarının baskılarından çekinilmesinden dolayıdır. "Rabbin Ruhü üzerimdedir. Çünkü beni yoksullara "Sevindirici Haber"i bildirmek için mesh ederek; yüreği kırık olanları sarmak, tut-saklara özgürlük vermek, körlerin gözlerini açmak, zulüm altında ezilenleri kurtuluşa kavuşturmak ve Rabbin seçkin yılını bildirmek için gönderdi..."³⁸ Dönemin egemen dini ve entelektüel sınıfı Yahudi din adamlarının engellilerin engellerinin kaldırılması yoluyla bir itibar kaybı yaşamaları, Hz İsa'nın bunu Yahudiler için dinlenme günü olan Şabbat/cumartesi günü yapması bahane edilerek direndikleri ve bu direnişin sonucu Hz İsa'yı öldürmeye kast ettiklerini biliyoruz. Peki, sorun nedir? Yahudi din adamları, dini, bilimi, tıbbi mutlak olarak, mülkü ve parayı ve ticareti de önemli oranda kontrol ediyorlar. Bu statülerini kaybetmemek için acı ve sefaletin devamı için savaş veriyorlar çünkü sorun devam ettiği sürece onlara ihtiyaç devam edecektir. Oysa Hz İsa sorunları kökünden çözüyor. Hz İsa'ya itaat ederek yatağını taşıyıp kalkan engelliyeye Yahudi din adamları; "Bu gün Şabbat olduğuna göre sana yatağını taşıman caiz değildir."³⁹ Diyorlar. Buradan Yahudi din adamlarının din algılarının insanı ve insan sağlığını merkeze almak yerine dini ritüelleri merkeze aldıkları görülmektedir.

Yaratıcının Allah Olması Engelliliği İlahi Bir Ceza Yapmaz

Hız İsa'ya mucizeyle körlüğünü giderdiği birisi için soruyorlar "... Doğuştan kör olan birini bu adamın kör doğmasına neden olan suçu kim yaptı? Kendisi mi yoksa ana babası mı?" dediğinde "İsa yanıtladı: Ne kendisi ve ne de ana babası; ama Tanrı'nın işleri kendisinde görünsün diye kör doğdu." diyor. Fakat Hz İsa'nın yaşadığı dönemin Yahudilerinin "doğuştan körlüğün kişinin kendisinden kaynaklanan bir günah nedeniyle olduğuna inandıkları görülüyor zira Yahudi din adamları doğuştan kör olan ve Hz İsa'nın gözlerini açtığı kişinin "Hz İsa'nın Peygamber olduğuna" söylemesine karşı; "... -Doğuştan günahkâr olan sen bize mi ders vereceksin? Diye çı-

36. İncil/ Matta, 8/1-16, Matta, 9/27-33, Matta, 20/30-34, Matta 21/14, Markos, 8/22-26, Markos, 10/46-52.

37. İncil/ Luka, 7/21-23, Matta 11/1-8.

38. İncil/ Luka, 4/18-19. İncil/ Yuhanna, 5/1-18.

39. İncil/ Yuhanna, 5/1-18. İncil/ Luka 14/1-6.

kıştılar ve onu kovdular...⁴⁰ Oysa Hz İsa; "Eğer elin senin tökezlenmene neden olursa; onu kes. Yaşama özürsüz girmek, iki elin olarak "Gehennaya" o sönmez ateşe gitmekten sana daha yeğ olur. [Orada onların kurdu ölmez ve ateşi sönmez.] Ve eğer ayağın sana engel olursa, onu kes. Yaşama aksak girmek iki ayağın olup da "Gehennaya" yani o sönmez ateşe atılmaktan sana daha yeğdir. [Orada onların kurdu ölmez ve ateşi sönmez.] Eğer gözün senin sapmana neden olursa, onu çıkar. Tanrı'nın Egemenliğine tek gözlü girmek, iki gözlü olarak "Gehenna" ateşine atılmaktan sana daha yeğdir."⁴¹ İman, ahlak ve insanlığın esas olduğu bunların uzuvlarla alakalı olmadığını hatta beden bütünlüğünden bütün bunların daha önemli olduğunu vurgulanmıştır.

Batı Roma'nın yıkılmasıyla doğan otorite boşluğunu derebeyleri, Hıristiyan din adamları ve şövalyeler doldurmuş, temel üretim aracı toprağa ve servete el koyan sınıflar arasında Kilise de vardır. Feodal Avrupa'ya entegre olan Hıristiyanlık yakaladığı bu avantajı insanları Hıristiyan olmaya zorlamak için kullanmışlardır. Feodal güçler de dini bir kontrol aracı olarak kullanmışlardır. Yoksulluk ve sefaletin yaygın olduğu Avrupa'da Hıristiyan olmak yaşamda kalmak yiyecek ve barınmak aksi de ölüm anlamına geldiği için yaygınlık kazanmıştır. İncilin çok sık vurguladığı tanrının merhameti genel olarak dindarları etkilemiş olmakla beraber⁴² dinin siyasal projelere alet edilmesinin belki de tarihteki en trajik örneği engizisyonlardır ve özellikle de konumuzu yakından ilgilendiren ikinci engizisyonudur. Papa IV. Sixtus (1471-1484) tarafından yayınlanan, "Engizisyoncular Tanrının inayetiyle ve bizim emrimizle, talimatlarımızda adı geçen köylerin, kasabaların, bölgelerin, illerin, hatta kişilerin ve suçlarının doğrulanması, failerin hapsedilmesi ve cezalandırılması için hiçbir izne ve engele tabi olmaksızın görevlerini yerine getirmek üzere yetkilendirilmişlerdir"⁴³ şeklinde ifadeler olan bir bildiriyle başlamıştır. Daha da kötüsü bu bildiriden iki yıl sonra, 1486'da "cadı avcılığının" temel ilkelerini içeren, Heinrich Kramer'in, Malleus Maleficarum/Cadı Tokmağı adlı kitabı olmuştur.⁴⁴ Daha da trajikomik bir durum olarak burada anmak gerek ki; bir

sonraki yüzyılda "büyük reformcu" Martin Luther (1483-1546) özürsüz doğan çocukların Devil/Şeytan olduğunu, yaşayanlar da dâhil hepsinin öldürülmesi gerektiğini söylüyor. Bu sebeple Protestan Hıristiyanlar engellilere hep suçluluk, korku ve aşağılama duygularının karışımıyla bakıyor.⁴⁵ Ferisiler arasında yaygın olan fakat Hz İsa'nın reddettiği "engelliliğin doğuştan ya da öncesinden kişinin kendisinin ya da ebeveyninin günahkârlığından kaynaklandığı" inancı.⁴⁶ Konteksinden koparılmış, yine İncil'den bir ifadenin, "...felçliyi getirdiler ve İsa; onların imanını görerek, felçliye: -Cesur ol oğlum; günahların sana bağışlandı, "Günahın sana bağışlandı"⁴⁷ ifadesinden çıkarılmıştır. Esasta Tevrat'a da İncil'e de aykırı olan bu anlam Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinde günah ve engelliliği bağlantılı hale getirmiştir. Sakatlık günahlar için bir ceza ya da ataların günahları karşılığı olarak düşünülmüş ve bunun süresi XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca Avrupa'da 8 ile 20 milyon arasında cadı olmakla suçlanan kişi idam edilmiştir.⁴⁸ Bu krallar, feodaller, kilise ve Yahudi doktorların desteğiyle olmuştur. Krallar ve feodaller hem toplumu delilerden ve psikolojik sorunlu kişilerden kurtarıyor/segregasyon hem de muhalifleri yok ediyorlardı. Böylece Katolik Kilise gücünü koruyor ve toplumu farklı ilahiyat anlayışlarından uzak tutuyordu. Yahudi doktorlar da şifacı kadınlarla rekabet etmekten kurtuluyorlardı. Bu katliamın taraflarına baktığımızda ekonomik temelli bir siyasal güç koalisyonu olduğunu görüyoruz.

Avrupa Ortaçağ Hıristiyanlığı bu akıl tutulmasını yaşarken öte yandan vahiy bölgesine yakın Hıristiyanlık Konstantinopolis'te M.S. 330 bedensel özürsüz çocuklar için bir bakımevi açılmıştır. Aziz Basil (M.S.330-379) Nevşehir Kapadokya, Caseria'da bir engelli sığınma evi açmıştır. M.S. V. yüzyılda Aziz Lymnius tarafından körler için bir sığınma evi kurulmuştur.⁴⁹ Paradoksal bir şekilde diğer engelliler için de kilise ve Hıristiyanlık bir sığınak olmuştur. Rahat bir şekilde ifade edebiliriz ki hangi tür olursa olsun engellileri her çağ ve zamanda olduğu gibi öncelikle kendi aileleri ve yakınları korumuştur. Ortaçağda buna Tevrat, Zebur ve İncillerin etkisiyle kilise de eklenmiştir. Elbette bunda kiliselerin dönemin temel üretim aracı top-

40. İncil/ Yuhanna, 9/1-41.

41. İncil/ Markos, 9/ 43-47.

42. In 'Disabled People in Britain and Discrimination : A case for anti-discrimination legislation', Colin Barnes (1991)

43. Michel Foucault, **Deliliğin Tarihi**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

44. Pete Millington, Sakatlık Tarihinin Çizelgesi.

45. Colin Barnes, Ayrımcılık ve Engelli Kısa Tarihi, 1991

46. İncil/ Yuhanna, 9/1-3.

47. İncil/ Matta, 9/2.

48. Millington, a.g.e.

49. Demirci, Mehmet Emin: **Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler**, İstanbul, 2005.

rağa sahip olma açısından Krallar ve soyluların ardından üçüncü sırada yer almasının zenginliğinin avantajı da vardır. Fakat bu koruma zihinsel engelliler için işlemiş görünmüyor. "Ekonomik koşullar engelli çocukların öldürülmesini teşvik etmiştir. Engelli çocuklar "iblis veya cadı değiştirdi diyerek öldürülmüş, cinlerin/cadılarının istilasına uğradığına inanılmıştır. Dışlanmışlar, yoksulluk içinde, güçsüz ve zayıf olarak kendi kaderine terk edilmişlerdir. Ortaçağ Avrupa'sında engelli çocuk veya yakına sahip olmak zor ve itibar kaybettirici olmuştur."⁵⁰ Engellilerle alay edilmiş, soytarılık yaptırılmış, aristokrasinin sosyal bir eğlencesi olmuştur. XVII. yüzyıla kadar, yaşlı ve fakir hastalar ve aileleri tarafından reddedilen engelliler, sadece gelişigüzel ve çoğu Hıristiyan hayır ve sadakalarıyla geçinmişlerdir. Bütün bu karmaşanın içinde Hıristiyanlık, her zaman engelli insanlar için sorumluluk kabul etmiştir.⁵¹ XIV. yüzyılda Belçika'da Kilise'ye yapılan bağışlarla, kilise revirlerinde zihinsel engellilere bakım ve yardım edilmeye başlanmıştır.⁵² İnciller halkın vicdanını diriltmiş engellilere karşı sorumlukları konusundan güçlü uyarıcılar olmuştur. Fakat genel olarak Avrupa'da engellilerle alakalı olumlu bilinç Haçlı Seferleri sırasında Müslüman doğudan etkilenecek oluşmuştur.⁵³ Fakat fiili değişim süreci coğrafi keşifler sonrası sermayenin el değiştirmesiyle başlamıştır. Girolamo Cardano (1501-1576) Avrupa'da sağır insanların diğer insanlar gibi yeteneklerini normal olduğunu söyleyen ilk hekim olmuştur.⁵⁴ Bu arada "Columbus'un Amerika'yı keşfetmesinden sonra gemilerde, kulelerde, teknelerde çalıştırılarak, aptallar, şehirlerden uzaklaştırılmıştır.⁵⁵ Aynı yıllar için Thomas More, Ütopyasında (1516) İngiltere'de akıl hastalarının doktorları bedava seks için göreve koşuyorlardı (1965)⁵⁶ diyor. 1575'de İspanyol avukat Kement, dilsizliğin duymamaktan kaynaklandığını

50. Bilgin ve keşiş Hermann Contactus/ Hermannus Augiensis, (1013-1054), Haffter (1968)

51. In 'Disabled People in Britain and Discrimination : A case for anti-discrimination legislation', Colin Barnes (1991)

52. Pete Millington, Sakatlık Tarihinin Çizelgesi.

53. Fransisken ansiklopedist keşiş Bartholomeus Anglicus (M.Ö. 1203-1272) İbn-i Sina'dan yaklaşık iki yüz yıl sonra olsa da; depresyon, geri zekâlılar ve delilere yardım için müzik önermiştir. Avrupa'da ilk sağır hastanesi 1280'de İngiltere'de (St Leonard) kurulmuştur, 1290 sonrası delilerin ve aptalların vesayetini İngiliz Krallı üzerine almıştır, 1297 de Paris Darülacezeye körler alınmaya başlanmıştır, 1326 Almanya da ilk Tımarhane, Elbing Hastanesi içinde açılmıştır, 1377 Bethlem Londra'da St Mary akıl hastaları için kullanılmaya başlanılmıştır,

54. Pete Millington, Sakatlık Tarihinin Çizelgesi

55. Foucault, a.g.e., s.123.

56. Penguin Books, Ütopya, Tercüme tarafından Paul Turner.

söyleyerek mahkemelerden eşitlik talep etmiştir. İngiltere'de Tudor hanedanı (1485-1603) insanların gerçekten muhtaç olanlarını tespit etmeye başlayarak, 1601 yılında da özürülerin yaşamında devlet müdahalesi için gereken ilk resmi tanımlamayı yapmıştır.

Shakespeare'in de Kafası Karışık

İngiliz edebiyatının hatta İngiliz aklının en temel taşlarından biri olan William Shakespeare'in (1564-1616) Kral III. Richard'ın kısa hayatını anlattığı oyununda, Kralın yaratılıştan fizyolojik eksiklikleriyle alay edilmektedir.⁵⁷ Bununla beraber engellilerin kamusal bir sorumluluk olduğunu da vurgulanmaktadır.⁵⁸ XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Robinson Crusoe yazarı Daniel Defoe (1660-1731) bakım ve tıbbi yardımın yoksullar ve engelliler dâhil sosyal sigorta sistemi kapsamında kamu eliyle olması gerektiğini söylemektedir. 1754 yılında William Hay'ın özürülülüğün içten bir felsefi analizini yapan otobiyografik bir yazı yazmıştır.⁵⁹ XIX. yüzyıldan sonra kamu otoritesinin hem mali olarak güçlenmesi hem de yoksul, kimsesiz, hasta ve engellilere bakmak üzerinden kiliselerin toplum nezdinde yüksek itibarının devlete ait olması gereğine inanılmaya başlanılmıştır. Böylece İslam'dan bin yıl sonra da olsa Avrupa'da engellilere bakım, tedavi, eğitim ve destek kamusal bir sorumluluk olarak algılanmaya başlanılmıştır. Tevrat'tan iki bin altı yüz, İncil'den bin sekiz yüz, Kur'an'dan bin yıl sonra dışlama/segregasyon düşüncelerine ağır eleştiriler yöneltilmiştir. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren kurumların peyzajı ve engellerin azaltılması kavramları politik ve akademik tartışmaların konusu olmuştur.⁶⁰ Victor Hugo'nun (1802-1885) romantik drama şaheserinin Quasimodo ile kambur, kör ve topal doğan, sonradan da sağır olan birinin akli ve gönlü olduğunu göstermiştir. Denis Diderot,⁶¹ Philippe Pinel, Charles Dickens yaptıkları araştırmalar ve ürettikleri metinlerle Batıyı olumlu yönde etkilemişlerdir. Diğer taraftan Endüstri Devrimi sonrası iş kazaları, engelli sayısını artırmıştır. İşçi sınıfının

57. Laffey P. Psikolojik Tıp / Cilt 33 / Sayı 07, s. 1143.

58. Gartner ve Joe, 1987, Chapter 2 (In 'Disabled People in Britain and Discrimination : A case for anti-discrimination legislation', Colin Barnes (1991)

59. Colin Barnes, Ayrımcılık ve Engelliler Kısa Tarihi, 1991.

60. http://www.itg-oberfranken.de/gensler/www.-Mittelalter/behi/behinderte_im_mittelalter.htm.

61. Zihinsel Engelliler Avrupa Dergisi, 1998, Cilt 5, Sayı 17, sayfa 3-9/ Revue européenne de l'arriération mentale 1998, Volume 5, numéro 17, pages 3-9

Marksizm ve Anarşizm üzerinden muhalefetin de etkisiyle gelişmeye başlayan sosyal adalet fikirleri etkili olmaya başlamıştır. Almanya'da ilk kez 1924'te bir yasal düzenleme ile engellilerin bakımı devletin görevi olarak tanımlanmıştır. Benzer bir yasa Prusya'da 1891 ve 1920'de yapılmıştır. Bunun ekonomik yükünden kurtulmak isteyince de girişte söz ettiğimiz T4 Projesi ile Sosyal Darwinizm'e sarılmıştır.⁶²

Kuran-ı Kerim'de Engelliler ve Etkilediği Toplumlar ile Diğerlerinin Mukayesesi

Mutlak Eşitlik

"Surat astı ve yüz çevirdi; Kendisine o kör geldi diye. Nerden biliyorsun; belki o, temizlenip-arinacak? Veya öğüt alacak; böylelikle bu öğüt kendisine yarar sağlayacak. Fakat kendini müstağni gören ise, işte sen, onda 'yankı uyandırmaya' çalışıyorsun. Oysa onun temizlenip-arınmasından sana ne? Ama koşarak sana gelen ise ki o, 'içi titreyerek korkar' bir durumdadır; Sen ona aldırış etmeden oyalanıyorsun. Hayır; çünkü o bir öğüttür. Artık dileyen, onu 'düşünüp-öğüt alsın.'⁶³ "Kendisine o kör geldi diye..." Bu surenin giriş cümlesi çok ilginç bir incelik taşımaktadır. Daha sonra gelen ayetlerden, "Surat astı ve döndü" ayetinin asıl muhatabının Rasûlullah (s.a) olduğu anlaşılmaktadır. Fakat ilk bakışta bu davranış Rasûlullah (s.a)'dan değil de, sanki başka bir kimseden sadır olmuş gibidir. Allah (c.c) böylesine incelik taşıyan bir ifadeyle, bu yaptığı hareketin Rasûlullah'a (s.a) yakışmadığını anlatmış ve "şayet senin üstün ahlak sahibi olduğunu bilen bir kimse, bu şekilde davrandığını görseydi, bunu sana yakıştırmazdı "demek istemiştir. Burada sözü geçen âmâ, meşhur sahâbî Ümmü Mektum'dur (r.a) ve Hz Hatice'nin (r.a) halazadesidir. Bu ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Rasûlullah'ın (s.a) Ümmü Mektum'dan (r.a) yüz çevirmesinin nedeni, onu hor görmesi, Mekkeli ileri gelenlere yöneliyor olması veya yoksul olması değildir. Mekke'nin ileri gelenleri ile tam konuştuğu bir sırada Ümmü Mektum'un (r.a) gelip bana İslam'ı anlat demesinden yüz çevirdi ve bu nedenle Allah O'nu çok fena azarladı.⁶⁴ Buradaki zaruri bilginin kamusal bir hizmet olduğunu düşünecek olursak kamu hizmeti verilirken hem en zayıftan başlamak hem de talep edene verilmesinin önüne

62. By Pete Millington and Hazel Wood, a.g.e.

63. Kur'an-ı Kerim/ Abese Suresi/1-12. Ayet.

64. Tefhimü-l Kur'an/Abese Suresi 2. Ayet ve tefsiri

hiçbir şeyin ve kimsenin engel olamayacağını da görüyoruz.

Nimetlerde Eşitlik Sorumluluklarda Pozitif Ayrım

"Köre güçlük yoktur, topala güçlük yoktur, hasta-ya da güçlük yoktur."⁶⁴ Bu ayetlerle cihat gibi kamusal sorumluluklar düşürülürken "Kendi evlerinizde veya... Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur..."⁶⁵ ayet-i kerimesiyle de nimetlerden yararlanmada serbestlik getirilmiştir. Fakat burada belirtmek gerekir ki sahip oldukları ihtiyaç fazlası malın içinden ve ürettikleri üründen alınacak vergi/zekât konusunda engellilerin diğerlerinden hiçbir farkı yoktur. Bu konularda Müslim - Gayrimüslim ayrımı yoktur. Bu konu Hire'nin fet-hinden sonra Hz Halit bin Velid'in anlaşmaya koyduğu özel hükümlerde açıkça ifade edilmiştir.⁶⁶ "Cizye yalnız baliğ ve engelsiz Gayrimüslim erkeklerden alınmış, kötürüm, topal, kör, yaşlı, kadın, çocuk ve manastırlara kapanmış keşişlerden de cizye alınmamıştır.⁶⁷ İslam; her türlü engelli ve zayıfın korumasını devlete görev olarak vermiştir. Alay etmek ve kötü davranmak zaten doğrudan "yaratıcısıyla alay etmek olarak algılanmış, küfür sayılmıştır.⁶⁸

Müslüman Toplumlarında Engellilerle İlgili Bilimsel ve Kurumsal İlerleme

IX-XI. yüzyıllar arasında İslam dünyasında tıp alanında engellilerle alakalı akıl ve ruh hastalıkları ve tedavileri üzerinde insanlığa ışık tutan çalışmalar yapılmıştır.⁶⁹ Zihinsel Engelliler için M.S. 700 yıllarında Bağdat, Fez ve Kahire'de, akıl hastanesi kurulmuştur. Karahanlı Böri Tigin Tamgaç Buğra Karahan (1052-1068) Semerkand'da bir Darü'l Merza/Engelliler Evi açmıştır. XIV ve XV. yüzyıllarda Sivas'ta, Kayseri'de, Manisa'da, İzmit'te İznik'te, Bursa'da ve Muradiye'de vakıflar bünyesinde kurulan imarethanelerde "Darür-raha" adlı "hangah" gelirlerinin beşte biri özürülülere ayrılmıştır. Bu gelirler tedavi, bakım ve mesleki eğitimi de içermektedir.

65. Kur'an-ı Kerim/ Nûr Suresi, 61. Ayet.

66. Taberî, Kitabü-l Haraç, s.85.

67. Muhammed Ali es-Sabuni/ Ahkam Tefsiri. Kur'an-ı Kerim, Tevbe Suresi, 29. Ayet. Siddikî, İslam Devletinde Mali Yapı, Fikir Yayınları, İstanbul, 1972. s.113.Taberî, a.g.e., s.36

68. Siddikî, a.g.e., s.147. Kur'an-ı Kerim,, Hucurat Suresi; 11. Ayet. Seyda Muhammed Konyevî, Günümüz Meselelerine Fetvalar, Reyhanî Yayınları, İstanbul, 2004.

69. http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_mental_disorders#cite_note-Dening1996-10

Bu Osmanlılarda da ilgili vakıfların hemen tamamında aynıdır. Osmanlı döneminde de tamamen vakıf olarak işletilen hastaneler kurulmuştur.⁷⁰ Konu bütün Müslüman ülkelerde bizzat toplumca bağışlarla değil vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Vakıf olgusunu pozitif hukuk halen İslam Medeniyeti bağlamında olduğu özgünlük, özgürlük ve özerklikte tanıyarak kabul edebilmiş değildir. Malesef vakıf medeniyetimiz diye diye tepinmemize rağmen en çok da Türkiye için böyledir. Bu durum hayrın kurumsallaşmasının önündeki en büyük engellerden biridir.

Fas'ta VIII. yüzyıl başlarında, Kahire'de 800, Şam ve Halep 1270 yıllarında kurulan akıl hastanelerinde hastalar hamam, ilaç ve müzikle tedavi edilmeye çalışılmıştır.⁷¹ XII. yüzyılın sonunda Bağdat'ta, izleyen yüzyılda Kahire'de, ruh tedavisi müzik, dans, gösteri ve masal anlatımından yararlanılmıştır. Tedaviyi yönetenler ve başarıya ulaştığını düşündüklerinde son verilmesine karar verenler de hekimlerdi. Avrupa bu düzeyi XV. yüzyılın başında İspanya'da Müslüman ülkelerin akıl hastanelerini örnek alarak, Müslüman tabiplerin öğrencileri tarafından kurulan İspanya üzerinden yakaladı.⁷² Fakat bu tedavi, bakım ve genel muameleler açısından doğrusal bir gelişim göstermedi. Bedlam St Mary, 1547 yılındaki Londra'daki akıl hastanelerini şöyle anlatmaktadır. Hastane içindeki koşullar sert ve insanlık dışı, hastalar pislik içinde, onlar demir sandalyede oturuyor, şiddetle bükülmüş, soğuk suda ıslatılmış duvara zincirlenmiş ve çıplak...⁷³ İnsanların sahip oldukları mülkiyete el koyma, düşüncelerinin tehlikeli bulunması, potansiyel şiddet tımarhanelere kapatılma nedeni olmuştur.⁷⁴ XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında Avrupa'da tımarhanelere yatırılanlar yalnızca gerçek deliler değil; siyasi muhalifler, mirasına el konulmak istenenler, tehlikeli bulunanlar, yakınları tarafından utanılanlar, özetle bir şekilde rahatsız olunanlardır.⁷⁵ Avrupa'da bilimin gelişmesi ve laik dünya görüşüyle Kilise'nin yerini bilim, Engizisyonların yerini, Kurumsal Psikiyatri alırken cadılığın yerine de delilik geçmiştir.⁷⁶ Özetle; George Rosen "Bu insanların kapatılmasının nedeni onları iyileştirmek değil toplumu koru-

mak ve toplumun kurumlarının sürekliliğini sağlamaktır" demektedir. Avrupa'nın laik bilincinin sonucu engelliler açısından budur. Oysa VIII. yüzyılda Hıristiyanlığın yeni kabul edildiği Saksonya'da, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun kurucusu Şarlman (MS. 742-814), cadıları değil, birini cadı diye yakanları ölümle cezalandırmak üzere kanun çıkarmıştır.

Çağdaş Batı ve Engelliler

Deliler vahiy coğrafyasında masaj, müzik, su ve yatıştırıcı ilaçlarla tedavi edilmeye çalışılırken "laik aklın" egemen olduğu modern Batın akıl hastanelerinde "XIX. yüzyılın başında Pierre Paul Royer-Collard'ın (1763-1845) öfkelenmesine kadar canavarlar olarak kalmışlardır."⁷⁷ XVIII. yüzyıl Avrupa akıl hastanelerinden birkaç edebi tasvir şu şekildedir. "Eşya olarak saman kaplı kötü yataktan başka bir şey yok. Kafasını, ayaklarını ve bedenini duvara doğru sıkıştırarak yatmak zorunda kalan ve bu taş yığınlarının arasından sızan sularla ıslanarak uykunun tadını çıkartamayan talihsiz..."⁷⁸ Focault'ta Paris Salpetriere akıl hastanesi için benzer tasvirler nakletmiştir.⁷⁹

Kaynaklar

- Bayat, Ali Haydar: *Tıp Tarihi*, Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2010.
- Bhugra, D.: "Psychiatry in Ancient Indian Texts" *Review History of Psychiatry*, Vol. 3, 1992.
- Canan, İbrahim: *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, 2010.
- Çelebican, Özcan Karadeniz: *Roma Hukuku Tarihi Giriş-Kaynaklar Genel Kavramlar-Kişiler Hukuku Hakların Korunması*, Ankara 2004.
- Demirci, Mehmet Emin: *Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler*, İstanbul, 2005.
- Enç, Mitat: *Görme Özürlüler Gelişim, Uyum ve Eğitimleri*, Ankara, 2005.
- Focault, Michel: *Deliğin Tarihi*, Ankara, 1992. Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay.
- Nasser, M.: "Antik Mısır Psikiyatri Bülteni", *Psychiatry in Ancient Egypt Bulletin Of The Royal College Of Psychiatrists*, Vol 11, December, 1987.
- Sıddık: *İslâm Devletinde Mali Yapı*, Fikir Yayınları, İstanbul, 1972.
- Swab, Gustav: *Klasik Yunan Mitolojisinin En Güzel Efsaneleri*, İlyayayınevi, 2005.

70. Millington, a.g.e

71. Islamic Medicine: 1000 years ahead of its times/ İbrahim B. Sayed

72. Focault, a.g.e., s.192.

73. Millington, a.g.e., s. 38.

74. Laffey P, 2003.

75. Nick Croosley, *Contesting Psychiatry*, 2006.

76. Szasz, a.g.e., s. 47.

77. Focault, a.g.e., s. 230.

78. Chisholm Hugh, "Desportes", *Encyclopedia Britannica*, 1911.

79. Focault, a.g.e., s. 232.

Osmanlı Devleti Kurumlarında Engellilere Yönelik Uygulamalar

Dr. Nuri GÜÇTEKİN

İstanbul Özel Topkapı Levon Vartuhyan Ermeni İlk ve Ortaokulu, Müdür Başyardımcısı

Giriş

Üç kısımdan oluşan bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin Bimarhane, Darülaceze ve Himaye-i Etfal kurumlarında engelliler için yapılan uygulamalara yer verilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin engellilere olan bakış açısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.¹

A- Bimarhane (Hastane)

Bimarhane müessesesi, Türk ve İslâm coğrafyasında engellilere bakış açısını daha iyi anlamamızı sağlayan önemli bir kurumdur. Bu çalışmada öncelikle Bimarhane kavramının ne olduğu ele alınacaktır. Daha sonra Bimarhane kurumunun ilk örnekleri kronolojik olarak incelendikten sonra bu kurumlarda engellilere olan bakış açısı aktarılmaya çalışılacaktır.

Darüşşifa, Türk ve İslâm dünyasında pratiğe ve gözleme dayalı sağlık hizmetleri veren hastaları tedavi eden sağlık ve eğitim kurumlarına verilen isimlerden birisidir. Ayrıca Darüşşifalar bölgeden bölgeye değişen Darü'l afiye, Dar-ür raha, Dar-üş-sihha, Dar-üt Tıp, Şifaiyye, Maristan, Bimaristan ve Bimarhane gibi isimlerle de bilinmektedir. Sözlük anlamı olarak; Darüşşifa bileşik bir isim olup, Arapça Dar (Ev, yer, mekân) ve Şifa (hastalıklardan kurtulma, iyileşme ve dinlenme) sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Yani bugünkü hastanelerin yerine kullanılmaktaydı. Bazı metinlerde "Bimarhane" halk ağzındaki kullanımıyla "Timarhane" şekliyle akıl ve ruh hastalarının ayrı bir yerde tutularak tedavi edildikleri yer olarak da kullanılmıştır. "Timar" kelimesi de genellikle tıp dilinde bir hasta-

ya veya yaralıya bakma işlemine denk olup, bu işi yapanlara da "Timarcı" denilmektedir.²

Osmanlı Devleti'nde tıbbi kuruluşlara verilen adlar Bimarhane veya Maristan'dır. Tanzimat Dönemi ile beraber bu kurumlara Hastahane denilmeye başlanılmıştır. Bimâr "hasta", Bimarhane ve Maristan kelimeleri ise "hastane" anlamındadır. Ayrıca bu kurumların vakfiye kayıtlarında; hekimler, cerrahlar ve kehhaller (göz hekimleri) istihdam edilmesi bu yerlerin bugünkü anlamda hastahane olarak işlevlerini sürdürdüğünü göstermektedir.³

İslâmiyet Döneminde Bimarhaneler

Tam teşkilatlı ilk İslâm hastanesi Abbasiler devrinde yaklaşık 800 yılında Harun er-Reşid tarafından Bağdat'ta kurulmuştur. Bununla beraber İslâm hastahanelerinin en parlak devri daha sonra, Abbasiler döneminde gerçekleşmiştir. Nitekim Harun er-Reşid'in, yapılan her caminin yanında bir hastahanelenin açılması için emir verdiği rivâyetler arasındadır.

Deyri Hızkıl akıl hastahanesi, Abbasî halifesi el-Mütevekkil (847-861) tarafından kurulmuş ve sadece akıl hastalarının tedavisine tahsis edilmiş en eski akıl hastahânesidir. 872 yılında Ahmet bin Tolun, Mısır'da kendi adıyla anılan bir Bimarhane kurmuştur. Şam'daki Nureddin Bimaristan'ı ve bunun yanında yıkık olarak bulunan Kalavun Bimaristanı'dır. İslâm dünyasındaki Adudi, (982, Bağdat) Nureddin (Şam) ve Kalavun (1284, Kahire) hastaneleri Ortaçağın en iyi ve en meşhur hastaneleridir.⁴

2. Arslan, Terzioğlu, "Ortaçağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", **Bulleten**, XXXIV/ 128, 1970.

3. Nihad Nuri Yörükoğlu, **Manisa Bimarhanesi**, İstanbul 1948. s. 12.

4. Arslan Terzioğlu, "Bimâristan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C:6, İstanbul, 1992.s. 163.

1. Bu metin İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Bölümü tarafından hazırlanan "**Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi**" isimli kitap çalışmasından türetilmiştir.

Selçuklu Dönemi Hastaneleri

XI-XIV. yüzyıllarda Büyük Selçuklular ve Memlûklular Nişabur, Bağdat, Şam, Halep, Musul ve Kahire’de birçok hastane yaptırmışlardır. İlk Selçuklu hastanesi ve medresesi Selçuklu Sultanı Alp Arslan (1029-1072) tarafından Nişabur’da kurulmuştur. Selçuklular tarafından 1067 yılında Bağdat’ta kurduğu Nizamiye Medresesi’nde tıp eğitimi de verilmiştir. Halep ve Şam Atabeyi olan Nureddin Mahmud Zengî; 1148’de Halep’de ve 1154’te Şam’da el-Bîmârîstânü’n-Nûrî Hastanelerini yaptırmıştır. Erbil Atabeyi Said Gökbörü (1154-1232); Musul’da hasta ve körler için darülacezeler, dul kadınlar, yetimler ve sokaktan toplanan çocuklar için yurtlar kurdu muştur. Memlûklular zamanında 1248 yılında, Seyfeddin Yusuf el-Kaymeri tarafından Şam Salihîye’de Kaymeri Eyyubi Hastanesi yaptırılmıştır. Türk Memlûklular Sultanı Seyfeddin Kalavun’un 1284’de Kahire’de kurduğu ve adıyla anılan hastane ve Selçuklu Alaeddin el-Kâmîlî’nin 1354’te Halep’te yaptırdığı Ergun Kamil Hastanesi dönemlerinin en ileri sağlık kurumlarıydılar.⁵

Selçuklu Dönemi Darüşşifaları

Necmeddin İlgazi Maristanı (Mardin/1108-1123): Artuklu Sultanı Necmeddin İlgazi’nin başlatıp, ölümünden sonra kardeşi tarafından tamamlanan eser; cami, medrese, hamam, çeşme ve maristandan oluşmuştur. Bugün varlığını hâlâ sürdürmesine de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kayıtlarına göre XIX. yüzyıl başlarına kadar varlığını idâme ettirmiştir.⁶

Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (Kayseri/1204-1206): Gevher Nesibe Şifahiyesi, Türklerin yaptırdığı on birinci büyük hastanedir. Anadolu’da ise beşinci olduğu bilinmektedir. Aynı zamanda içerisinde tıp tahsili yapılanların ilkidir. Gevher Nesibe Tıp Sitesi, yapısı ve tıp eğitimi açısından dünyadaki ilk tıp merkezi olarak bilinmektedir. Günümüzde Mimar Sinan Parkı içinde yer alan Gevher Nesibe Şifahiyesi, Erciyes Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü’ne tahsis edilmiş ve 14 Mart 1982’de Tıp Tarihi Müzesi olarak düzenlenmiştir.⁷

5. Nil Sarı, “Selçuklu ve Osmanlı Vakıf Medeniyetinde Darüşşifaların İşlevleri”, Vakıflar Genel Müdürlüğü Sempozyumu, Ankara, 2009.

6. www.sosyal-politika.com/2010/04/darussifa.html. Orhan Cezmi Tuncer, “Osmanlı’da Darüşşifaların Sayısal Dağılımı ve Değerlendirmesi”.

7. Ahmet Hulusi Köker, “Gevser Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İstanbul, 1946. s. 39-42.

İzzeddin Keykavus Darüşşifası (Sivas/1217):

Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus’un yaptırdığı darüşşifa, yıkılan kısımlarıyla birlikte yaklaşık 3400 metre karelik alanı ile birlikte Selçuklu darüşşifalarının en büyüğüdür. Darüşşifa içinde yine İzzeddin Keykavus’un türbesi bulunmaktadır. Darüşşifanın 1220 tarihli vakfiyesi, Selçuklu dönemi hastanelerinden günümüze ulaşan tek örnek olması açısından büyük önem taşımaktadır.

Turan Melek Darüşşifası (Divriği/1228-1229):

Birbirine bitişik cami ve darüşşifadan meydana gelen bu kompleksin camisini, Mengüceklerin Divriği kolu hükümdarlarından Ahmet Şah yaptırmıştır. Darüşşifa ise eşi Erzincan Beyi’nin kızı Turan Melek Sultan tarafından yaptırılmıştır. Dünyada eşi benzeri olmayan Ulucami ve Darüşşifa kompleksi UNICEF tarafından korunmaya değer eserler listesine alınmıştır.

Konya ve Aksaray Darüşşifaları: Anadolu Selçuklularının başkenti olan Konya mimari abidelerle donatılmıştır. Konya ve Aksaray’da üç darüşşifa yapıldığı bilinmektedir. Günümüze gelemeyen bu darüşşifalardan ilki, muhtemelen II. Kılıç Arslan tarafından yaptırılan Maristan-ı Atik’tir. İkincisi ise Alaeddin Keykubat tarafından yaptırılmıştır. Konya’da üçüncü darüşşifa, II. İzzeddin Keykavus’un vezirlerinden Kadı İzzeddin Muhammed’in yaptırdığı cami, medrese ve darüşşifadan meydana gelen külliye dir.

Cemaleddin Ferruh Darülaftiyesi (Çankırı/1235):

Selçuklu Devlet adamlarından Sivas Darüşşifası vakıflarının mütevellisi Atabey Cemaleddin Ferruh tarafından yaptırılan darüşşifadan, geriye kitabelerinden bir parça, kadehe dolanmış yılan heykelciği ile birbirine dolanmış iki yılan figürü kalmıştır.

Ali Bin Süleyman Maristanı (Kastamonu/1272):

Kastamonu’nun merkezinde yaptırılan darüşşifa, yüz elli sene önceki bir yangında büyük tahribata uğramıştır. Geriye portalin bulunduğu ön cephe ile yan duvar kalmıştır.

Muinüddin Süleyman Darüşşifası (Tokat/1255-1275):

Selçuklu vezirlerinden, Pervane Muinüddin Süleyman’ın Tokat’ta yaptırdığı külliye içinde yer alır. Külliye den günümüze Tokat Müzesi olarak kullanılan medrese ulaşmıştır.

Anber Bin Abdullah Darüşşifası (Amasya/1308):

Bu yapı Anadolu Selçuklularının yıkılmasından sonra Amasya’nın İlhanlı hâkimiyeti döneminde, İlhanlı Hükümdarı Olcayto Mehmet Hüdabende

ve eşi İldüş (Yıldız) Hatun adına köleleri Amber Bin Abdullah tarafından 1308-1309 yıllarında yaptırılmıştır. Darüşşifa Yeşilirmak boyunca uzanan caddede, medrese planında tek eyvanlı ve on odadır.⁸

Selçuklular döneminde, Bimarhane dışında sadece akıl hastalarının tedavisiyle uğraşan tekke ve türbeler de kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri; Afyon dolaylarında Karaca Ahmet Tekkesi, Erzurum civarında şimdiki adı ile "Deli Baba" Tekkesi ve Burdur yakınlarında Onacak'taki Melek Dede Türbesi'dir. İspanya Kralının elçisi Klavijo'nun günlüğünde, Semerkant'a giderken buradan geçtiği, buradaki dervişlerin hastalara telkin ve meşguliyet tedavisi ile şifa dağıttığını yazmaktadır.

Osmanlı Dönemi'nde Bimarhaneler

Yıldırım Bayezid Külliyesi (Bursa/1400): Osmanlı Devleti'nde tam teşkilatlı diyebileceğimiz ilk hastahane, Bursa'da Hicrî 801 (M. 1399) tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından kurulmuştur.

Fatih Darüşşifası (1470): 16 medrese, hastane, aşevi, hamam, sıbyân mektebi, türbe, tabhane, imaret, kervansaray ve kütüphaneden oluşan bir külliye yer almaktadır. 70 odalı olan darüşşifa, bu yüzyılda Avrupa'daki en büyük hastanedir. Yüzyıllar boyunca depremlerde büyük hasar gören darüşşifa 1824'te tamirinin mümkün olmaması gerekçesiyle yıktırılmıştır.⁹

II. Bayezid Darüşşifası (Edirne/1484-1488): Osmanlı hastanelerinden Edirne'de bulunan II. Bayezid Darüşşifası yeni bir mimari eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hastanede diğer Selçuklu ve Osmanlı hastanelerinden farklı olarak mimari ağırlık camiye değil de hastane ve onun bitişiğinde yer alan tıp öğrenimine ayrılmış medreseye verilmiştir. Bu hastanede merkezi sistem mevcuttur. Ortadaki büyük, diğer on ikisi küçük, on üç kubbe ile örtülü altı köşeli ana bina, hemen onun yanındaki küçük iç avlu etrafında gruplanmıştır. Poliklinik ve idare binası olarak kullanılan kısım ile büyük avlu etrafına sarılmış saldırgan akıl hastalarına özel altı odalık tımarhane bölümü, mutfak ve çamaşırhanelerden oluşmaktadır.

Edirne'deki II. Bayezid Darüşşifası; Avrupa'da akıl hastalarının yakıldığı bir devirde, ruhsal hasta-

lıkları olan kişilerin müzik ile tedavisi ve akıl hastalarının ayrılarak bireysel olarak tedavi edilmesi bile düşünülerek planlanmıştır. Böylece Edirne'deki II. Bayezid Darüşşifası, gerek ilk defa az personelle yüksek randıman almayı amaçlayan merkezi sistemi ve gerekse o döneme göre çok ileri hatta XVIII-XIX. yüzyıllardaki hastane yapılarına ışık tutacak kadar mükemmel olan havalandırma sistemini getirmesi açısından çığır açmış nadide bir yapıdır. 1880-1896 yılları arasında kapatılmış olan hastane Balkan harbinden sonra boşaltılmıştır. Günümüzde Trakya Üniversitesi tarafından onarılarak Tıp tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır.¹⁰

Hafsa Sultan Darüşşifası (Manisa/1539): Manisa'da Hafsa Sultan Darüşşifası aynı isimle tanınan külliye H. 946/M. 1539 yılında katılmıştır. H. 929/M. 1522 tarihinde cami, medrese, imaret, hankâh ve sıbyân mektebinden meydana gelen külliye, darüşşifadan önce H. 945 / M. 1538 yılında da çifte hamamı eklenmiştir. Bu iki yapı, Mimar Sinan tarafından planlanmıştır. Yapı Kanunî Sultan Süleyman tarafından annesi Ayşe Hafsa Sultan adına inşa ettirilmiştir. Mermer kitabe düzenlemesiyle de önemlidir. XIX. yüzyılda akıl hastalarına tahsis edilmiştir. Günümüzde restorasyonu tamamlanan bina, Celal Bayar Üniversitesi'nin hizmetine verilmiştir.

Haseki Darüşşifası (1538-1550): Osmanlı hastanelerinin ayakta kalanlarından biridir. Kanunî'nin eşi Hürrem Sultan adına Mimar Sinan tarafından yapılmıştır. Yapı 1884 yılına kadar çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Zührevi hastalıklar, kadın tutukevi gibi. Çok yıpranan bina, 1894 yılına kadar işlevini sürdürmüştür. 10 Temmuz 1894 depreminde darüşşifa zarar görmüş, 1918 yangını ise tamamen terkedilmesine neden olmuştur.

Süleymaniye Darüşşifası (1552-1557): Süleymaniye Külliyesi, Kanunî Sultan Süleyman adına yapılmıştır. Uzun yıllar geniş bir kadro ile çalışan darüşşifada diğer darüşşifalardan farklı olarak bir asabiye-nöroloji servisinin varlığı ve müzikle tedavi uygulandığı, bu durumunu 19. yüzyılın ortalarına kadar koruduğu biliniyor. 1865 yılında kolera tecrithanesi olarak kullanılan yapıda, 1858 yılında İtalyan Dr. Mongeri (1815-1882) başhekimliğe başlamış, sonraları ise tamamen akıl hastalarına tahsis edilmiştir. Darüşşifanın hastahane işlevi 1873 yılına kadar sürmüştür.

8. www.sosyal-politika.com/2010/04/darussifa.html. Orhan Cezmi Tuncer, "Osmanlı'da Darüşşifaların Sayısal Dağılımı ve Değerlendirmesi".

9. Gönül Cantay, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s.61, Ankara, 1992. s. 20.

10. Bedi N. Şehsuvaroğlu, Edirne II. Bayezid Darüşşifası, *Türkler Ansiklopedisi*, s. 512. Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985. s. 111.

Atik Valide Bimarhanesi (İstanbul/1570-1583):

Üsküdar'da, Mimar Sinan'ın plânlayıp inşa ettiği Atik Valide Darüşşifası, eski örneklerde olduğu gibi tek yapı olarak, inşa edilmiştir. Sultan II. Selim'in eşi ve Sultan III. Murad'ın annesi Nurbanû Sultan tarafından topografik şartlara uygun olarak, üç kademeli bir alanda, inşa edilen külliye (H. 978-991 /M. 1570-1583) on bir yılda tamamlanmıştır.

1873 tarihinden itibaren yapıya sadece akıl hastalarının alınmasıyla "Toptaşı Bimarhanesi" olarak tanınmasına neden olmuştur. Süleymaniye Darüşşifa'sında görev yapan İtalyan asıllı Dr. Mongeri buraya ilk akliye hekimi olarak başhekim olmuş, darüşşifa yapısına kadın akıl hastaları, darülhadis medresesine de erkek akıl hastaları yerleştirilerek, darüşşifanın genel sağlık işlevi daraltılmıştır.

Atik Valide Darüşşifası, 1866, 1874 ve 1881 yıllarında yapılan eklerle, II. Meşrutiyete kadar gelmiş, 9 doktor, 9 idare memuru ve hastabakıcı ile Dr. Mongeri'nin muavini Dr. Castro'nun 40 yıl kadar sürecek başhekimliği başlamıştır. Dr. Castro'nun başarısız bulunan yönetimi sonucu, Dr. Avni Bey başhekim olmuş, emekliliği üzerine Dr. Mustafa Hayrullah Bey (Diker) 1923 yılına kadar başhekim olarak kalmıştır.

Dr. Mazhar Osman Bey'in çabalarıyla 1925'de Bakırköy'ündeki Reşadiye Kışlası akıl hastalıkları hastanesi olmuş ve (iki yıl süren onarımdan sonra) Toptaşı'ndaki hastalar 1927 yılında Bakırköy Akliye ve Asabiye Hastanesi'ne nakledilmiştir. Bu sefer Toptaşı Bimarhanesi'ne Miskinler Tekkesi'ndeki cüzzamlılar alınmıştır. 1935'te Bakırköy'de yeni cüzzam pavyonu hizmete sokularak, cüzzamlı hastalar buraya getirilmiş, Atik Valide Darüşşifası, külliye'nin diğer sosyal işlevli yapılarıyla birlikte, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın tütün deposu olmuştur. Günümüzde ise Üsküdar İmam Hatip Lisesi olarak kullanılmaktadır.¹¹

Sultan Ahmet Darüşşifası (İstanbul/1620): Külliye ile birlikte yapılan Darüşşifa'nın, Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde işçi ve malzeme masrafları defterindeki (D. 5112) kayda göre, H. 1029 / M.1620 tarihinde darüşşifanın döşemesi için kayağan taşı, pencere çevreleri için pelüt ağacı ve kubbe sıvaları için saman alındığına dair bilgilerden 1621 yılında bitirildiği anlaşılmaktadır.

İstanbul'da XVII. yüzyılda yapılan tek sağlık kurumu olan darüşşifanın görevini hangi yılla-

ra kadar devam ettirdiği tam olarak tespit edilememektedir. Kullanılamaz hale geldiği 1867 den sonra 1870 yılında Mithat Paşa'nın girişimiyle yaptırılan Sanayi Mektebi'nin yapımı sırasında bina yenilenirken yapının dış duvarlarına, kuzeydoğudaki basık kemerli kapısına ve temellerine dokunulmamış, revaklara ait bazı sütun ve başlıkları yerlerinde korunmuş, sütunların bir bölümü de okulun girişinde kullanılmıştır. Hamamı da muhafaza edilmiştir.

1870 yılında Sanayi Mektebi yapılırken meydana darüşşifa arasındaki yapıların batıda yer alanları kaldırılmış doğudakiler ise elden geçirilerek okul bünyesine katılmıştır. Darüşşifadan günümüze, güneydoğu cephesindeki küçük hamam, kuzeydoğu cephesi ortasındaki, basık kemerli mermer giriş kapısıyla on bir sütun ve havuzunun mermer fiskeye çanağı ulaşmıştır. Diğer kısımları tamamen yenilenmiş olarak bugün imaretle birlikte Sultanahmet Teknik Lisesi tarafından kullanılmaktadır.¹²

Osmanlı Devleti'nde akıl hastalarının tedavisi, İslâm ve Selçuklu mirasına sahip çıkarak çok uzun ve görkemli bir geçmişe sahiptir. Bimarhanelere hiç bir ayırım yapmadan her millet ve her dinden kadın ve erkek hastalar kabul edilmiştir. Her türlü tedavi yöntemi ücretsiz şekilde uygulanmış, onlara insanca muamele edilmiştir. Tıbbın ve insanlığa hizmetin nasıl olacağı tüm dünyaya gösterilerek bu alana büyük yatırımlar yapılmıştır. Tüm dünya da bu gelişmeleri Osmanlı eksenli olarak takip etmiştir. Bu durum XIX. yüzyıla gelinceye kadar bozularak devam etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise sistem tamamen çökmüştür.

Bimarhanelere Yönelik Görüşler

John Howard 1788 senesinde neşrettiği *Etat des Prisons, des Hôpitaux et des Maisons de Force* adlı eserinde "Türklerin mecnunlar için yaptığı müesseseler cidden fevkalade takdire şayan surette bina edilmiş, lakin tutumu gündün güne ihmal edilmiş" demektedir.

Gazeteci Delasiauve ise "Bu kadar haşmetin inhisafa uğramasına teessüf etmemek elden gelmez. Bu güzel binalar tutum ve parasızlıktan harabeye dönmüş ya büsbütün metruk bir halde kalmış, yahut maksattan gayri hasredilmiş" ifadelerini kullanmaktadır.

11. Cantay, a.g.e., s.20-60.

12. Cantay, a.g.e., s.62-64.

Fransız Psikiyatris Moreau de Tours 1842 de İstanbul'a geldiğinde ziyaret ettiği Bimarhane hakkında geniş bilgi vermiş, burada bulunan bütün hastaların, herhangi bir sınıf veya servet ayırımı yapılmaksızın kabul edildiğini belirtmiştir.¹³

Türkiye'de ruh ve sinir hastalıklarının çağdaş yöntemlerle teşhis ve tedavisinin temellerini atan ve bu sahada uzman bilim adamlarının yetişmesini sağlayan Mazhar Osman Uzman'ın bu dönemdeki şu görüşleri, içinde bulunulan durumu daha iyi anlatması açısından oldukça manidardır.

Mahzar Osman, akıl hastanelerinin tarihini inceledikten sonra şöyle yazıyordu: *"Evvelce Türk sıhhi müesseselerine, bilhassa bimârhânelerine çok himmet edilmişti. Seneler geçtikçe bu himmet gevşemiş, bu yüzden tenkit edilecek tereddidi ve tedenni eserleri günden güne artmıştır."* "Mahzar Osman, Mongeri dönemini anlatırken "...Bimârhâneler, bu şefkat müessesesi ne kadar yükselmişse sonradan tamamen ihmal edilmiş, hastalar bakımsız kalmıştı. Avrupa'da bize nispetle pek erken başlayan uyanıklık sayesinde mecnunlar müesseseleri ıslah olunduğu halde, bir zamanda Türkiye bilhassa İstanbul bimârhâneleri yüz kızartacak bir hale gelmiştir."¹⁴

Bir döneme damgasını vuran İslâm ve Türk Tıbbı 1880 yıllarından itibaren parasızlık, her türlü yoksunluk, ihmal ve ilgisizlik sonucu yerini büyük bir çöküşe bırakmıştır. Engellilik Tarihinde ve Özel Eğitim Tarihinde bu süreç çok iyi kavranmalıdır. Günümüzde yapılacak yeni plan ve projelerde gerileme sebepleri iyice tartışılarak, eleştiriler bir mantık süzgecinden geçirilerek tam olarak ortaya konulmalıdır. Daha sonra yapılacak özel hizmetin dayanak noktasının ne olacağına dair bir planlama yapılmalıdır. Vardığımız zirveye tekrar nasıl ulaşabileceğimiz konusu çerçevesinde yapılacak uygulamalarla engellilere sadece lafta değil, uygulamalarla nasıl gerçekçi tedavi ve çözümler bulabileceğimize yönelik olarak ülke çapında büyük tabanlı projeler geliştirilmeli ve uygulanmalıdır. Unutulmamalıdır ki, hepimiz engelli adaylarıyız. Bu nedenle, bu konu herkesi ilgilendiren önemli bir meseledir. Maalesef bu meselede de oldukça duyarsız, tedavi ve bakımda da oldukça geri bir durumda olduğumuz aşikârdır.

13. Ayten Altıntaş, "Üsküdar'da Bir Akıl Hastanesi (Toptaşı Bimârhânesi 1873-1927)", **IV. Üsküdar Sempozyumu**, Kasım 2007. ss. 391-412. s. 394.

14. Altıntaş, **a.g.e.**, s.394.

B- Şefkat ve Hayır Kuruluşu Olan Darülaceze'de Engelli Eğitimi

Kavram olarak "düşkünler evi" anlamında kullanılan Darülaceze, kendilerini beslemekten aciz, çaresiz ve sakat yoksulları barındırıp besleyen hayır kurumunu ifade etmektedir.¹⁵ Osmanlı Arşivi'nde Darülaceze hakkında bulunan en eski kayıt 16 Nisan 1803 tarihli fermanıdır. Bu fermana göre; Rum milletinden bazı kişiler, sağlam oldukları halde kendilerini sakat ve alil göstererek İslâm mahallelerinde dilenmekte ve halkı taciz eylemekte olduklarına ve bu gibi sağlam kimseler Darülaceze'ye konulamayacağından patrikhanenin talebi üzerine bu gibilerin nefyi (sürgün edilmesi) hakkındaki padişah emridir.¹⁶

Osmanlı Devleti, İstanbul'da yaşayan azınlıkları dini inançlarına göre ayırarak, bunların tüm ihtiyaçlarının cemaatlerince karşılanmasını sağlamıştır. III. Selim döneminde, Rum Milleti için Kuruçeşme'de bir tıp okulu ve darülaceze kurulmuştur. Hakkında fazla bilgi olmayan bu kurumların 1812'de kapandığı tahmin edilmektedir.¹⁷

Sultan II. Abdülhamid 30 Mart 1890 tarihli bir irade ile sokaklarda dilenmekte olan kimsesiz çocukları, sakat erkek ve kadınları hem dilenme zilletinden kurtarmak, hem de eğitim ve bakımlarını sağlamak üzere bir yer ayrılmasını, bu hususta yapılacak projelerin en kısa zamanda kendisine bildirilmesini istemiştir.¹⁸ 3 Nisan 1890 tarihli diğer bir belgede de, kimsesiz, hasta, sakat ve yaşlıların hayatlarını idame ettirebilmeleri için kurulmasına karar verilen Darülaceze'nin yönetimine dair gelen mazbatanın incelenerek bir nizamnamenin çıkarılmasına, böyle kimselerin tespitine ve vilayetlere durumun tebliğine karar verilmiştir.¹⁹

İstanbul'daki dilencileri sokaklarda başıboş gezen kimsesiz çocukları, cami avlusunda yatan kimsesiz ve alilleri bir araya toplayıp ıslah ederek sanat sahibi yapmak, kimsesiz alillerin son ömürlerini huzur içinde geçirmeleri amacıyla II. Abdülhamid, Sadrazam Halil Rifat Paşa'ya Darülaceze kurulmasını ferman ile emir buyurmuştur. II. Abdülhamid 30 Ocak 1896 günlü iradesiyle, Darülaceze'nin 31 Ocak 1896 tarihinde Cuma

15. Nuran Yıldırım, **İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi**, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul, 1996. s:1.

16. **BOA., C.BLD.**, 16/779, (23 Zilhicce 1217/16 Nisan 1803).

17. Yıldırım, **a.g.e.**, s. 9.

18. Hidayet Y. Nuhoğlu, "Darülaceze", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt:8, s. 512.

19. **BOA., MKT.MHM.**, 500/41, (12 Şaban 1307/3 Nisan 1890).

günü saat 09.00 da açılmasını emretmiştir. Böylece Darülaceze'nin açılışı, II. Abdülhamid'in doğum günü olan 16 Şaban gününe denk getirilmiştir.²⁰

Böylece 31 Ocak 1896 tarihinde hizmete giren Darülaceze dönemin önemli bir sosyal hizmet kurumu olarak; din ve mezhep farkı gözetmeksizin İstanbul'da yaşayan muhtaç, sakat, alil, çocuk, yaşlı ve engellilere hizmet götürmüştür. 22 Aralık 1906 tarihli belgede, sokaklarda dilenen çocukların bu durumdan kurtarılması için hasta ve sakatların Darülaceze'ye, sağlam olanların mektep, sanat, askeriye gibi yerlere verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²¹ Bu belge, Darülaceze'nin engelli bireylerin toplumsallaştırılması ve korunması açısından ne kadar önemli bir kuruluş olduğunu göstermektedir.

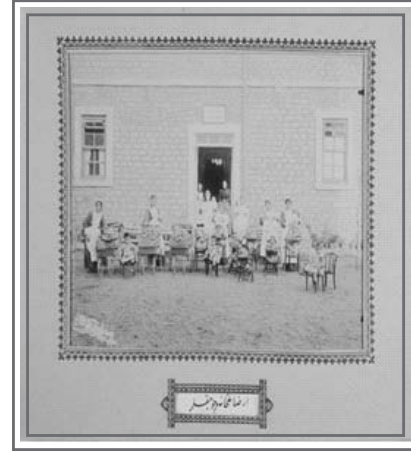
12 Nisan 1332 (25 Nisan 1906) tarihinde kabul edilen Darülaceze Nizamnamesi; Ahkâm-ı Umumiye, Memurin, Heyet-i İdare, Aceze ve Etfalin Suret-i Kabul ve İdaresi, Darülaceze'nin Bütçesi ve Menabi-i Varidatı ve Mevadd-ı Şettâ konuları olmak üzere yirmi dokuz madde ve altı fasıldan oluşmaktadır.

Nizamnamenin 2. maddesine göre Darülaceze: Zükûr (Erkekler) Şubesi, İnas (Kadınlar) Şubesi, Çocuklar Şubesi ve İrzahane olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Darülaceze'ye ait nizamnamenin 12-15. maddelerine göre; Mezhep gözetilmeksizin İstanbul'da doğmuş veya İstanbul'da ikamet eden yoksul, kimsesiz, sakat, çalışamayacak derecede ihtiyarlar ile sokağa terk edilmiş kimsesiz çocuklar, durumlarını gösterir ilmühaber ve nüfus cüzdanları ile kabul edilirdi. Müracaat eden acezenin evvela doktor tarafından muayenesi yapılır, hasta ise hastane, değilse aceze dairelerinin birine yatırılarak son ömrünü huzur içinde geçirmesi temin edilirdi. Darülaceze'ye akıl hastalığı ve cüzzamlı olanlar kabul edilmezdi.²²

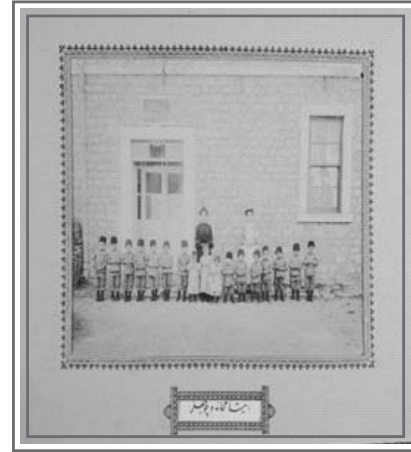
1- İrzahane (Süt Çocuğu Yuvası) ve Yetimhane

İrzahanelere 0-4 yaş grubu çocuklar kabul edilmişlerdir. Darülaceze'nin ilk açılış yıllarında süt çocukları için özel bölüm ayrılmamış olup, 1903 yılında 'emzirme evi' anlamına gelen İrzahane açılmıştır. Çocuklar dört yaşına kadar İrzahane'de

bakılmış daha sonra yetimhaneye gönderilmiştir. "Darülaceze İrzahanesi" yurdumuzun ilk kreşi ve çocuk yuvasıdır.²³

İrzahanedeki çocuklar.

Yetimhane ve çocuklar.

2- İmalathaneler

Darülaceze, kuruluşundan itibaren atölye çalışmalarına önem vermiştir. Darülaceze'de koruma altında olan çocuk, genç, engelli ve yaşlıların iş yapabilecek durumda olanlarının bir iş sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Darülaceze'de kalan ve okula giden çocukların günlük dört saatlik atölye çalışmaları bulunmaktadır. Okula giden çocuklar Darülaceze bünyesinde bulunan atölyelerde sanat eğitimine alınmış ve dört yıl süren eğitimleri sonrasında başarılı olanlara belgeleri verilmiştir.

Darülaceze Nizamnamesi'nde acezenin talim ve terbiyesiyle ilgili bölüm yer almış olup, işe ve güce muktedir olanların kurulacak sanayihane-

20. Yıldırım, a.g.e., s. 57-58.

21. BOA., ZB., 375/52, (9 K.vevel 1322/22 Aralık 1906).

22. Darülaceze Nizamnamesi, Kabul Tarihi: 12 Nisan 1332/25 Nisan 1906. Yayımlandığı Takvimi Vakayı Tarihi: 15 Nisan 1332, Sayı: 2511. Düstur: Tertip: 2, Cilt: 8, s. 901.

23. Yıldırım, a.g.e., s:162-163. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Esas Evrakındaki BOA., Y.EE., 409-410 numaralı albümlerindeki fotoğraflar konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

lerde uygun sanatlarla meşgul olacakları belirtilmiştir. Bu maddeden yola çıkılarak biri bayanlara diğeri erkeklere olmak üzere iki darüssınaa açılmıştır. Darülaceze’de; halı dokuma, marangozhane, çorap ve fanila, örgü, terzihane kundurahane, boyacılık, kolonya, lavanta, sigara kâğıdı üretimleri yapılmıştır.

II. Meşrutiyetten sonra terzihane, kundurahane, çoraphane ve marangozhane dışındaki atölyelerin masraflarının fazla olması nedeniyle kapatılmaması kararı alınmıştır. İstanbul Valisi ve Belediye Başkanlığı yapan Dr. Lütfi Kırdar Darülaceze’ye ilgi göstermiş ve bu dönemde döner sermaye kurularak atölyeler güçlendirilmiştir. Özellikle kundura ve terzilik alanında yapılan yeni malzeme alımlarıyla, kamu kuruluşlarının gereksinim duyduğu giyecek maddeleri üretilerek gelir elde edilmiştir.²⁴

İmalathanelerden görüntüler

3-Hastahane ve Sağlık Üniteleri

Darülaceze daha açılmadan planlanması yapılmaya başlanmış, İstanbul’daki korunmaya muh-

24. Yıldırım, a.g.e., s.171-175.

taç kişilerin bir an evvel kurumsal bakıma alınması düşünülmüştür. 10 Ağustos 1899 kayıtlarına göre Darülaceze’de 745 kişinin bulunduğu, bunların 128’inin hastanede yattığı, çeşitli özür grubundan 400 kişinin hiçbir iş yapmadığı, 80 çocuğun okula gittiği diğerlerinin ise halıcılık, marangozluk ve fotoğrafcılıkla uğraştığı belirtilmektedir. Görüldüğü gibi Darülaceze’de barınanların büyük bir çoğunluğunun sağlık sorunları bulunmaktadır.²⁵

Kuruluş ve daha sonraki dönemlerinde din ve ırk ayrımı gözetmeksizin engelli, sakat, alil, hasta ve muhtaçların yanında olan, onlara şefkat kapılarını açan, onları eğitmek ve topluma kazandırmak gayesiyle yola çıkan Darülaceze önemli bir sosyal yardım kuruluşudur. Hiç bir ayrım gözetmeksizin ihtiyacı olan herkesin kabul edildiği hiç bir düşmanlık ve din ve mezhep farkı gözetmeden her yaştan kişinin barınabileceği bir şefkat evidir. Savaşın, parasızlığın, kimsesinin olmadığı bir dönemde her kesimin barındırıldığı, insanca muamele edildiği ve önemsendiği bir okuldur. Darülaceze bu dönemde “ne olursan ol gel” felsefesiyle, toplumun dışladığı ihtiyacı olan tüm bireylerin önemsendiği ve bir iş öğretildiği ve o dönem için de hiç bir karşılık beklemeden bakıldığı sosyal yardım kurumu ötesinde yeni yaşamların verildiği çok önemli bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır.

Darülacezenin özellikle 1896-1916 dönemi işlevi, Türk hoşgörü politikasının önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Karşılıksız yapılan iyiliğin sonuçları, günümüz özel eğitim kurumlarının engelli bireylerimize uygulamaya çalıştıkları “toplumsallaşma ve sosyal dönüşüm projesinin” ilk örneğidir.

İrzahaneler, ilk kreşler ve kimsesiz çocukların sahiplenildiği kucak açıldığı ve yetiştirildiği ilk ana kucağı; imalathaneler, herkesin bir iş öğrendiği hayat okulu ve ibadethaneler ise, kültürlerin mozaik misali birleştiği, hiç bir ayrım olmadan herkese açılan bir şefkat kapısıdır. Darülaceze’yi bu süreçte, Türk hoşgörüsünün zirvesi olarak nitelendireceğimiz büyük bir birlikteliğin ilk adımı olarak kabul edebiliriz.

Darülaceze; herhangi biri tarafından önemsenmeyen, başıboş bırakılmış sakat, engelli, dilenen, insanlara açılan bir yeniden diriliş, var olma şansı ve toplumsallaşmalarını sağlayacak ve bir iş öğrenerek kendi ayakları üzerinde durmayı sağlayan aynı kaderi paylaşan insanların beraberce yükse-

25. Yıldırım, a.g.e., s.179-185.

lebileceği ve yaşayabilecekleri bir dünya sunmuştur.

C-Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Özel Eğitime Bakış Açısı

Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından sonra I. Dünya Savaşı'nı da yaşayan Osmanlı Devleti, insan gücünün birçoğunu cephelere göndermiştir. Bu altı yıl süren uzun savaş döneminde bunların çoğu geri dönmemiş ve aileleri perişan bir halde kalmıştır. Savaşa giden insanların geride bıraktıkları kimsesiz çocukların bakımı ve ihtiyaçlarının gittikçe artması ve ihtiyacı karşılayamadığından II. Abdülhamid döneminde Darü'l hayr-ı Ali kurulmuş ancak bu kurum Abdülhamid'in tahtan inmesiyle, 22 Ağustos 1909'da lağvedilmiştir.²⁶

İttihat ve Terakki döneminde "Dar-ül Eytam"lar (yetim yurtları) binlerce çocuğa yuva olup onları korumuştur. Bu dönemde, bakıma ihtiyaç duyan çocuk sayısının hızla artması, bu yıllarda sahipsiz, yetim ve öksüz kalan vatan evlatlarıyla ilgilenen yeni kurumlara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur.

Bu gelişmeler, bugünkü adı Çocuk Esirgeme Kurumu olan Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocuklar için düşünülen Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin, ilk olarak 1908 yılında Kırklareli'nde kurulduğu görülmüş ise de, bugüne uzanan asıl yapılanması, I. Dünya Savaşı yıllarında gerçekleşmiştir.²⁷

Cemiyet, kuruluşuyla beraber; 67 maddeden oluşan Himaye-i Etfal Cemiyeti Nizamname-i Esasisi ve 36 madde olan Cemiyetin İstanbul Şubeleri Teşkilat ve Vazifesine Dair Talimatnamesini; 1918 yılında 91 maddeden oluşan Himaye-i Etfal Cemiyeti Çocuk Misafirhanesi Talimatnamesini yayınlamıştır. Mondros Mütarekesi'nden sonra Milli Mücadele yıllarındaki dönemde öksüz ve yetim çocuklar ile ilgilenilmeye devam edilmiş ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin yeni kurulduğu ve modern yeni devletin inşa edildiği bu dönemde, Ankara'da 30 Haziran 1921 yılında Himaye-i Etfal Cemiyeti yeniden yapılandırılmıştır.²⁸

26. Nadir Özbek, "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak çocukları: Darü'l hayr-ı Ali" **Tarih ve Toplum**, 182, Şubat 1999. s. 18

27. Cüneyd Okay, **Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923**, Şule Yayınları, İstanbul, 1999. s.7-10.

28. Makbule Sarıkaya, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti" **Erzurum Atatürk Üniversitesi**

Sonuç olarak; Bu nizamnamedeki temel hedef, çocukların her türlü tehditten korunarak topluma kazandırmaktır.

XIX. yüzyıldan itibaren Avrupa'da engellilere olan bakış açısı değişmiştir. Bu süreçte Avrupa'da engelliler için önemli çalışmalar yapılmıştır. Sağır, dilsiz ve âmâlar için okullar kurulmuştur. Özellikle tıp alanında yapılan buluşlar, engellilerin topluma kazandırılmasında önemli rol oynamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin engellilere olan olumlu bakış açısı değişmemiştir. Ancak parasızlık, ilgisizlik ve birçok nedenden dolayı daha önce çağa damgasını vuran kurumlar eski işlevlerini yitirerek çağın gerisinde kalmıştır. Bu nedenle bu yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti'nde engelliler hüznü dolu bir yaşam sürmüşlerdir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Cevdet Belediye Evrakı, 16/779, (23 Zilhicce 1217/16 Nisan 1803).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Sadaret Mektubi Kalemî Muhimme Kalemî Evrakı, 500/41, (12 Şaban 1307/3 Nisan 1890).
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Yıldız Sarayı Esas Evrakı, 409-410.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi*. Zaptiye Nezareti Evrakı, 375/52, (9 K. evvel 1322/22 Aralık 1906).
- Altıntaş, Ayten: "Üsküdar'da Bir Akıl Hastanesi (Toptaşı Bimârhanesi 1873-1927)", *IV. Üsküdar Sempozyumu*, Kasım 2007.
- Cantay, Gönül: *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, s.61, Ankara, 1992.
- Darülaceze Nizamnamesi*, Kabul Tarihi: 12 Nisan 1332/25 Nisan 1906. Yayımlandığı Takvimi Vakayı Tarihi: 15 Nisan 1332, Sayı: 2511. Düstur: Tertip: 2, Cilt: 8, s. 901.
- Köker, Ahmet Hulusi: "Gevser Nesibe Darüşşifası ve Tıp Medresesi", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 14, İstanbul, 1946.
- Nuhoğlu, Hidayet Y.: "Darülaceze", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 8, s. 512.
- Okay, Cüneyd: *Belgelerle Himaye-i Etfal Cemiyeti 1917-1923*, Şule Yayınları, İstanbul, 1999.
- Özbek, Nadir: "II. Abdülhamid ve Kimsesiz Sokak çocukları: Darü'l hayr-ı Ali" *Tarih ve Toplum*, 182, Şubat 1999
- Sarı, Nil: "Selçuklu ve Osmanlı Vakıf Medeniyetinde Darüşşifaların İşlevleri", Vakıflar Genel Müdürlüğü Sempozyumu, Ankara, 2009.
- Sarıkaya, Makbule: "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Sosyal Hizmet Kurumu Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti", *Erzurum Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü*, XXXIV, s. 321-338, 2007.
- Şehsuvaroğlu, Bedi N.: Edirne II. Bayezid Dârüşşifası, *Türkler Ansiklopedisi*, s. 512
- Terzioğlu, Arslan: "Ortaçağ İslâm-Türk Hastaneleri ve Avrupa'ya Tesirleri", *Belleten*, (1970).
- Terzioğlu, Arslan: "Bimâristan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C:6, İstanbul, 1992.
- Tuğlacı, Pars: *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- Yıldırım, Nuran: *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yayını, İstanbul, 1996.
- Yörükoğlu, Nihad Nuri: *Manisa Bimarhanesi*, İstanbul 1948
- www.sosyal-politika.com/2010/04/darussiffa.html.

tesis Türkiyat Araştırma Enstitüsü, XXXIV, s. 321-338, 2007. s. 322.

Zihinsel Engelli Gençlere ve Ailelerine Yönelik Özel Cinsel Eğitim

Prof. Dr. Ali SEYYAR

Sakarya Üniversitesi; İİBF; Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri; Sosyal Siyaset ve Sosyal Güvenlik ABD Öğretim Üyesi

Giriş

Zihinsel engelli gençler, özellikle ergenlik ça-ğında diğer ergenlerden daha karmaşık cinsel sorunlar yaşamaktadır. Bu dönemde yakın ve uzak sosyal çevrenin etkisiyle cinsel istismara uğramak, ayrı bir sosyal tehlikedir. Aklen sağlıklı diğer gençlere göre zihinsel engelli gençlerin cinsel tacize uğrama riski daha fazla olduğu, bilim adamları tarafından tespit edilmektedir. Cinsel istismarın her çeşidine karşı nasıl korunmalı ve hangi tedbir-lere müracaat edilmeli sorusu, zihinsel engelli er-genler için daha hayati bir önem taşımaktadır. Bu özel grubun cinsel istek ve arzularını görmezlikten gelmek, herhalde pek insanî bir yaklaşım değildir. Diğer taraftan cinsel duyguların baskı altında tutulması için, otoriter ve baskıcı bir tavır takınmak da onların doğal gelişimlerine zarar verebilmektedir. Bu çerçevede bazı ülkelerde uygulandığı gibi, bu özel grubun meşru cinsel özgürlüklerini kısıt-layan bedenî (tıbbî) müdahaleler, insan haklarına uygun düşmemektedir. Engelli gençlerin cinsel hak ve özgürlüklerini kısıtlamak ne derece yanlış ise onları cinsel tehdit ve istismara karşı koruma-sız bırakmak da o derece sorumsuz bir yaklaşımdır. O halde hem insan hakları, hem de engelli hakları, kapsamında bir taraftan temel haklardan birisi olan cinsel özgürlüklerin korunması, diğer taraftan da cinsel istismara karşı gerekli tedbirle-rin alınması engelli dostu cinsel eğitim açısından elzemdir. Şüphesiz toplumsal olarak bu iki görevin birlikte ahenk içinde yürütülmesi noktasında pek çok eksiklerimiz ve engellerimiz vardır. Bun-ları aşabilmek için, özellikle zihinsel engelli çocu-ğa sahip olan ailelerin özel cinsel eğitim alanında bilgilendirilmeleri ve eğitilmeleri önemlidir. Bu makale, zihinsel engelli çocuk ve gençlerin cinsel istismarına yol açan ana faktörleri belirlemekte ve

bu bağlamda zihinsel engelli gençlere ve aileleri-ne bazı pratik önerilerde bulunmaktadır.¹

1. Cinsellik Kavramının Tanımı, Boyutları ve Aşamaları

Cinsiyet teorileri, cinsel ihtiyaç, tutum ve dav-ranışların kaynağını ve ortaya çıkışını, hayatın tabii akışının bir parçası ve bunun yanında sosyo-kültürel yapının, yani öğrenme-eğitim sürecinin bir sonucu olarak da görmektedirler. Nefsani tat-min ve(ya) neslin devamını sağlamak maksadıyla erkek ve kadınlar arasında meydana gelen hissî, sosyal, fitrî, şehevî (cinsel) ve(ya) bedensel faali-yetlerin tümü olarak tanımlanan cinsellik kapsam olarak insanî yaşama biçiminin bütün unsurlarını içermektedir.²

Cinsellikte erkek ve kadının sosyal rolleri ge-reği takındıkları tavırlar, yani bu iki cins arasında meydana gelen sevgi, aşk, saygı, hissî bağlar, mu-habbet, sohbet, erotik ve cinsel ilişkiler gibi birlikte yaşananların bütünü sağlıklı ve mutlu yaşamının temel unsurlarındandır. Cinsel ilişkilerin dışında cinselliğin gayri bedenî boyutlarını karşılıklı bağlı-lık ve sorumluluk, özel ve mahrem görüşmeler, sır saklama, birbirine değer verme, koruma-kollama sorumluluğu ve karşılıklı güven duygusunda gör-mek mümkündür.

Cinselliği, biyolojik olarak sadece neslin deva-mı olarak algılayanlar, hakikatte cinsel hayatın bir parçası olan gayri bedenî unsurların ve yansım-ların kişilerin sosyal hayatlarına ve manevî geliş-melerine sağladığı olumlu katkıları görmezlikten

1. Bu yazı, daha önce tarafımızca kaleme alınmış iki makaleye da-yandırılarak ve güncellenilerek hazırlanmıştır: 1.) Seyyar, Şubat 2011. 2.) Seyyar, Mart 2005.

2. Seyyar, 2004: 119.

gelmektedirler. Bundan dolayı, cinsel hayatın ve üremenin tıbbî, biyolojik, sosyal, psikolojik ve ahlâkî yönlerini ve tehlikelerini anlatan cinsel eğitim, özellikle zihinsel engellilerin genel sağlığı için son derece önemlidir.³

Cinselliği, dereceli olarak belirli aşamalara tasnif etmekte fayda vardır. Bir başka ifadeyle, cinselliğin, cinsel gelişim safhalarına göre tanımlanması gerekmektedir.⁴

a) Cinselliğin birinci aşaması, kişinin bedenî değişime uğraması sonucunda ortaya çıkan psiko-sosyal tutum ve davranışla ilgilidir. Toplumsal rolün bir gereği olarak kişinin kendisini kadın veya erkek olarak kabul etmesi, bedenî, biyolojik ve cinsel yapısının farkına varması ile mümkündür. Cinsel kimlik olarak ifade edebileceğimiz bu süreç, cinsiyet yoğunlaşması ile başlayan gençlik dönemine aittir. Kişi, gençlik döneminde yaşadığı bedenî değişim ile birlikte erkeksi veya kadınsı dış görünümünün ortaya çıkmasıyla erkeksi veya kadınsı sosyal roller (tavırlar) üstlenmek (takınmak) suretiyle sağlıklı bir şekilde cinsel kimliğine kavuşmaktadır.

b) İkinci aşamada oluşan cinsellik, başka bir cinse duyulan ilgi, sevgi ve muhabbet ile ilgilidir. Burada, kişi, sevdiği insanla sohbet etmekten ve birlikte olmaktan mutluluk duymaktadır. Bedenî anlamda cinsel ilişkinin olmadığı bu atmosferde, her iki taraf birbirlerini daha yakın tanıma fırsatı bulmakta ve gönüllü olarak karşılıklı bağlılık söz konusu olmaktadır.

c) Üçüncü aşamada cinselliğin somut tezahürü gerçekleşmektedir. Bu noktadan itibaren çiftler, karı koca ilişkisine girmekte ve neslin devamını sağlamaktadır.

2. Zihinsel Engelli Gençlerde Görülen Cinsel Sorunlar ve İstismarlarına Sebepiyet Veren Unsurlar

(Zihinsel) engelli fertler, bütün dünyada yüksek oranda fiziksel, duygusal ve cinsel istismara uğramaktadır. Almanya'da 2000 yılında yapılan geniş kapsamlı bir araştırmaya göre, davranış bozukluğu gösteren veya zihinsel engelli olan çocukların cinsel istismara uğrama riski, diğer sağlıklı çocuklara göre dört beş kat daha fazladır. Zihinsel engelli çocuk ve gençlerin cinsel istismar açısından diğerlerine göre daha çok risk altında olmalarının

birçok sebebi bulunmaktadır. Bu alanda çalışma yapmış bilim adamları, ağırlıklı olarak aşağıdaki olumsuz faktörlere dikkat çekmektedir.⁵

2.1. Çevresel Sosyal Korumanın Yetersizliği

Zihinsel engelli gençlere sahip olan aileler, genelinde akraba ve komşularından yeterli maddî ve manevî destek göremedikleri için, yakın sosyal çevre ile ilişkileri zayıf kalmaktadır. Hâlbuki sosyal ağları güçlü olan aileler, zihinsel engelli çocuklarını dış tehlikelere karşı daha iyi koruyabilmektedir. Yalnızlığa terk edilmeyen, bir başka ifadeyle yakın sosyal desteğe sahip olan ailelerin zihinsel engelli çocukları, çevresel sosyal duyarlılık ve kontrol sayesinde haricî cinsel istismara karşı kendilerini daha emniyette hissedebilmektedir.

2.2. Aşırı Aile Kontrolü ve Baskısı

Bazı aileler, zihinsel özürülü çocuklarını her türlü sosyal tehdit ve riske karşı korumak ve kollamak adına aşırı hassasiyet göstermektedir. Bunun için de büyük bir sosyal sorumluluk duygusuyla akla gelebilecek her türlü tedbiri hayata geçirme noktasında titiz davranmaktadırlar. Ancak sürekli kontrol altında tutulan zihinsel engelli çocukların aile dışı sosyal ilişkileri bu yüzden çok sınırlı kalmaktadır. Ailelerine bağımlı olarak yetişen bu çocukların bir kısmının dış dünyaya karşı ilgi ve merakları da bazen o nispette artmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak haricî sosyal çevreye yönelik ilgi ve sevgi beklentileri de yüksek olmaktadır. Böyle durumlarda art niyetli kişilerin cinsel istismarına kolaylıkla uğrayabilen zihinsel engelli çocukların kendilerini koruyabilmeleri ve uygun-suz cinsel teklif ve davranışlara karşı itiraz edebilmeleri de güç olmaktadır.

2.3. Ailede Veya Kurumda Duygusal Boşluk

Bazı aileler, zihinsel engelli çocuklarını tam olarak benimseyemedikleri için, gönülden sevgi ve şefkat sunamamaktadır. İçten gelen samimî sevgiye hasret olan zihinsel engelli çocuklar, duygusal boşluğa itilebilmekte ve kolaylıkla her türlü cinsel istismarın kurbanı olabilmektedir. Benzer bir durum, özellikle duygusal bir boşluk içinde bulunan ve kurumsal bakım altında olan zihinsel engelli kız ve erkek çocuklarda da görülmektedir. Resmî görevlilerin ihmal veya sorumsuzluklarına bağlı olarak günlük aktivite ve sosyal programlara katılan

3. www.hzhagendorf.ch; 22.10.2004.

4. Sporcken; 1974: 43-57.

5. Kindler; 2003: 28-29. Becker; 1995.

zihinsel engelli genç kızlar, bazen gönüllü, bazen de cebri olarak cinsel ilişkilere girmeye müsait hâle getirilmektedir. Günlük sosyal ilişkilerin yoğun ve samimî olduğu bir ortamda zihinsel engelli genç kızlar, başkalarının kötü niyetlerini ve fiillerini hem tam olarak değerlendirmezler, hem de bunlara karşı tepki gösteremezler.

2.4. Özgüven ve Özsaygı Yetersizliğine Bağlı Tepkisizlik

Zihinsel engelli gençlerin aşırı bağımlı olarak yetiştirilmesi sonucunda kendilerinde şahsî benlik, özgüven ve özsaygı gibi temel insanî değerler tam olarak gelişmemektedir. Zihinsel engelliler, kendilerinde aslında var olan güçlü potansiyellerini göremedikleri için, genelde kendilerini kusurlu ve eksik taraflarını ön plana çıkarmaktadırlar. Özellikle zihinsel engelli kızlar, kendilerini beğenmedikleri için, kendi kimlik ve bedenleri hakkında genelde negatif bir düşünceye sahiptirler. Bir taraftan sevgiye ihtiyaç duyan, diğer taraftan da gayri meşru cinsel taleplere karşı kendi kendini koruma içgüdüsünü geliştiremeyen zihinsel engelli kızlar, cazip cinsel teklif ve telkinlere daha açık olabilmekte ve cinsel istismara uğrayabilmektedir. Zihinsel engellilerin değişik biçimlerde ve boyutlarda, başkalarına sürekli olarak bağımlı olmaları veya bağımlı hale getirilmeleri, güçsüzlük ve öğretilmiş çaresizlik hissini pekişmesine yol açmaktadır. Zihinsel engelli gençler, genelde sakin, uyumlu ve muti olmaları yönünde yetiştirilmektedir. Büyüklerin (bakıcıların) kendilerinden gayri ahlâkî ve(ya) uygun olmayan cinsel tutum ve davranış sergilemeleri yönündeki taleplerine veya emirlerine karşı tepki göstermemeleri genelde buna bağlanmaktadır.

2.5. Cinsel Bilinçsizliğe Bağlı İletişim ve Savunma Sorunları

Engelli grupların içinde cinsel eğitim ve yaşam açısından en çok zihinsel engelliler zorluklar yaşamaktadır. Zihinsel engellilerin kavrama kapasiteleri ve girift (soyut) meseleleri anlama ve anlatma becerileri sınırlı olduğu için, cinsel tehdit ve istismar kapsamına girebilecek teşebbüslerin ve eylemlerin mahiyetini tam olarak idrak edemezler. Bu grubun cinsel istismara uğrama riski bundan dolayı daha yüksektir. Ancak eğitilebilir ve öğretilebilir seviyede olan zihinsel engelliler, cinsel eğitim hizmetlerinden rahatlıkla yararlanabilirler ve dolayısıyla cinsel yaşamlarını koordine ve kontrol

edebilirler. Ancak Türkiye’de eğitilebilir ve öğretilebilir zihinsel engelli gençlere yeterince cinsel eğitim verilmediği ve cinsellik ve cinsel istismara karşı korunma konularında bilgi ve tecrübeleri de çok yetersiz olduğu için, bu kesim de risk altındadır.

2.6. Cinsiyet Aidiyet Duygusunda Yaşanan Sorunlar

Aileler, genelde zihinsel engelli gençleri asek-süel olarak kabul ettikleri için, kendilerine cinsiyetlerine uygun eğitim vermemektedir. Bunun sonucu olarak da zihinsel engelli gençler, kendilerini bir cinsel varlık olarak görmedikleri için, kendilerini ne yuva kuran bir aile ferdi, ne de geleceğin annesi ve babası olarak düşünebilmektedir. Toplumda yeni sosyal rollerine yönelik bir bilinç geliştirilmediği için, geleceğe yönelik hayal ve plan kurmak da söz konusu olmamaktadır. Cinsel belirsizlik içinde şekillenen bir yaşam tarzı, kişiye bireycilik anlamında belirli oranda özgürlük sağlasa da, neticede kişinin sosyal sorumluluk duygusunu köreltmektedir. Kişinin kendisiyle ilgili cinsiyet bağını belirleyememesi, bir başka ifadeyle cinselliğini keşfedememesi, yaşayamaması ve bunun gereğini yerine getirememesi, sosyal ve duygusal hayatını da olumsuz yönde etkileyecektir.

3. Zihinsel Engellilere Yönelik Cinsel Eğitimin Önemi

Cinsel eğitim, günlük pedagojik eğitimin bir parçasıdır. Zihinsel engellilerin cinsel eğitimi, toplumsal gerçekleri dikkate alan, günlük özel hadiselerden yola çıkan, somut açıklamalara, anlaşılabilir basit tasvirlerle ve tekrara dayanan bir süreçtir. Bilişsel gelişim süreçleri dışında zihinsel engelli gençlerin biyolojik gelişimleri, genelde diğerlerinden pek farklı olmamaktadır. Anlayacakları bir dilde kendilerine cinsiyet kimliklerine dair bilgiler verilmelidir. Diğer taraftan sosyal münasebet çerçevesinde cinsellik alanında doğabilecek risklere de işaret edilmeli ve kişilerin bu hususta duyarlı olmaları gerektiği telkini verilmelidir.

Cinselliği, her hangi bir sapkınlığa kaymadan doğru ve bilinçli yaşama ve kendini değişik risklere karşı koruma açısından cinsel eğitimin önemi çok büyüktür. Cinsel eğitim, sadece vücut kısımlarının isimleri, fonksiyonları, üreme ve bununla ilgili konulardan ibaret değildir. Cinsel eğitim, zihinsel engelli ferdin fizikî, hissî ve cinsel gelişimini anlaması, olumlu bir kişilik kavramı geliştirmesi, insan

cinselliğine karşı başkalarının haklarına, görüş ve davranışlarına saygılı bir bakış açısı edinmesi ve olumlu davranış biçimleri ve değer yargıları geliştirmesi eğitimidir. Cinsel tutum ve davranışların sosyal hayattaki yansımalarının bir göstergesi olması sebebiyle, cinsellik veya cinsel hayat, kültürel hayatın ve yaşama tarzının bir parçasıdır.

Ne var ki Türkiye’de engellilere dönük kurumsal hizmet ünitelerinde ve yerel koordinasyon merkezlerinde zihinsel engelli gençlerin, cinsel istismara karşı kendilerini nasıl koruyabilecekleri, cinsel ihtiyaçlarını hangi etik çerçevede ve yöntemlerle karşılayabilecekleri yönünde danışmanlık ve rehberlik birimleri bulunmamaktadır. Koruyucu cinsel destek hizmetlerinin yanında cinsel istismar vakalarında terapötik konseptler ve psiko-sosyal rehabilitasyon hizmetleri geliştirilmediği için, hem cinsel istismar olaylarının, hem de tekerrürlerin artarak devam etmesi her zaman ihtimal dahilindedir.

3.1. Zihinsel Engellilerin Cinsel Eğitiminin Dayanakları ve Hedefleri

BM-Genel Kurulu, öğrenme zorluğu çeken zihinsel engelliler için 1971 tarih

ve 2586 sayılı “Zekâ Açısından Geri kalmış Kişilerin Hakları Beyannâmesi”ni kabul etmiştir. Burada, zihinsel engellilerin, aynı yaşta olan diğer sağlıklı kişilerle aynı haklara sahip olarak özellikle eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal hayatta korunmaları öngörülmektedir. Buradan yola çıkarak, zihinsel engelli çocukların ve yetişkinlerin günlük hayatta karşılaşılabilecekleri cinsel sorunlarına yardımcı olmak, cinsel yönden bilinçli ve sorumlu olabilmele-ri yönde eğitilmeleri gerekmektedir.

İnsanın, bir sosyal varlık olarak cinsel boyutuyla da değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Bu yönüyle zihinsel engellilerin cinselliği de, genel anlamda diğer insanlarınkinden pek de farklı olmamaktadır. Ancak, her insan, özel bir yaratık olarak kendine has hususiyetleriyle cinselliğini, mizacı gereği nasıl ki farklı bir biçimde yaşamakta ise, zihinsel engelliler de cinsel duygularını kendi dünyalarına

uygun olarak yaşamak isteyeceklerdir. Bu yönüyle diğer insanî ihtiyaçlarda olduğu gibi cinsellik alanında da kişilerin eğitim görmesi ve sosyo-kültürel ortama uygun olarak cinsel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, kişilerin psiko-sosyal gelişimini sağlayan önemli unsurlardandır.

Cinsellik konusu, eğitim açısından sadece cinsel teknik, ilişki ve üreme ile ilgili olmadığı gibi, şehvanî arzuların kontrol altına alınmasına yönelik öğretiden de ibaret değildir. Cinsel eğitim, çocuk ve gençlerin fizikî, hissî ve cinsel gelişimlerini anlamalarını, cinsel kimliklerini benimsemelerini ve cinsiyetlerine uygun bir davranış sergilemelerini amaçlamaktadır. Ayrıca, cinsel eğitim yoluyla cinsel anormalliklerin ve sapmaların da önüne geçilmek istenmektedir.⁶

Cinsel tutum ve davranışların sosyal hayattaki yansımalarının bir göstergesi olması hasebiyle, cinsellik veya cinsel hayat, kültürel hayatın ve yaşama tarzının bir parçasıdır. Dolayısıyla, cinsel eğitimin asıl hedefi,

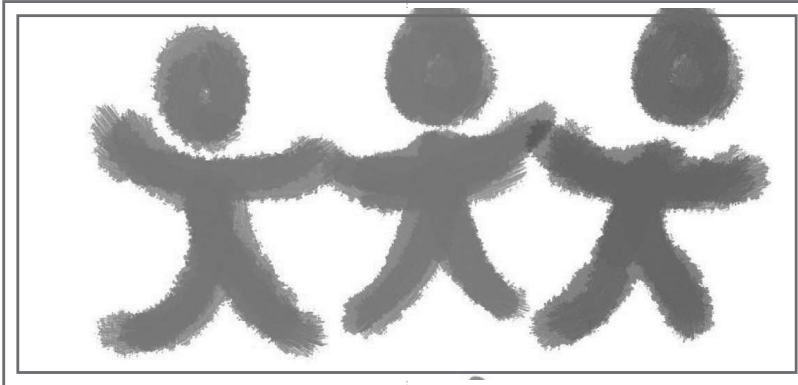
cinsellik ile ilgili düşünce ve yaşama tarzının toplumun genel beklentileri ve dolayısıyla millî değerlerle örtüşmesidir. Sosyal pedagoji alanına giren cinsel eğitim, özellikle buluş çağına gelmiş

zihinsel engelli çocuklar için ayrı bir önem taşımaktadır. Bu hususta bir çok sorunla karşılaşan ve bazen de çaresiz kalan ebeveynlerin bilgilendirilmeleri ve desteklenmeleri, engelli dostu özel cinsel eğitimin ana hedeflerindedir.

3.2. Aileler İçin Engelli Dostu Özel Cinsel Eğitim Hizmetlerinin İçeriği

Zihinsel engelli gençlere ve ailelerine yönelik özel cinsel eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesi, cinsel istismarın her çeşidine karşı korumasız ve dolayısıyla potansiyel bir kurban durumunda olan zihinsel engelli gençler açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda zihinsel engelli gençler, bedenleri, beden kısımlarının isimleri, cinsel organları ve üreme gibi fonksiyonları

6. Artan; 2003.

ilgili temel dil becerilerine sahip olmalıdır. Çok erken yaşta cinsellik ve cinsel istismar ile ilgili temel bilgilere sahip olan zihinsel engelli gençlerin, hür iradeleriyle kendilerini aktif olarak koruyabildikleri gözlemlenmiştir (Pro Familia; 1998: 20). Bu gerçeğe yola çıkarak engelli dostu özel cinsel eğitim noktasında ailelere aşağıda sıraladığımız konularda aydınlatıcı bilgiler vermemiz mümkündür:

3.2.1. Cinsel Gelişim Safhaları Sürecinde Anlayış ve Sabır

Değişik sebeplerden dolayı zekâ gelişiminde meydana gelen yavaşlama, duraklama ve gerileme sonucu zihinsel engelli gençlerin tutum ve davranışlarının yanında sosyal uyumunda ve bu çerçevede psiko-sosyal ve cinsel hayatında bazı sorunlar görülebilmektedir (Seyyar; 2001: 27-31). Cinsel sorunlar, kişinin zekâ düzeyine ve dolayısıyla eğitilebilir ve öğretilbilir durumuna göre değişebilmektedir. Cinsel sorunların en yoğun olarak yaşandığı dönem, cinsel kimliğin elde edildiği gençlik dönemidir.

Bu durum, zihinsel engelli olsun veya olmasın, bütün gençler için geçerlidir. Çocukluktan gençliğe dönüşüm sürecinde ahenk içinde olan çocuğun beden yapısı, hızlı bir şekilde değişmektedir. Ancak, tam bu dönemde zihni ve hissi değişim, çoğu kez aynı hız ile gelişmemektedir. Zihni ve hissi değişimin hızı, bedeni değişiminkine yaklaşmadığı içindir ki, bu dönemde buluş ile ilgili psiko-sosyal sorunlar yaşanmaktadır. Erken yaşlarda oluşan bedeni olgunluk ile zihni-psikolojik gelişim arasındaki mesafenin büyüklüğüne göre de davranış bozuklukları artmaktadır. Bu durum, özellikle ileri derecede zihinsel engelli gençler için geçerlidir. Cinsel dürtülerin gün ışığına çıkması ve kontrol altına alınamamasından kaynaklanan huzursuzluk, huysuzluk, tahmin edilemeyen ani hareketler ve motorik bozukluklar, davranış bozuklukları kapsamında görülen bazı somut örneklerdir ve zihinsel engelli gençler açısından "normal" karşılanmalıdır.⁷

Bazı aileler, cinsel gelişim döneminde yaşanan bu davranışsal değişim karşısında hem çaresiz kal-

makta, hem de bu durumu kabullenememektedir. Bedenen güçlü olması hasebiyle, müdahale ve etkileme biçimleri de bu dönemde zorlaşmaktadır. Bu dönemde artık çocukluk döneminin kapandığını ve gençlik çağına başladığını kabul etmenin ötesinde başka bir çıkar yol yoktur. Ebeveynlere ve eğitimcilere bu dönemde düşen görev, zihinsel engelli kişinin hem genel sosyal ahlak anlayışının dışına çıkmamasını sağlamak, hem de bağımsızlığını ve mahremiyetini korumak olacaktır. Bu dengenin kurulmasına yönelik sarf edilen çabanın karşısında elbette birçok zorluk ortaya çıkacaktır. Ancak sabır ve hoşgörü çerçevesinde zihinsel engelli gence dostane ve samimî bir yaklaşım tarzı sergilemekle bu dengenin zamanla oturması sağlanabilmektedir.⁸

3.2.2. Bağımlılığın Azaltılması ve Ben-Şuurunun Güçlendirilmesi

Zihinsel engelli gençlerin özgürlük alanlarının genişlemesi, aynı zamanda çevresel cinsel istismarını da kolaylaştırabilmektedir. Ancak koruyucu özel cinsel eğitim alan zihinsel engelli gençler, sosyal çevrede kendilerini daha güvenli hissedebileceklerdir. Belki bu konudaki en doğru yaklaşım, hem zihinsel engelli gençlerin cinsellik konularında mümkün merteye bilinçlendirilmesi, hem de ihtiyati tedbir olarak kendilerine belirli bir oranda ve ihtiyaca binaen koruma desteği verilmesidir. Çünkü cinsel istismarın önüne geçmek, özellikle ağır derecede zihinsel engelliler açısından, her zaman kolay olmamaktadır.

Bu çerçevede zihinsel engelli çocuğa sahip olan ailelere şunlar tavsiye edilmelidir: Zihinsel engelli gençlerin başka cinslerle tanışma arzusunun doğması ile birlikte kendilerine fikri ve lojistik destek verilmelidir. Zihinsel engelli gençler, bu süreçte cinsel güç yönünden her ne kadar bedeni olgunluğa erişseler dahî, özellikle ağır derecede zihinsel engellilerin zihni olgunlukları her zaman yetersiz kalacaktır. Bu durum, zihinsel engelli gençlerin kendi aralarındaki ve diğerleriyle olan sosyal ilişkilerini güçleştirmektedir. Zihinsel engellilerin ekseriyeti, başkalarının duygularını anlamakta güçlük

7. Seyyar; 2010: 58-59.

8. Seyyar; 2010: 58-59.

çekmekte ve belirli jest ve mimikleri başka türlü yorumlayabilmektedir. Beşerî ilişkilerin özelliklerini her zaman tam olarak değerlendiremedikleri için, çoğu kez uygun olmayan bir davranış biçimi ortaya sergilemektedirler. Bu dönemde bazen aşırı bir biçimde cinsel arzuları tatmin etme ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Gerek zihinsel engelli, gerekse diğer gençlerde yaşanan bu talep yoğunluğu, tabii bir gelişim süreci olarak değerlendirilmelidir. Benlik şuurlarını kaybetmemeleri için, kendilerine bundan dolayı ne ceza verilmeli, ne de ironik bir şekilde tahkirde bulunulmalıdır.⁹

Zihinsel engelli gençlerin benlik şuurlarını oluşturabilmeleri için, ailelere ayrıca şunlar önerilmelidir:¹⁰

- Çocuk ve gençler arası zararlı cinsel yaklaşımları önlemek için, zihinsel engelli gençler kendilerine ait özel ve müstakil bir yatak odasına sahip olmalıdırlar.

- Anne ve baba arasındaki cinsel ilişkiler, zihinsel engelli çocukların göremeyeceği ayrı bir mekânda olmalıdır. Çocuklar, anne ve babalarını anadan doğma çıplak olarak görmemelidir.

- Çocuklara, kendi cinsiyetlerine uygun düşmeyen kılık kıyafetler giydirilmemelidir. Ayrıca, cinslerine ve fitratlarına uygun düşmeyen davranış biçimleri de öğretilmemelidir.

- Ergenlik (buluğ) çağında görülen değişiklikler, açık, doğru ve onların anlayacağı lisan ve seviyede somut olarak anlatılmalı ve yeni dönemlerine hazırlıklı olabilmeleri için, kendilerine yardımcı olunmalıdır.

- Evde cinselliği tahrik eden neşriyatın bulundurulmamasına dikkat edilmelidir. Ailece, yani çocuklarla beraber televizyon seyredilirken, şiddet ve cinsellik ihtiva eden programlardan kaçınılmalıdır.

- Evlilik çağına gelmiş engellilerin evlendirilmeleri henüz gerçekleşmemiş ise cinsel enerjileri kültürel ve sportif faaliyetlere yönlendirilmelidir.

- Zihinsel engelli gençlerin, sosyal münasebetlerini güvenilebilir kişi ve ortamlarda geliştirmelerine yardımcı olunmalıdır.

3.2.3. Evliliğin Teşvik Edilmesi

Cinsel dürtülerin tatmin olması, psiko-sosyal bir ihtiyaçtır. Ancak cinsel tecrübe edinebilmeleri

veya cinsel doyuma erişebilmeleri yönünde (özellikle Avrupa kaynaklı eserlerde) zihinsel engelli gençlere tavsiye edilen evlilik dışı cinsel ilişkiler, din, gelenek ve aile değerlerimize uygun düşmemektedir. Ayrıca bu tarz öneriler, zannedildiği gibi kişinin cinsel mutluluğuna ve kalıcılığına da katkı sağlamamaktadır. Değişik kişilerle cinsel ilişkiye girme anlamına gelebilecek bu yaklaşım tarzı, bedenî (nefsanî-şehvanî) ihtiyaçları geçici olarak karşılarsa dahi, uzun vadede kişinin psiko-sosyal sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Cinsel ihtiyaçları, sosyal ve manevî sorumluluk çerçevesinde yani aile duyarlılığı içinde değil de, evlilik dışında karşılamak karşılıklı rıza anlayışı mantığı ile de gerçekleşmiş bile olsa, her iki cinsiyeti cinsel bir obje derekesine düşürmektedir. Evlilik dışı cinsel ilişkiler, cinsel hayatın manevî ve estetik boyutunu zedelediği gibi, kişiler arası sevgi ve şefkat ilişkisinin gelişmesini de önlemektedir. Dolayısıyla, aile yuvası atmosferinden uzak olan bu gibi ilişkiler, kişilerin fitrî, psiko-sosyal gelişmelerini de engellemektedir.¹¹

Zihinsel engellilerin cinsel ihtiyaçlarının karşılanması yöntemleri arasında başvurulabilecek belki de en ideal (helal) yol evliliğdir. Her ne kadar sosyal çevrenin bazı kesimleri, zihinsel engellilerin evlenmesine kuşku ile bakıyorsa da, özellikle eğitilebilir ve öğretilbilir zihinsel engellilerin cinsel sağlık ve mutluluğu için evliliğin dışında makul bir alternatif bulunmamaktadır. Nitekim evlenme imkânı bulan zihinsel engellilerin evlilikleri hakkında verdikleri bilgiler ve yaşadıkları tecrübeler dâyanarak, bunun en doğru yol olduğu söylenebilir. Zihinsel engellilerin kurdukları yuvalarda, her ne kadar aile içi ilişkiler açısından iletişim ve öğretim gibi bazı psiko-sosyal sorunlar ve engeller ortaya çıkabiliyor ise de sosyal çevrenin sabrı, hoşgörüsü ve diyalogu ile bunların çözümü de kolaylaşmaktadır. Zihinsel engellilerin de mutlu ve başarılı bir şekilde aile sorunlarının üstesinden gelebileceklerine dair örnekler vardır. Yeter ki gerek sosyal çevre, gerekse engelli dostu cinsel eğitimden sorumlu kurum ve kuruluşlar da kendilerine düşen görevlerini layıkıyla yerine getirebilsinler.¹²

3.2.4. Sevgi Odaklı Birlikteliklerin Oluşturulması

Özellikle cinsel yönden muktedir olmayan ağır derecede zihinsel engelli bazı gençlerin, evlilik

9. Bach; 1981: 70.

10. Seyyar; 2001: 154-155.

11. Hölse; 1997: 364-370.

12. Insieme; 1998: 23.

sorumluluklarını yerine getirebilmeleri fevkalade zordur. Bunun yanında, bazı gençler, cinsel yönden isteksiz de olabilmektedir. Bunun psikolojik ve biyolojik sebeplerini araştırmak ve buna sebep olan faktörleri veya olayları çözmeye çalışmak, tıbbî sosyal hizmetlerin ve sosyal psikiyatrinin ilgi ve görev alanına girmektedir. Ancak cinselliğin ve dolayısıyla mutluluğun yaşanmasının, sadece fiili eylemden ibaret olduğu da düşünülmemelidir. Zaten cinsellikte erkek ve kadının sosyal rolleri gereği takındıkları tavırlar, yani bu iki cins arasında erotik ve cinsel ilişkilerin dışında meydana gelen sevgi, aşk, saygı, hissî bağlar, muhabbet, şakalaşma ve sohbet gibi birlikte yaşananların bütünü, sağlıklı ve mutlu yaşamının temel unsurlarındandır.¹³

Ağır derecede zihinsel engellilerin tutum ve davranışlarını haram-helal kapsamında değerlendirmenin dinen de doğru olmayacağı gerçeğinden yola çıkarak, sorunların çözümünde kolaylaştırma ilkesi bağlamında özellikle "cinsel ilişkiye girmekte çekilen zorluktan dolayı cinsel istekte azalma var ise, bu durumda cinsel eylem olmadan gerçekleşebilen cinsel yakınlıkları denemek, problemin çözümünde etkili olabilmektedir"¹⁴ görüşünü dikkate almakta fayda vardır. Cinsel ilişki içermeyen ve-fakat sevgiye dayanan yakın gönül ilişkilerinin kişi üzerinde olumlu psiko-sosyal etkiler bıraktığı bilinmektedir. Genelde insanın, engelli-özürlü de olsa sevildiğini-önemsendiğini hissetmeye, kendinin sadece cinsel bir meta olarak görülmediğini anlamaya ihtiyacı vardır. Bu gibi dostane ilişkilerin, ileriye dönük normal evliliklere dönüştürülmesi de bazen mümkün olabilmektedir

Sonuç

Zihinsel engelli gençlerin cinsel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve cinsel istismar gibi değişik sosyal risklere karşı kendilerini koruyabilmeleri yönünde aile odaklı eğitim ve sosyal politikaların oluşturulmasına ve uygulanabilir hâle getirilmesine ihtiyaç vardır. Bu yönde somut adımların atılabilmesi için, zihinsel engelli gençlere dönük aile değerlerimize uygun cinsel eğitim programlarının belirlenmesi ve değişik sosyal kurumlar aracılığıyla uygulanması gerekmektedir. Zihinsel engelli gençlerin evlilik yoluyla cinsel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için, evlenmeye aday olanların birbirleriyle tanışabilmelerini kolaylaştıran imkânlar sağlanmalı ve bununla ilgili olarak kurumsal ya-

planmalara gidilmelidir. Zihinsel engelli gençlere ve ailelerine bu süreçte psiko-sosyal, maddî ve pedagojik destek sağlanmalıdır. Bu bağlamda zihinsel engelli gençleri, evliliğe ve aile hayatına hazırlayacak eğitim programları geliştirilmelidir. Ayrıca, yapılan evliliklerin uyumlu bir şekilde devam edebilmesi için, çiftler psiko-sosyal boyutuyla sürekli olarak desteklenmelidir. Bunun için özel cinsel eğitim konularına da vakıf olan profesyonel sosyal hizmet elemanlarının yetiştirilmesi ve bu alanda istihdam edilmesi gerekmektedir. Ezcümle olarak şunlar söylenebilir: Cinsel istismar risklerinin ortadan kaldırılması ve cinsel ihtiyaçlara cevap veren çözüm stratejilerinden sadece millî kültürümüze ve toplumsal değerlerimize uygun olanlar belirlenmeli, ailelere tavsiye edilmeli ve hayata geçirilmesine dönük olarak da sosyal hizmetler kapsamında engelli dostu özel cinsel eğitim programları oluşturulmalıdır. Bu bağlamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne önemli görevler düşmektedir.

Kaynakça

- 1971 tarih ve 2586 sayılı "Zekâ Açılan Geri kalmış Kişilerin Hakları Beyannâmesi".
- Artan, İstemihan; Engelli Çocuk ve Gençlerin Cinsel Eğitimi; Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi; Sayı: 39; Mayıs:2003.
- Bach, Heinz; Sexuelle Erziehung als Eingliederungshilfe bei geistiger Behinderung; Berlin 1981.
- Becker, Monika; Sexuelle Gewalt gegen Maedchen mit geistiger Behinderung: Daten und Hintergründe; heidelberg; Schindler Verlag; 1995.
- Besiri, Arzu, Ötekilerin Cinselliği, Güncel Hukuk Dergisi, Eylül 2009.
- Hölse, Vittorio; Moral und Politik: Grundlagen einer politischen Ethik für das 21. Jahrhundert; München; 1997.
- Insieme Dergisi; Nr. 3; 1998.
- Kindler, Heinz; Evaluation der Wirksamkeit präventiver Arbeit gene sexuellen Missbrauch an Maedchen und Jungen; Amyna e.V.; (Hrsg.): Institut zur Praevention von sexuellem Missbrauch; München; 2003.
- Seyyar, Ali; "(Zihinsel) Engelli Çocukların Cinsel İstismarına Karşı Korunmaları"; Engelli Çocuk ve Ergenlerin Hakları: Anne-Baba ve Öğretmenler İçin"; (Hazırlayan: Prof. Dr. Adnan Kulaksızoğlu); Çocuk Hakları Kongresi; Çocuk Vakfı Yayınları 86; İstanbul; Şubat 2011.
- Seyyar, Ali; "Sosyal Pedagojik Boyutuyla Zihinsel Özürlülerin Cinsel Eğitimi"; Zihinsel Özürlülük Açısından Şakacı Sahabi Hz. Nuayman; Rağbet Yayınları; 2010.
- Seyyar, Ali; "Zihinsel Özürlülere Dönük Özel Cinsel Eğitim Ve Bazı Öneriler"; (ed): Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetlerine İhtiyaç Duyan Bireyler ve Aileleri; Yayınlayan: Zihinsel ve Bedensel Engelli Çocukları ve Aileleri Araştırma Eğitim ve Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği; Ankara; Mart 2005.
- Seyyar, Ali; Davranış Bilimleri Terimleri-Ansiklopedik Sözlük; Beta Yay.; İstanbul; 2004.
- Seyyar, Ali; Sosyal Siyaset Açısından Özürlülüğe Karşı Mücadele; Türdöv Yay.; İstanbul; 2001.
- Sporcken, Paul; Geistig Behinderte, Erotik und Sexualität; Düsseldorf; 1974.
- www.hzhagendorf.ch: 22.10.2004.

13. Seyyar; 2004. 119.

14. Besiri; 2009: 59.

Zihinsel Engelli Bireylerin Sosyal Becerileri ve Sosyal Beceri Eğitimi

Ahmet Yalçın HOCAOĞLU

Kadıköy Hayriye Kemal Kusun Özel Eğitim Uygulama Okulu ve İş Uygulama Okulu Müdür Yardımcısı, İstanbul

Giriş

Hızla değişen ve gelişen dünyada, artan popülasyon ve teknolojik gelişmeler, insanların birbirleri ile daha hızlı iletişime geçmelerini ve etkileşimde bulunmalarını sağlamıştır. Özellikle yirminci yüzyılın sonlarında hız kazanan toplumsal değişim süreci, insanların gittikçe birbirlerine yakınlaşmalarını sağlamıştır. Bu yakınlaşma ile sosyal etkileşim kaçınılmaz olmakta, insanlar sosyal olarak gelişmektedir. Sosyal etkileşimin kalitesi ise bireyin toplum içerisindeki kabulünü etkilemektedir. Sosyal yeterliliğe sahip birey, toplum tarafından kabul edilmekte, benimsenmektedir.

Bireyin toplumsal hayat içerisinde var olabilmesi ve kendini ortaya koyabilmesi için bazı becerilere sahip olması gerekmektedir. Bunların başında ise sosyal beceriler gelmektedir. Sosyal beceriler gerek normal gelişim gösteren, gerekse özel eğitime gereksinim duyan bütün bireyler için büyük bir önem arz etmektedir. Özellikle engelli gruplar içerisinde sayıca yüksek orana sahip zihinsel engelli bireylerin toplumsal kabulünde sosyal beceriler oldukça önemli bir role sahiptir. Bireyler toplumsal yaşamın gerektirdiği tüm süreçlerde ve durumlarda sosyal becerileri bir araç olarak kullanmaktadırlar. Aksi durumda ortaya problemler çıkmakta ve bu da kişilerin yaşam kalitesini etkilemektedir.

Zihinsel engelli öğrencilerin sosyal kabulüne yönelik yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, zihinsel engelli öğrencilerin akranları tarafından sosyal kabullerinin ve etkileşimde bulunma düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Sosyal beceri eğitimi uygulamaları ile sosyal kabul ve etkileşimde bulunma düzeyleri artış göstermektedir.

Sosyal Beceri Kavramı

Alanyazın incelendiğinde sosyal beceri kavramının araştırmacılar tarafından pek çok tanımının yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar analiz edildiğinde ise karşımıza sosyal yeterlilik kavramı çıkmaktadır. Sosyal becerilerin, sosyal yeterlilikle aynı anlama geldiğini ifade eden tanımlar olduğu gibi birbirlerinden ayrı kavramlar olduğunu ve sosyal becerilerin, sosyal yeterliğin bir parçası olduğunu ifade eden açıklamalar vardır.

Genel olarak sosyal beceriler; bireyin içerisinde bulunduğu toplumun sosyal yapısına göre şekillendirdiği, topluma kabulünü sağlayan, belirli bir amaca yönelik ortaya çıkan, gözlenebilir ve ölçülebilir davranışlardır.

Sosyal beceriler, bir bireyin pozitif tepkiye neden olacak ve negatif tepkiden uzaklaşmaya yardımcı olacak biçimde diğer bireylerle etkileşimini sağlayan, sosyal olarak kabul görmüş öğrenilmiş davranışlar olarak tanımlanabilir (Gresham & Elliot, 1993).

Sosyal beceriye sahip olan birey diğer bireylerle kolayca etkileşime girebilir, iyi sohbet edebilir, bilgiyi iletebilir veya oluşturabilir ve etkileşim sonrasında diğerleri üzerinde olumlu bir izlenim bırakabilir. Chadesy-Rush (1992), sosyal becerilerin beş temel özelliğe sahip olduğunu ifade etmiştir.

1. Sosyal beceriler, kurallara uygun veya nötr tepkileri ortaya çıkartacak şekilde bireyin başkaları ile etkileşim içinde olmasını sağlayan, sosyal olarak kabul görmeyi kolaylaştıran, öğrenilmiş davranışlardır. Sosyal beceriler öğrenilmekte, bu becerilerin kullanılmasındaki başarı başka kişiler tarafından değerlendirilmektedir.

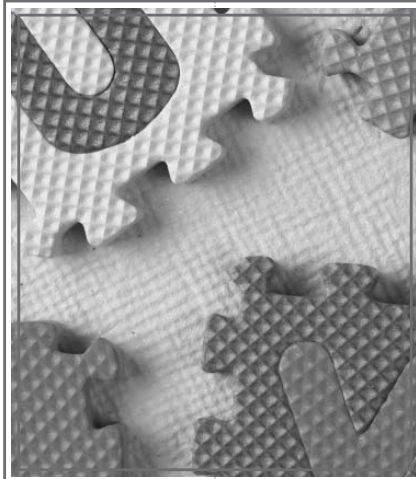
2. Sosyal beceriler, anne-babalar ve genelde toplum tarafından şekillendirilirler. Bu beceriler kültürel özelliklerden etkilenmektedir. Bunun so-

nucunda da farklı ülkeler/farklı toplumlarda kabul edilebilir sosyal becerilerin farklılığı oluşmaktadır.

3. Sosyal beceriler bir amaca yönelik davranışlardır. Sosyal beceriler belirli hedeflere ulaşmak için, yani bir neden için kullanılırlar ve bu hedefler birey tarafından belirlenirler. Sosyal davranışları başka insanları etkilemek için yaparız ve yarattığımız etki de gelecekteki kişilerarası etkileşimlerimizi etkiler. Dodge, Asher ve Porkhust (1989)'a göre sosyal yeterlilik, bireylerin toplumsal çatışmalarını ne kadar başarıyla çözebildikleri ve amaçlarını sosyal bağlamlarda ne kadar gerçekleştirebildikleri ile ilişkilidir. Eğer belirli bir sosyal becerinin gerçekleştirilmesi sonucunda istenilen amaca ulaşabilmişse, aynı sosyal beceri ileriki dönemlerdeki etkileşimlerde de kullanılabilir.

4. Sosyal beceriler duruma özeldir ve sosyal bağlama göre değişirler. Bireyler tarafından ortaya konan sosyal beceriler fiziksel ortama, ortamdaki insanlara ve etkileşim için gerekli olan sosyal fırsatlara bağlı olarak değişmektedir. Fiziksel ortamlar sosyal beceriler üzerinde doğrudan etkilidir. Örneğin bireyin okul ortamında sergilediği sosyal beceriler ile ev ortamında sergilediği sosyal beceriler birbirinden farklılık gösterebilir. Sosyal beceriler ayrıca etkileşim içindeki diğer insanlara bağlı olarak da değişir. Örneğin; bir kişinin iş arkadaşlarıyla olan etkileşimde kullandığı sosyal becerilerle, patronu ile olan etkileşimdeki sosyal beceriler birbirinden farklı olabilir. Sosyal beceriler; yaşa cinsiyete, daha önceki deneyimlerine bağlı olarak değişebilir.

5. Sosyal beceriler hem gözlenebilir, hem de gözlenemez bilişsel ve duyuşsal öğelere sahiptir. Soru sorma, yönergeleri takip etme, yardım talep etme ve selamlaşma gibi sosyal beceriler gözlenebilir özelliklere sahip sosyal becerilerdir. Gözlenemeyen özelliklere sahip, ancak sosyal etkileşimde yer alan sosyal beceriler de bulunmaktadır. Bu beceriler, daha çok içinde bulunulan sosyal ortamı algılamak ve yorumlamak, diğer kişilerin geri bildirimlerine göre sosyal hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını değerlendirmede etkili olmaktadır. Bu beceriler sosyal ortam ve durumlara bağlı olarak sosyal becerileri kullanmayı sağlamaktadır (Akt. Sazak,2003).

Zihinsel Engelli Bireylerin Sosyal Beceri Özellikleri

Zihinsel gerilik; zihinsel işlevler ve kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal becerilerde kendini gösteren uyumsal davranışların her ikisinde görülen anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen yetersizliktir (AAMR, 2002). Tanımdan da anlaşılacağı üzere zihinsel engelli bireylerin sosyal gelişim özellikleri normal gelişim gösteren bireylere göre daha sınırlıdır. Bu sınırlılık sosyal beceri düzeylerinde de kendini göstermektedir.

Sosyal davranışlar ile zihinsel gerilik arasındaki bağlantı çok uzun yıllardır bilinmektedir (Marchetti & Campbell, 1990). Zihinsel geriliğinin en eski kavramsallaştırılması sosyal yeterliliğin yokluğunu öne çıkarmış ve zekâ geriliği olan kişiler için sosyal davranışların önemi literatürde ilk defa 1800'lü yıllarda görülmüştür (Christoff & Kelly, 1983; Greenspan,1981). Ancak, akıl hastanesinden çıkartıp topluma kazandırma ve kaynaştırma çabaları daha fazla sosyal beceri eğitimi geliştirme programlarını ve araştırmalarını da beraberinde getirmiştir (Christoff & Kelly, 1985). Bu alandaki araştırma ihtiyacı Amerikan Zihinsel Gerilik Birliği (AAMR)'nin yayınladığı bildirinin de odak konusudur. Bu direktif insanları zekâ geriliğinin teşhisinde bir bileşen olarak sosyal fonksiyonu olan uyumsal davranışı dikkate almaları konusunda çağrı yapmıştır (Grossman, 1973). Bu bildirinin sonucunda, sosyal beceriler ile zihinsel gerilik arasındaki ilişkiyi değerlendiren çok sayıda araştırma yapılmıştır (Marchetti & Campbell, 1990; Akt. Bamberg, 2001).

Zihinsel engelli bireylerin sosyal becerileri ile ilgili yapılan araştırmalar, engelli bireylerin sosyal becerilerinde yetersizliklerin olduğunu ortaya koymaktadır (Martin, Rusch ve Heal, 1982; Johnson & Jhonson, 1990; Huang ve Cuvo, 1997).

Sosyal onay ve kabul görme bireyler üzerinde ne denli olumlu bir etkiye sahip ise, sosyal ret de bireyler üzerinde o denli olumsuz etkiler yapabilmekte, yaşamlarını güçleştirebilmektedir. Birçok çocuk ve yetişkin sosyal becerileri "rastlantısal öğrenme ve zihinsel olgunlaşma" ile öğrenir. Ancak zihinsel yetersizliği olan çocuklar dikkat, hafıza, ayırt etme ve genelleştirme becerileri ile rastlantısal öğrenme becerilerinde yetersizlikler gösterirler. Bu yetersizlikler çocukların sosyal beceri gelişimini olumsuz yönde etkiler. Zihin-

sel yetersizliği olan çocuklarda gözlenen olumsuz, istenmeyen davranışların yanı sıra, sosyal becerilerindeki eksiklikler zihinsel engelli bireylerin toplumdaki diğer bireyler tarafından itilmelerine, sosyal reddine neden olabilmekte; bunun yanı sıra zihinsel engelli çocuklarda olumsuz, istenmedik davranışlar da sosyal kabulün azalmasına neden olabilmektedir (Kocameşe-Kozanoğlu, 2005).

Zihinsel engelli çocuklarla ilgili yapılan araştırmalar, engelli çocukların, normal gelişim gösteren akranlarından daha az olumlu sosyal davranışlar, akran etkileşimlerinde ilişkiyi başlatmada eksiklik, akranları ile birlikte düşük oranda ödül ve daha az işbirliğine giren davranışlar sergilediklerini ortaya çıkarmaktadır (Gresham, Elliot, 1993).

Sıklıkla görülen yetersizliklerin içinde iletişim becerileri, göz kontağı, yerinde tepki, paylaşma, diğerlerine yardım etme, girişkenlik ve birçok benzeri davranışlar bulunmaktadır (Matson & Ollendick, 1988; Akt, Bamburg, 2001).

Engelli öğrencilerin, engelli olmayan yaşlıları arasında sosyal kabullerinin düşük olması, onların daha çok engelli yaşlılarıyla etkileşimde bulunmalarına neden olmaktadır. Zihinsel engelli çocukların, çevreleri tarafından olumsuz olarak algılanmaları ve reddedilmeleri, onların çevrelerinden uzaklaşmalarına ve izole olmalarına neden olmaktadır. Bu durum, daha çok çevrenin gözlenmesi ve model alma yoluyla kazanılan sosyal becerilerin, zihinsel engelli çocuklar tarafından öğrenilmesine engel olmaktadır. Sosyal beceri yetersizliği ile yaşıt reddi arasındaki ilişki iki ayrı şekilde açıklanabilmekte; ilki sosyal beceri eksikliğinin yaşıt reddine neden olduğu, ikincisi ise yaşıt reddinin ileride ergenlik ve yetişkinlik döneminde uyum problemlerinin doğmasına ve sosyal becerilerin yeterince öğrenilememesine yol açtığıdır (Farmer, Van Acker, 1996).

Literatürde de belirtildiği üzere zihinsel engelli bireylerde görülen sosyal beceri yetersizliklerinin sonucu olarak pek çok sınırlılık ortaya çıkmaktadır. Bu sınırlıkların başında problem davranışlar gelmektedir. Sosyal beceriler ile problem davranışlar arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sonuçlarına bakıldığında, sosyal beceriler ile problem davranışlar arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilecek sosyal beceri eğitimi programları ile problem davranışların da sağaltımı yapılacaktır.

Zihinsel engelli çocuklarda gözlenen pek çok sosyal beceri yetersizliği, öğretmenler ve çevrelerindeki diğer kişiler tarafından problem davranışlar olarak algılanmakta ve bu davranışlar çeşitli

yöntemlerle azaltılmaya ya da ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Oysa bu davranışların çoğu, çocukların çeşitli sosyal becerileri öğrenememiş olmalarına bağlı olarak ortaya çıkmakta ve beceri eğitimi ile ortadan kaldırılmaları mümkün olabilmektedir. Zihinsel engelli bireylerin toplum içinde aktif, üretken ve en az düzeyde bağımlı olabilmeleri için birçok sosyal beceriye sahip olmaları ve bu becerileri uygun ortam ve durumlarda kullanabilmeleri gereklidir. Son yıllarda bu becerilerin zihinsel engelli çocuklara kazandırılması sadece ailelerin sorumluluğu olarak görülmekte, bu becerilerin okullarda eğitim öğretim süreci içerisinde, öğretmenler tarafından kazandırılması gerektiği önemi vurgulanmaktadır (Sucuoğlu ve Çiftçi, 2001).

Sosyal Becerilerin Değerlendirilmesi

Sosyal becerilerin değerlendirilmesi için pek çok teknik ve araç bulunmaktadır. Bu teknik ve araçlar genel olarak; davranış dereceleme ölçekleri, görüşme, kendi kendini değerlendirme, gözlem, rol oynama testleridir. Sosyal beceri eğitimi için öncelikle bireyin değerlendirilmesi ve var olan performans düzeyinin betimlenmesi gerekmektedir.

Diğerleri Tarafından Yapılan Doğrudan Gözlem: Doğrudan gözlem, sosyal statü ile ilgili davranışları yerleştirmek ve sosyal beceri eğitimi sonuçlarını değerlendirmek amacıyla genellikle çocukların sosyal davranışlarını ölçmek için kullanılır (Foster, Inderbitzen ve Nangle, 1993).

Bu yöntem uzman, öğretmen, ana baba gibi değerlendirilecek olan kişiyi çeşitli ortam ve durumlarda gözleyebilen kişilerin kişi hakkındaki rapor ve yargılarını ifade eder. İkinci grupta kişi kendini rapor ederken, bu grupta kişiyi başkaları rapor eder (Bacanlı, 1999).

Doğal Çevrede Gözlem: Doğal çevredeki gözlemler tipik olarak nispeten yapılandırılmamış ortamda yürütülür örneğin; teneffüs sırasında oyun alanında (Dougherty, Fowler & Paine, 1985), serbest oyun süresinde sınıfta (Sainato, Maheady & Shook, 1986) veya adölesanlar için okul kafeteriasında (Christoff ve arkadaşları, 1985; Akt; Foster, Inderbitzen ve Nangle, 1993).

Davranışsal Rol Yapma Ölçümleri: Prototipik davranışsal rol yapma testi konuyu kişiler arası skeçlerin betimlenmesiyle sunar. Bu betimleme genellikle kısadır ve sınırlı bağlamsal ve ortam bilgileri verir. İşbirliği içinde bir dize söylenir bu dizede konu dile getirilir böylece etkileşim gerçek hayatta oluyormuş gibi bir izlenim yaratır. Genellikle tüm test böyle skeç serilerinde değişik rollerin oynanması için konular gerektirir ve her biri

yalnızca bir veya iki kelimeleli yanıtlar gerektirir (Bellack,1979; Akt; Foster, Inderbitzen ve Nangle, 1993).

Akran Değerlendirmeleri: Sosyal davranışların akran değerlendirmeleri tipik olarak çocukları veya adölesanların sınıf arkadaşlarının değişik davranışsal tanımlardan en iyi hangisine uyduğunu tayin ettirmektedir (örneğin, kavga eder, diğer çocukları iter döver, diğerleriyle işbirliği yapar, iyi çocuktur) (Coie & Dodge,1983; Coie, Dodge & Copptelli, 1982; Akt; Foster, Inderbitzen ve Nangle, 1993).

Dereceleme Ölçekleri ve Kontrol Listeleri: Öğretmen, aile, arkadaş ve hedef kişi ile ilgili olabilir. Dereceleme ölçekleri sayısal olarak ifade edilebilen için davranışın oluşma sıklığı da belirlenebilir (Elksnin ve Elksnin,1995; Akt. Uzamaz, 2000). Öğrencilerin sosyal davranışlarını belirlemek için bu amaçla geliştirilmiş ölçeklerden yararlanılabilir. Bu ölçekler çocuğu gözleme olanağı olan yetişkinler tarafından doldurulabilir. Bu ölçekler, öğrencinin diğerlerine göre kendi durumlarını değerlendirmelerine ve değerlendirmenin tümünü toplu halde görmelerine, aynı zamanda kendi değerlendirmelerinin farkına varmalarına yardımcı olabilir. Bu ölçeklerden rehberlik uzmanı ile bilgi alış verişinde bulunmak için de yararlanılabilir (Bacanlı, 2006).

Akran Sosyometrik Ölçümleri: Sosyal becerinin diğer ölçümlerinin aksine, akran sosyometrik ölçümleri davranışı ölçmezler. Bunun yerine, doğrudan akranların hedef çocuğa karşı çekicilik duygusunu değerlendirir. Sosyometrik ölçümü derecelendirme ölçeği çocuklardan her bir akranlarını onlara karşı duydukları kendi duygularına ve değerlendirmelerine göre derecelendirmelerini ister (örneğin, seviyorum, onunla oynamak istiyorum). Daha genç çocuklar için genellikle görsel araçlarla zenginleştirilmiş 5 puanlı likert ölçeği kullanılır (Foster, Inderbitzen ve Nangle, 1993).

Sosyal Beceri Öğretimi Yöntemleri

Zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin yapılan öğretimler sonucunda, kazandıkları sosyal beceriler sadece çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini değil, okula uyum becerilerini ve akranları tarafından kabul edilmesini de olumlu yönde etkilediğinden sosyal beceriler öğretilmelidir. Öğrencilikten yetişkinliğe geçerken, işe girmesini, toplumun bir üyesi olmasını kolaylaştırdığından, hayatlarının ileriki dönemlerindeki zorlukların da üstesinden gelmesine yardım ettiğiinden sosyal beceriler öğretilmelidir (McLane, 1998). Ayrıca, zihinsel yetersizliği olan çocukların sosyal beceri kapsamındaki davranışları edinmeleri, akademik ilerlemelerini olumlu yönde

etkileyerek okul başarısını artırdığından, sosyal beceri kapsamındaki davranışlar öğretilmezse, akranlarıyla işbirliği yapmayı gerektiren öğretim etkinliklerine katılmayı gerektiren durumlarda güçlük yaşanır (Bremer ve Smith, 2004; Siperstein ve Rickards, 2004; Akt. Alptekin, 2010).

Sosyal beceri öğretiminde kullanılan yöntemler genel olarak; doğrudan öğretim yaklaşımı, bilişsel süreç yaklaşımı, işbirlikçi öğretim ve akran aracılı öğretim olarak dört temel yöntemden oluşmaktadır.

Doğrudan Öğretim Yaklaşımı

Bazı kaynaklarda geleneksel yaklaşım ya da yapılandırılmış öğrenme yaklaşımı olarak da adlandırılan bu yaklaşım, sosyal beceri öğretim programlarının uygulanmasında yaygın olarak kullanılan bir yaklaşımdır (Çifçi ve Sucuoğlu, 2004).

Doğrudan öğretim, öğretimi yapılacak içeriğin ardışık şekilde sıralanması, öğrencinin tam katılımı, öğretmenin düzeltici dönütler vermesi, ipuçlarının düzenlenmesi, ipuçlarının uygulanması ve geri çekilmesi anlamına gelir (Akt. Dağseven, 2008).

Doğrudan öğretim yaklaşımına dayalı sosyal beceri öğretimi temelde davranışçı yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşım; geliştirilecek olan sosyal becerilerin tanımlanması, beceri için gereksinim oluşturulması, öğretilmesi hedeflenen becerinin beceri analizi yapılarak alt basamaklarının oluşturulması, öğreten kişinin model olması, davranışın prova edilmesi ve rol oynama ile genelleştirme basamaklarından oluşmaktadır (Avcıoğlu, 2005).

Genel olarak, doğrudan öğretim yaklaşımına göre hazırlanan sosyal beceri öğretim programında, öncelikle hedef beceri tanımlanır. Hedef beceri tanımlandıktan sonra, öğrenciye bu becerinin neden öğretilmesi; video gösterimi, tartışma, öykü anlatımı, resimli kartlar vb. yöntemler ile anlatılır. Amaç öğrencinin kendi ihtiyacını görmesi ve sonucunu içselleştirmesidir. Üçüncü aşamada hedef becerinin analizi yapılarak eğitimci, öğretim için yol haritasını belirler. Analiz yapıldıktan sonra beceri, aile-ebeveynler tarafından model olunarak, öğrencinin gözlemlemesi ve öğrenmesi için sergilenir. Ayrıca öğretimi hedeflenen beceri her hangi bir yerde (tv, öykü, yakın çevre) ortaya çıktığında dikkat çekilerek öğrenciye model olunur. Model olma aşamasından sonra rol oynama tekniği ile davranışın provası yapılır. Öğrenciye davranış doğru olarak yapıp yapmadığının geri bildirimi verilir. Son aşamada ise becerinin her ortamda ortaya çıkması için genelleme çalışmaları yapılır.

Bilişsel Süreç Yaklaşımı

Sosyal beceri öğretim programlarının hazırlanmasında göz önünü alınan yaklaşımlardan bir diğeri bilişsel süreç yaklaşımı ya da problem çözme yaklaşımı olarak adlandırılan yaklaşımdır. Bu yaklaşım ile zihinsel engelli bireyin olayları analiz etme ve sıraya koyma ile ayırt etme becerisinin gelişmesi sağlanmaktadır. Bireyi düşünmeye yönlendiren bir yaklaşımdır. Bilişsel süreç yaklaşımının, doğrudan öğretim yaklaşımına kıyasla öğrenilen sosyal becerilerin genellenmesini, daha çok sağladığı ve bireyi daha aktif öğrenmeye yönlendirdiği belirtilmektedir. Bu yaklaşıma dayalı olarak hazırlanan öğretim programlarında, bireye yetersizliği olan becerilerin ayrı ayrı öğretimi yerine; sosyal durumlarla ilgili problem çözme becerisi öğretilmeye çalışılmakta; bireye tek bir sosyal beceri değil, farklı sosyal durumlarla karşılaştığı zaman baş edebileceği sosyal problem çözme becerileri kazandırılmaya çalışılmaktadır (Akt. Çifçi ve Sucuoğlu, 2004).

Problem çözme becerisi desteklenen birey, sosyal ortamda bu problem ile karşılaştığında gerekli donanıma sahip olduğu için çözüm yolları geliştirebilmektedir. Ayrıca herhangi bir problem yokken olumlu sosyal becerileri, bağlama uygun olarak sergileyebilmektedir. Sosyal problem çözmenin basamakları özetle; problemin farkına varma, tanımlama, çözüm için stratejileri belirleme ve çözümü uygulama şeklinde sıralanabilir. Öğretim için sosyal problem durumunu betimleyen resimli kartlar, soru cevap ile şekillendirilen öyküler, teknolojik uygulamalar, metin çalışmaları, dramalar vb. kullanılabilir.

Benjamin (1996) öğrencilerin okul ve iş ortamlarında karşılaştıkları problemleri çözebilmeleri için bir program hazırlanmıştır. Çalışmada öğrencilere aşağıdaki aşamalar izlenerek problem çözme süreci öğretilmiştir.

- **Anla aşaması:** İlk aşama problemi anla aşamasıdır. Öğrencilerin rol oynama ve benzeşim etkinlikleriyle var olan durumu gözlemeleri ve analiz etmeleri; problem ortamını tanımlamaları ve problemin adını koymaları sağlanmıştır.
- **Planla ve çöz aşaması:** Bu aşamada, öğrenciye problemin çözümü olabilecek alternatif yolları düşünmesi öğretilmiş, öğrencinin bu aşamada alternatif çözüm yollarını belirlemesi sağlanmıştır. Öğrencinin çözüm yollarını bulabileceği bazı kaynakları araştırması da öğretilmiştir.
- **Kontrol et aşaması:** Bu aşamada öğrenciden var olan alternatiflerden birini seçmesi istenmiş, seçtiği yola rağmen hâlâ problem durumu de-

vam ediyorsa, planı değiştirip değiştirmeyeceğine karar vermesi beklenmiştir.

- **Gözden geçir aşaması:** Öğrencinin bir başka ortamda benzer problemleri çözmede stratejileri nasıl kullanabileceğini keşfetmesi sağlanmıştır.
- **Kendini değerlendir aşaması:** Problem çözme aşamalarına kendini değerlendir aşaması da eklenebilmektedir. Burada, öğrenciden ortaya koyduğu çözüm yolunun etkinliğini değerlendirmesi istenmektedir. Bireyin kendi kendini yönetme becerilerinin gelişmesi, öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişmesine bağlıdır. Kendi kendini yönetebilen birey öncelikle kendine bir hedef belirlemekte, çözümü bulmaya çalışmakta, sonra bulduğu çözüm yolunu uygulamakta ve uygulama sonuncunu değerlendirebilmektedir (Agran ve Wehmeyer, 1999; Akt. Kulikoğlu, 2010).

Akran Aracılı Öğretim

Akran aracılı öğretim; bireylerin birbirleri ile etkileşime girmeleri sağlanarak, birbirlerini akademik ve sosyal olarak destekledikleri bir öğretim programıdır. Yetersizlikten etkilenen birey, akranı ile gerçekleştirdiği etkinlikler sırasında, uygun davranış örüntüsünü görebilme fırsatı bulmaktadır. Ayrıca deneyim paylaşımları ve materyal kullanımını beceri edinimini hızlandırmaktadır.

Akran aracılı öğretim programının basamakları,

1. Öğretim içeriğinin seçilmesi
2. Öğreten akranın yetiştirilmesi
  - Öğreten ve öğrenen akranları belirleme, çiftleri oluşturma, öğrencileri değerlendirme,
  - Öğreten akran yetiştirme programı basamaklarını uygulama; beceriyi gösterme, beceriye model olma, grupla rol oynama, grup içi pratiklerin yapılması.
3. Öğretimin planlanması
  - Öğretim zamanının belirlenmesi, amaçların oluşturulması, öğretim oturumlarının oluşturulması, öğretmen rolünde olacak akranın belirlenmesi.
4. Programın uygulanması
  - Uygulama öncesi öğrencileri değerlendirme, öğreten ve öğrenen akran çiftlerini bir araya getirme, uygulama, uygulama sonrası değerlendirme, programı gözden geçirme ve eksikleri tamamlama.
5. Etkililiğinin değerlendirilmesi
  - Öğretim programının güvenilir bir şekilde uygulanıp uygulanmadığının değerlendirilmesi

- Öğretim programının etkililiğinin değerlendirilmesi
- Öğretmen, öğreten ve öğrenen akranın, programdan memnuniyetinin belirlenmesi olarak belirtilmiştir (Sazak,2003).

İşbirlikçi Öğretim

İşbirlikçi öğrenme yöntemi; öğrencilerin olumlu etkileşimlerini artıran küçük grup öğrenme etkinlikleriyle, bir problemi çözme ya da bir öğrenme görevini yerine getirme gibi ortak bir amaç için birlikte çalışma yöntemidir. İşbirlikçi öğrenme, çeşitli akademik, bilişsel ve sosyal becerilerin öğretiminde kullanılmaktadır. Aynı zamanda, öğrencilere herhangi bir davranış ya da beceri kazandırmak için birlikte çalışan küçük heterojen gruplara uygulanan bir öğretim düzenlemesidir. Bu öğrenme düzenlemesi, öğrencilerin konuları tartışarak, kendi kendilerine öğrenmelerine olanak sağlayan gerçek ortamlar hazırlamayı gerekli kılmaktadır. İşbirlikçi öğrenmenin en önemli özelliği, öğrencilerin ortak bir amaç doğrultusunda, küçük gruplar halinde birbirlerinin öğrenmelerine yardım ederek çalışmalarınıdır. İşbirlikçi öğrenmede öğrenciler, başkalarına yardım etme, bir ekip oyuncusu olma ve akademik başarı için fırsatlar elde etmektedirler (Avcıoğlu, 2001).

İşbirlikçi öğrenmede öğretmen, sayıları 3 - 6 arasında değişen öğrencileri sistematik olarak organize eder ve gruplar oluşturur. Öğrencileri, grup içindeki görevlerine göre rollere ayırır. Bu gruplarda öğrenciler, sosyal ya da akademik becerileri öğrenmek için aldıkları rolleri sırasıyla yerine getirirler. Hem akademik başarıyı hem de sosyal davranışları arttırmak için kullanılan bir öğretim yöntemidir (Akt. Dağseven, 2008).

Sonuç ve Öneriler

Makalede açıklanan öğretim yöntemlerinin haricinde sosyal beceri eğitimi için uygulanan farklı yöntemler de bulunmaktadır. Drama, rehberli uygulama (coaching), video model yöntemi gibi yöntemler, bilimsel olarak etkililiğini kanıtlanmış yöntemlerdir. Uygulamalardaki çeşitlilik sosyal becerilerin öğretimini kolaylaştırmaktadır.

Sosyal beceri öğretimine başlamadan önce eğitimcinin ihtiyacı belirlemesi gerekmektedir. Bireyin ihtiyacını belirlemek için güçlü ve zayıf olduğu alanlar tespit edilerek bir değerlendirme yapılır. Ölçekler, kontrol listeleri, sosyometrik ölçümler bu değerlendirme yöntemlerinden bazılarıdır. Değerlendirmeden sonra, uygulanacak öğretim yöntemine karar verilir. Öğretim yöntemine karar vermek için bireyin performansı, dikkat süresi, bi-

reyin içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel çevre, aile dinamikleri gibi değişkenler göz önünde bulundurulmalıdır. Seçilen öğretimsel yöntem uygulamaya konulduktan sonra birey belirli aralıklarla değerlendirilmelidir. Bireyin bu becerileri ortaya çıkarabilmesi için fırsatlar oluşturulmalıdır. Okul fırsat öğretimi için önemli bir yerdir. Okul çok fazla sosyal uyararı içinde barındırmaktadır. Karşılıklı iletişim ve etkileşim okul içinde kaçınılmaz olduğundan çeşitli yaşantılar sunularak öğrencilerin sosyal becerileri kullanmaları sağlanır.

Sosyal beceri öğretiminin etkili olabilmesinde, aile ile işbirliği büyük önem arz etmektedir. Ailenin olumlu rol modeli bireyin öğrenimini kolaylaştırmaktadır. Ayrıca aile ile işbirliği sonucunda ortak tutumların belirlenmesi, bireyin kafa karışıklığı yaşamamasını da engellemektedir. Öğretimin genellenebilmesi aşamasında da bu işbirliği yarar sağlamaktadır. Aile bireyin sürekli içerisinde bulunduğu sosyal bir yapıdır ve bu yüzden birey çok fazla sosyal uyarana maruz kalmaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, S. (2010) *Akranların sosyal becerilere model olduğu doğrudan öğretimin zihinsel engelli öğrencinin sosyal becerileri kazanması, sürdürmesi, genellemesi ve sosyal kabulüne etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Avcıoğlu, H. (2001) *İşitme engelli çocuklara sosyal becerilerin öğretilmesinde işbirlikçi öğrenme yaklaşımı ile sunulan öğretim programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.
- Avcıoğlu, H. (2005) *Etkinliklerle sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (1999) *Sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (2006) *Sosyal Beceri Eğitimi*. Y.Kuzgun. (Der.) *İlköğretimde rehberlik*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bamburg, W. J., (2001) *The effect of psychotropic medications on social skills in persons with profound mental retardation*. Unpublished Doctoral Thesis. Submitted to the Graduate Faculty of Louisiana State University.
- Dağseven Emecen, D. (2008) *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilerin sosyal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim ve bilişsel süreç yaklaşımları ile yapılan öğretimin etkililiklerinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi.
- Farmer, W.T., Van Acker, R. M. (1996) Expanding the social skills deficit framework. *The Journal of Special Education*, 30 (3) 232-256.
- Foster, L., Inderbitzen M., Nangle, W. (1993) Assessing acceptance and social skills with peers in childhood. *Behavior Modification*, 17 (3) 255-286.
- Gresham F. M., Elliott S. N. (1993) Social skills interventions for children. *Behavior Modification*, 17 (3) 287-313.
- Huang, W., Cuvo, A.J. (1997) Social skills training for adults with mental retardation in job-related settings. *Behavior Modification*, 21 (1), 3-44.
- Kozanoğlu-Kocameşe, P. (2005). Zihin engelli çocukların okul içi olumsuz sosyal davranışlarını azaltmaya yönelik sosyal beceri eğitimi programı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.
- Kulikoğlu, V. (2010) *Bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi.
- Sazak, E. (2003) *Zihinsel engelli bireyler için hazırlanan akran aracılı sosyal beceri öğretim programının etkililiğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Sucuoğlu, B., Çiftçi, İ. (2001) *Yapamıyor mu? Yapıyor mu? Zihinsel engelli çocuklar için sosyal beceri eğitimi*. Ankara: A.Ü Basımevi.
- Sucuoğlu, B & Çiftçi, İ. (2004). *Bilişsel süreç yaklaşımıyla sosyal beceri eğitimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Erken Çocukluk Özel Eğitimi

Mehmet ÖNEMLİ

Dil ve Konuşma Terapisti, Düzce Rehberlik ve Araştırma Merkezi

Özet

Erken Çocukluk Özel Eğitimi (EÇÖZE), 0-36 aya yönelik erken özel eğitim (early intervention) ve 36-72 aya yönelik okulöncesi özel eğitim (preschool special education) dönemlerini kapsamaktadır. EÇÖZE bu bağlamda, erken çocukluk döneminde gelişimsel geriliği olan ya da gelişimsel gerilik/yetersizlik riski altındaki çocuklara ve ailelerine sunulan farklı destek (eğitsel, gelişimsel, sosyal, sağlık, beslenme gibi) sistemlerini içerebilen hizmet sunma süreci olarak tanımlanabilmektedir. Ülkemizde son on yıldır gelişme gösteren erken çocukluk özel eğitimi, gelişmiş ülkelerin gerisinde kaldığını görmekteyiz. Bu çalışmada, kavram olarak erken çocukluk özel eğitimi, dünyada ve ülkemizde ortaya çıkış nedenleri ve erken çocukluk özel eğitimde yasal düzenlemeler araştırılmıştır. Çalışmada, erken çocukluk özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması için neler yapılması gerektiği konusunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Erken çocukluk özel eğitimi, erken çocukluk özel eğitiminin ortaya çıkış nedenleri, erken çocukluk özel eğitiminde yasal düzenlemeler.*

Giriş

İnsan yaşamı psikolojik, fizyolojik ve sosyal gelişmeler açısından ele alındığında; bazı yaşam dilimlerinin kritik dönemler oluşturduğu gözlemlenmektedir. Erken çocukluk dönemi de bu kritik dönemlerden biri olarak çocuğun gelişiminde çok önemli rol oynamaktadır. Erken çocukluk dönemi olarak adlandırılan 0-6/8 yaş arası dönem, gelişim için çok önemli bir dönemdir. Bu dönemde çocukların gelişimi çok hızlıdır ve çocuklar birçok beceriyi öğrenmeye hazırdır (Birkan, 2002). Bu eğitim hizmetleri, gelişimsel risk taşıyan ya da gelişim geriliği olan bebekler ve çocukların; gelişimlerini

desteklemek, yaşlılarıyla aralarındaki farkı azaltmak, gelişimlerini en iyi şekilde ve kolaylaştırarak sağlamak amacıyla verilmektedir (Sucuoğlu, 2001). Gelişim geriliği ya da engelli tanısı alan bebekler ve küçük çocuklar, ilk yıllarda müdahale edilmediği takdirde gelişimleri yavaşlamakta, akranları ile aralarındaki gelişimsel farklar artmakta, bu çocukların ileri yaşlarda daha yoğun özel eğitim hizmetlerine gereksinim duymalarına neden olmaktadır. Oysa engelli bebek ve küçük çocuklara sunulan erken çocukluk özel eğitim (EÇÖZE) hizmetleri, çocukların gelişimlerini hızlandırarak akranları ile aralarındaki gelişimsel farkları azaltmakta, ileri yıllarda akranları ile aynı okullarda eğitim almalarını kolaylaştırmaktadır. EÇÖZE alanında eğitim alan eleman sayısının yetersiz olması, özel eğitim kurumlarından hizmet alan az sayıdaki çocuğa sunulan hizmetinde kalitesini düşürmektedir (Günder, 2009). EÇÖZE programlarının başlatılabilmesi bu programlara gereksinim duyan bireylerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi ile mümkün olmaktadır. Pek çok çocuk için okula başlamadan önce yapılan temel değerlendirme, çocuğun doğumunda yürütülen tıbbi değerlendirme ile sınırlı kalmaktadır. Bu tip değerlendirmede (hastanede yapılan doğumlarda) çocuğun boyu, kilosu ölçülmekte, Fenilketonüri kalıtsal metabolik bir hastalık (PKU) testi için kan alınmakta ve ayrıca çeşitli duyuşal gözlemler yapılmaktadır (Ysseldyke ve ark., 2000). Erken çocuklukta özel eğitim gerekliliği üç temel noktaya dayanmaktadır: Toplumun küçük çocukları koruma ve bakım sağlmasına ilişkin sorumluluk taşıdığı inancı ile kronik özür durumuna bağlı veya yoksulluk ortamında büyümenin sonucu özel eğitime gereksinim duyan çocukların gereksinimlerini karşılama gerekliliği düşüncesi ve önlemenin uygulama/tedaviden daha iyi olduğu; sağlanacak erken eğitimin sonraki sağaltım/iyileş-

tirmeden daha iyi olduğu düşüncesi (Meisels and Shonkoff, 2000).

Dünyada ve Türkiye’de Erken Özel Eğitim Hizmetleri

Birçok Avrupa ülkesinde erken özel eğitim hizmetlerinin, 1960’lı yıllarda, II. Dünya Savaşı’nın ardından ekonominin düzelmesi sonucu başladığı görülmektedir. İsveç’te 1937 yılından itibaren, doğumdan altı yaşına kadar tüm çocukların, parasız sağlık ve okulöncesi eğitim hizmetlerinden yararlandığı görülmektedir. 1952 yılında hemşirelerin, gelişim geriliği olan çocukların ailelerini ziyaretleriyle başlayan erken özel eğitim hizmetleri, 1981 yılında “İsveç Ulusal Sağlık ve Refah” ilanı sonucunda önleme programları ile birlikte daha da yaygınlaştırılmıştır. 2001’de ise engelli olan çocukların kaynaştırma uygulanan okul öncesi bir kurumda eğitim almaları sağlanmıştır (Choi’den akt., Sazak-Pınar 2006). İngiltere’de, 18. yüzyılın sonlarında yardımsever kişi ve kuruluşların çabalarıyla başlayan erken çocukluk bakım ve hizmetleri, 1870’te Eğitim Yasası’nın kabulü ile zorunlu hale getirilmiş, 1911 yılında yoksul ve engelli öğrenciler için okulların açılması, 1960’dan sonra II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ve aile nüfusunun azalması sonucunda, erken eğitim hizmetleri yoğunlaşmıştır (Kwon’dan akt., Sazak-Pınar, 2006). Finlandiya’da erken çocukluk hizmetlerinin 1965 yılında, anne-çocuk kursları ile başlatıldığı görülmektedir (Birkan, 2002). Yeni Zelanda’da evde uygulamaya dayalı erken çocukluk hizmetleri, 1980’li yılların başlangıcından itibaren sunulmaktadır (Podmore, 2002). 1994 yılında çıkarılan 4716 sayılı Engelli Kişilerin Özel Eğitimlerini Destekleme Yasası ile Güney Kore’de erken müdahale uygulama ve programlarında artış elde edilmiştir (Paik ve Healey, 1999). Almanya’da ise, 1960 ve 1970’li yıllarda eşit eğitim fırsatları ile ilgili tartışmalar sürerken, özel eğitim ve erken çocukluk özel eğitimine yönelik girişimler ilk olarak konuşma bozukluğu olan ve işitme engelli çocuklara yönelik olarak başlamıştır (Opp ve Thurmaier, 1993). Batı Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda, erken eğitim hizmetlerinin Türkiye’den çok daha önce başlatıldığı, günümüzde de hizmetlerin erken eğitimde uzman kişiler tarafından yaygın olarak sunulduğu görülmektedir. Ülkemizde erken çocuklukta müdahaleye yönelik ilk yasal düzenleme 1983 yılında çıkarılan ve erken müdahalenin bir ilke olarak kabul edildiği 2916 sayılı “Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu”nda belirtilmiştir. Bu yasayı takiben, 1987 yılında yürürlüğe giren “Özel Gerek-

sinimli Çocukların Okulöncesi Eğitimleriyle İlgili Genelge”de risk altında ve/veya engelli tanısı almış çocukların uyarlanmış programlar ile özel eğitim anaokullarında ve anasınıflarında, okulöncesi eğitimlerden yararlanması, dört-beş yaşın altında çocuğa sahip ailelerin rehberlik hizmeti almaları gerektiği belirtilmiştir. 1997 yılında kabul edilen 573 sayılı “Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” okul öncesi eğitimi zorunlu hale getirmiştir. Bu kararname ayrıca anne-babalara çocukları için alınacak eğitim kararlarına katılma hakkı ve sorumluluk vermekte, bireyselleştirilmiş eğitim planlarının hazırlanması ve eğitim hizmetleri sonuçlarından ailelere bilgi verilmesini sağlamaktadır. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de (1997) yer alan Erken Çocukluk Dönemi Eğitimi hizmetlerine ilişkin temel düzenlemeler yapılmıştır. Daha sonra 2005 yılında kabul edilen “Özürlüler Yasası” ile gelişimi risk altında olan ve engelli çocukların sosyal hakları, sosyal güvenliği, eğitimi, sosyal hayata geçiş ve işe yerleştirme süreçleri garanti altına alınmaktadır (Başbakanlık Özürlüler İdaresi, 2005). Bu şekilde sadece çocuk ve aile desteklenmemekte, aynı zamanda toplumu bilinçlendirme, farkındalık yaratma ve etiketlemeyi mümkün olan en az düzeye indirerek sosyal bariyerlerin ortadan kaldırılması da amaçlanmaktadır. 573 sayılı “Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname”nin uygulamaya dönük daha açık ve anlaşılır hale geldiği “Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği”nde (2009) ise erken çocuklukta müdahaleye ilişkin daha kapsamlı ve güncel maddeler yer almaktadır. 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de (1997) yer alan EÇM hizmetlerine ilişkin temel düzenlemelere bakıldığında, Madde 4’ün b bendi “Özel Eğitimin Temel İlkeleri” başlığı altında “Özel eğitime erken başlamak esastır” ilkesi bulunmaktadır. “Tanılama-Değerlendirme-Yerleştirme” başlığı altında ise Madde 5 “Tanılama, değerlendirme ve yerleştirme sürecinin her aşamasında ailenin de görüşü alınarak katılımı sağlanır” şeklinde ifade ile ailenin katılımının önemi vurgulanmaktadır. Madde 6 ve 7, 0-6 yaş dönemini ikiye ayırmaktadır. Buna göre Madde 6 “Erken Çocukluk Dönemi Eğitimi” başlığı ile “Erken çocukluk dönemindeki özel eğitim hizmetleri ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi temeline dayalı olarak evlerde ve kurumlarda sürdürülür” şeklinde açıklanmıştır. Madde 7 ise “Okul Öncesi Eğitim” başlığı ile “Tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunludur. Bu eğitim özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir. Gelişim ve bireysel özellikleri

dikkate alınarak, özel eğitim gerektiren çocukların okul öncesi eğitim süreleri uzatılabilir." şeklinde 3-6 yaş dönemine ilişkin düzenlemeleri ortaya koymaktadır. Madde 12 ise "Kaynaştırma" başlığı ile ve "Özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranları ile birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür." ifadesi ile bu dönemde erken özel eğitimin kaynaştırma temelli olmasına vurgu yapar. "Durumları normal akranlarıyla birlikte eğitim görmeye uygun olan özel eğitim gerektiren bireyler, eğitim ve öğretimlerini resmi ve özel okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim okullarında sürdürürler. Bu okullarda özel eğitim gerektiren bireylere özel eğitim desteği sağlamak üzere yardımcı derslikler oluşturulur, özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve diğer özel tedbirler alınır. Durumları ayrı bir sınıfta eğitilmeyi gerektiren öğrenciler için özür ve özelliklerine göre okul öncesi, ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında özel eğitim sınıfları açılır." ifadesi ile madde 20'de belirtilenler okul ve diğer kurumlardaki özel eğitim hizmetlerine vurgu yapmaktadır. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ndeki maddelere baktığımızda EÇM hizmetleri 0-6 yaş (0-72 ay) arası engelli tanısı almış çocuklara sunulması gereken hizmetler olarak ifade edilmiş ve bu düzenlemeler iki ayrı yaş grubunda sunulan hizmetler olarak ayrılmıştır. Buna 0-36 ay arasındaki çocuklara yönelik hizmetler erken çocukluk dönemi diye adlandırılmış ve bu dönemde sunulacak özel eğitimin ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi temeline dayalı olarak evlerde ve kurumlarda sürdürülmesi gerektiği ifade edilmiştir. 37-72 ay arasındaki özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri kapsayan okul öncesi dönem diye adlandırılan ikinci dönemde ise tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimin zorunlu olduğu öncelikle ifade edilmiştir. Ayrıca bu dönemdeki eğitimin, özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verileceği belirtilmekte, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin okul öncesi eğitimlerinin öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarında kaynaştırma uygulamaları kapsamında sürdürülmesinin esas olduğu, ancak bu bireyler için okul öncesi özel eğitim okulu/kurumu ve özel eğitim sınıfları da açılabileceği yönetmeliklerde açıklanmaktadır. Aşağıda Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği özetlenmiştir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde erken çocukluk özel eğitimi hizmetlerine ilişkin maddeler şunlardır:

Özel Eğitimin Temel İlkeleri

MADDE 6. (1) b) Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimine erken yaşta başlanır.

Eğitsel Değerlendirme ve Tanılamının İlkeleri

MADDE 8. (1) Eğitsel değerlendirme ve tanılamının ilkeleri şunlardır:

a) Eğitsel değerlendirme ve tanılama erken yaşta yapılır.

Yerleştirme

MADDE 12. (1) (Cümle eklenmiştir):

14.3.2009/27169 RG) Özel Eğitim Hizmetleri Kurulu, özel eğitim değerlendirme kurul raporu doğrultusunda özel eğitime ihtiyacı olan bireyi uygun resmî okul veya kuruma yerleştirir. Bu kurul, Özel Eğitim Değerlendirme Kurulu'nun değerlendirme raporu ve velinin isteği doğrultusunda özel okullarda öğrenimlerini sürdüren öğrencinin, bulunduğu okulda kaynaştırma yoluyla eğitime devam etmesi için de karar alabilir.

İzleme

MADDE 13. (1) Özel eğitim hizmetlerinin planlanması ve eğitimde sürekliliğin sağlanması amacıyla erken çocukluk döneminden itibaren eğitimin her kademesinde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin gelişimlerinin izlenmesi esastır.

Kaynaştırma Yoluyla Eğitim

MADDE 23. (1) Kaynaştırma yoluyla eğitim; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmî ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.

(2) a) Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, eğitimlerini öncelikle yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı kurumda sürdürmeleri sağlanır.

ğ) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden bireylerin bulunduğu sınıflarda sınıf mevcutları; okul öncesi eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 10, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 20 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Diğer kademelerdeki eğitim kurumlarında ise sınıf mevcutları; özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda

25, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 35 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir.

h) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin destek eğitim hizmeti almaları için gerekli düzenlemeler yapılır. Bu doğrultuda destek eğitim hizmetleri, sınıf içi yardım şeklinde olabileceği gibi destek eğitim odalarında da verilebilir.

k) Yetersizliği olmayan öğrenciler, istekleri doğrultusunda, çevrelerindeki özel eğitim okullarında açılacak sınıflara kayıt yaptırabilirler. Bu sınıfların mevcutları özel eğitime ihtiyacı olan birey olmak üzere okul öncesi eğitimde en fazla 14, ilköğretim ve ortaöğretimde 20, yaygın eğitimde 10 öğrenciden oluşur.

Okul Öncesi Dönemde Özel Eğitim Hizmetleri

MADDE 29. (1) 37-72 ay arasındaki özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin okul öncesi eğitimi zorunludur. Ancak, bireylerin gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak okul öncesi eğitim dönemi süresi bir yıl daha uzatılabilir.

(2) Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin okul öncesi eğitimlerini, öncelikle okul öncesi eğitim kurumlarında kaynaştırma uygulamaları kapsamında sürdürmeleri esastır. Ancak, bu bireyler için okul öncesi özel eğitim okulu/kurumu ve özel eğitim sınıfları da açılabilir.

Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim Hizmetleri

MADDE 35. (1) Erken çocukluk dönemi eğitimi, 0-36 ay arasındaki bireyleri kapsayan eğitimdir.

(2) Bu eğitim hizmetlerinin yürütülmesinde aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

a) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetleri, bu dönemdeki eğitimin daha sonraki eğitim kademelerinde istenilen hedeflere ulaşılmasındaki önemi dikkate alınarak planlanır.

b) Erken çocukluk dönemi eğitimi, bireyin eğitimi ve bireyin eğitimine katkı sağlamak amacıyla ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi yoluyla yapılır.

c) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetleri okul ve kurumlarda veya gerektiğinde evde yürütülür.

ç) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetlerinin planlanması ve koordinasyonu özel eğitim hizmetleri kurulu tarafından yapılır. Erken çocuk-

luk dönemindeki bireylerin yetersizliği olmayan akranları ile birlikte eğitim almalarına yönelik tedbirler alınarak buna uygun düzenlemeler yapılır veya açılacak bağımsız birimlerde bu eğitim hizmetleri verilebilir.

d) Erken çocukluk dönemi eğitimi hizmetlerinin planlanması ve yürütülmesi için öncelikle bireyin ve ailenin eğitim ihtiyaçları belirlenir.

e) Bakanlık, erken çocukluk dönemindeki bireylerin tespiti ve tanınması ile bu bireylere sunulacak hizmetlerin gerçekleştirilmesinde ilgili kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapar.

Yeni Kayıt

MADDE 75. (1) Zorunlu öğrenim çağında olup özel eğitime ihtiyacı olduğu tespit edilen veya tanısı konulmamış ve yerleştirme kararı alınmamış her bireyin okul ve kurumlara kaydı, yıllık çalışma takviminde belirlenen süreye bakılmaksızın yapılır.

Okula Kayıt Yaşı

MADDE 76. (1) 37 ayını dolduran bireylerin kaydı okul öncesi eğitim kurumlarına, 72 ayını dolduran bireylerin kaydı ise ilköğretim veya zorunlu öğrenim çağındaki bireylere eğitim veren özel eğitim okul ve kurumlarına yapılır. Bu bireyler yaş, gelişim özellikleri ve eğitim performansına göre uygun sınıfa yerleştirilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Dünya'da ve ülkemizde erken çocukluk özel eğitiminin ortaya çıkış nedenlerine ve ülkemizdeki erken çocukluk özel eğitiminde yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde erken dönemde güvenilir tanılama yapılabilmesi ve özel gereksinimli olma durumuna ilişkin farkındalığın artmış olması gibi nedenlerden ötürü erken dönemde özel eğitime katılan çocuk sayısı artmaktadır. Türkiye'de ise bu konuda yapılmış istatistiksel çalışmaya rastlanmamıştır (Ertem, 2005). Erken dönemde özel eğitim uygulamaları 0-36 aylık bebek ve çocuklar için erken müdahale ve 37-72 aylık çocuklar için ise okulöncesi eğitim uygulamaları olarak gruplandırılmıştır. Türkiye'de özel gereksinimi olan 0-36 aylık bebek ve çocuklar için ise erken müdahale modeli görülmemiştir. 37 ay ya da üzeri çocukların okulöncesi eğitimden yararlanabilen özel gereksinimli çocuk sayısının son derecede sınırlı olduğu tahmin edil-

mektedir. Ertem'e (2005) göre çocukların erken tanılanmasında sağlık kurumlarının kritik bir işlevi vardır; ancak sağlık çalışanlarının çocuk gelişimi, gelişimsel gecikmenin erken tanısı ve özel gereksinimleri olan çocukların tedavisi konularında eğitimleri ve donanımları oldukça kısıtlıdır. İkinci, özel gereksinimli çocukların erken tanılama ve müdahalesinde ülkemizde standardize edilmiş ölçme değerlendirme araçlarının sınırlı olmasıdır. Üçüncüsü çocukların hizmetlere ulaşmasını sağlayan raporların kullanıldığı yöntemlerde bu yaş çocuklar için uygun değerlendirmeler içermemesidir (Ertem, 2005). Er-Sabuncuoğlu ve Diken (2010)'e göre, ülkemizde çocuğun erken özel eğitim alması için bir ön koşul niteliğinde olan tanılamaya ilişkin yerleşmiş bir sistem bulunmamaktadır. Bu nedenle çocuğun erken özel eğitimden yararlanması nerdeyse şansa bırakılmıştır. Aileler tarafından çocuktaki gelişimsel gerilik fark edilmezse, çocuğun özel eğitime ihtiyacı olduğu ancak çocuğun yasal olarak okula başlamasıyla birlikte anlaşılmaktadır. Bu da eğitim sürecinde geç kalınmasına ve bireyin birkaç adım geriden gelmesine neden olmaktadır. Öte yandan tıpkı tanılamada olduğu gibi tanılamaya ilişkin ölçme ve değerlendirme araçlarının da yeterli düzeyde olmaması erken dönem müdahaleler önünde bir engel olarak görülmektedir (Er-Sabuncuoğlu ve Diken, 2010). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın destek özel eğitim hizmetlerinin verimliliğinin araştırılması projesinde "Erken Müdahale, Tıbbi ve Eğitsel Tanılama, Yönlendirme, Yerleştirme" alt grubunun çalıştay raporunda, erken özel eğitim hizmetlerinde tanılama ve ilgili hizmetlerin sunulmasında yetersizliklerin olduğu belirtilmiştir. Öncül ve Diken (2011) yapmış oldukları araştırmada, erken özel eğitimde hedef program ve uygulamaların çocuklara, öğretmenlere ve ailelerine katkılar sağladığını göstermiştir. Sonuç olarak Sazak-Pınar'ın (2006) belirtmiş olduğu gibi erken özel eğitim hizmetlerinin artmasında, üniversitelerin erken eğitim programlarına (Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı, Portage, AÇEV Anne Çocuk Eğitim Programı, Etkileşim Temelli Erken Çocuklukta Müdahale Programı) ve değerlendirme araçlarına (Denver Gelişimsel Tarama Testi, Gazi Erken Çocukluk Gelişimi Değerlendirme Aracı, KAAP ve Portage) yönelik yapmış oldukları araştırmaların rolü büyüktür. Öte yandan özellikle gelişmiş ülkelerde yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, ülkemizdeki uygulamaların istenilen düzeyde olmadığı görülmektedir. Yetersizliğin önlenmesi, yetersizliği olan çocukların tespiti, çocukların ayrıntılı değerlendirilmesi ve sonrasında hem çocuklara hem de ailelerine erken

eğitim hizmetlerin sunulması yetersizdir. Özellikle 0-3 yaş çocuklarına ve onların ailelerine yönelik çalışmalar sınırlıdır. Milli Eğitim Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı'nın eşgüdümlü çalışmaları, erken özel eğitim hizmetlerinin ilk aşamaları olan önleme ve tarama çalışmalarını hızlandırabilecektir. Ayrıca özel eğitim mevzuatıyla getirilen hükümlerin uygulamaya aktarılmasında karşılaşılan güçlüklerin de giderilmesi önemli görülmektedir. Müdürlerin, öğretmenlerin ve Rehberlik Araştırma Merkezi (RAM) çalışanlarının, hizmet içi eğitimlerle bilgilendirilmesi, bu aksaklıkları önleyecektir. Bununla birlikte erken özel eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılabilmesi için; bu alandaki bilimsel çalışmaların artırılması ve sonuçlarının uygulamaya yansıtılmasının sağlanması, eve dayalı erken eğitim programlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2009). ÖZ-VERİ Dergisi, Sayı: 11, Cilt:1, Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayını.
- Birkan, B. (2002). Küçük Adımlar Kursu'nun gelişim geriliği olan çocuğa sahip annelerin küçük adımlar'ı uygulama becerilerini kazanmalarına etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Eliçin, Ö., ve Diken, İ. H. (2011). Türkiye'de Yaygın Gelişimsel Bozukluklar Alanında Gerçekleştirilen Lisansüstü Tez Çalışmalarının Gözden Geçirilmesi (Reviewing graduate studies (master thesis and doctoral dissertations) regarding pervasive developmental disorders carried out between 1990-2011 in Turkey). Özel Eğitim Dergisi, 12(2),17-44.
- Ertem, Ö.İ.(2005). İlk üç yaşta gelişimsel sorunları olan çocuklar: Üç sorun ve üç çözüm, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 6 (2) 13- 25.
- Er-Sabuncuoğlu, M. Ve Diken, İ. (2010). Early childhood intervention in Turkey: Current Situation, Challenges and Suggestions. International Journal of Early Childhood Special Education (INT- JECSE), 2(2); 149- 160.
- Günder (2009). Erken Çocukluk Özel Eğitim Hizmetlerinin Yaygınlaştırılması.
- Opp, G., Thurmain, M. (1993). Early intervention for children with developmental delays and children with disabilities: The Bavarian concept. Topics in Early Childhood Special Education, 13(4), 488-507.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). <http://tkb.meb.gov.tr>
- II. Özürlüler Şurası Raporu (2005). Yerel yönetimler ve özürlüler: Şura kararları. Ankara: T. C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı.
- Paik, E., Healey, W. C. (1999). Early intervention programs in Korea for children with disabilities. International Journal Of Disability, Development and Education, 46(2), 253-260.
- Podmore, V. N. (2002). Home-based early childhood services: The case of New Zealand. UNESCO Policy Brief on Early Childhood.
- Sazak-Pınar. E. (2006). Dünyada ve Türkiye'de erken çocukluk özel eğitiminin gelişimi ve erken çocukluk özel eğitim uygulamaları. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 7 (2) 71-83.
- Shonkoff J, Phillips D, Committee on Integrating the Science of Early Childhood Development, eds. From neurons to neighborhoods: The science of early childhood development. Washington, DC: National Academy Press; 2000.
- Ysseldyke, J.E., Algozzine, B., & Thurlow, M.L. (2000). Critical issues in special education (3rd Edition). Boston: Houghton-Mifflin.

Tarih Boyunca Engelliler ve Eğitimleri

Haşim ALBAYRAK

Uzman Öğretmen, Esenler 125. Yıl Ortaokulu, İstanbul

Giriş

Engelli bireylerin varlığı neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Eğitimleri de çeşitli evrelerden geçmiştir. Eğitimlerinin geç başlaması ve çeşitli evrelerden geçişi, sağlıklı insanların engellilere karşı tutumlarından kaynaklanmaktadır. Sağlıklı insanların tutumu da bilim, teknoloji ve uygarlığın gelişimi ile değişiklik göstermektedir. Bir dönem engelli insanı öldürme, ıssız yerlere terk ederek ondan kurtulma yoluna gidilmiştir¹.

İnsanlık tarihi ile paralel değişim gösteren eğitim süreci, önceleri yalnızca zengin, soylu ailelerin engelli çocuklarına özel olarak verilen eğitim olarak başlamıştır. Sonraları isteyen her engelliye eğitim verilmesinin gerekliliği kabul edilmiştir².

Anlaşılabileceği gibi, engelliler için tarih öncesi eğitim diye bir kavram olmamıştır. Engelli olmuştur, çaresizdir, çare aramaktadır. Tarih boyunca engelli için çareler; uygarlıktan uygarlığa, milletten millette farklılık göstermiştir. Geçmişteki uygarlıkların ve milletlerin yaşadığı tecrübeler; çağımızda yeni görüş ve sistemlerin geliştirilmesinde öncü bir rol

üstlenmiştir. Bu nedenle öncelikle; tarih boyunca uygarlıkların kör, sağır, dilsiz ve engellilere bakış açısının ele alınması konumuzun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Tarih Öncesi Dönemlerde Kör, Sağır, Dilsiz ve Engellilere Bakış Açısı

Tarih öncesi çağlarda, dünyanın neresinde olursa olsun, ilk insanlar avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. İlk bilgileri arttıkça ağaçtan ve taştan basit aletler yapmayı öğrenmişlerdir. İlk insanlığın ortaya çıkışında, insanların yaşama şansı ve süresi çok azdı. Çünkü yerleşik hayata geçmeden önce yaşayabildikleri yerler sadece ağaç kovukları ve mağaralardı. Ateşsiz, aletsiz, bilgisiz, evcil hayvansız,

tarım ürünleri olmadan yaşam süresi çok az olan insanlar, ancak bir arada yaşamak suretiyle yaşamlarını sürdürebilmekteydiler. Nüfusu çok genç olan ve doğanın içerisinde yaşayan insanların bakmakla yükümlü oldukları çocuk sayısı da çok fazlaydı. Avcılık ve toplayıcılık döneminde yaşayabilmek oldukça zor olmakla beraber, yiyecek bulabilme imkânları da çok sınırlıydı.

Bu durumda ilkel insanlar fazladan kendilerine ek iş çıkartabilecek sakat, kör insanlara bakmayı düşünmemişlerdir. Avcılıkla uğraşılabilmesi için toplu hareket etmek ve her ava katılanın mutlaka görevinin olduğu yapılanma içerisinde; sakatlara

1. Bu metin İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü Özel Eğitim ve Rehberlik Bölümü tarafından hazırlanan "Engelliler Eğitiminin Tarihsel Gelişimi" isimli kitap çalışmasından türetilmiştir.

2. Mustafa Öztürk, "Anne Ben Engellendim!" Hastalıklı Çocukların Gelişimi ve Eğitimi "Süreğen Hastalıklı Çocuklar", Ankara, 2008. s. 22.

ve körlere yer yoktu. Daha sonradan olabilecek sakatlık veya körlük durumunda da o insanların topluluktan soyutlanarak kendi başlarına kalmaları ve ölmelerinin sağlanması ya da bazı topluluklarda öldürülmesi olağan hadiselerdendi. Bu durum yerleşik hayata geçtikten sonra da devam ettiği gibi ilkçağ kavimlerinin çoğunda da devam etmiştir. Yani tarihin ilk dönemlerinde sakat doğan veya sonradan çeşitli nedenlerle sakat olan insanların topluluk içerisinde yaşama şansları yok gibiydi. Bunun yerine o dönemlerde fazla zekâyâ gerek olmadığından hafif zekâ engelli bir bireyin zekâsı zirvede olan sakat birine göre yaşama şansı çok daha fazlaydı.

İnsanların yerleşik hayata geçmeye başlamasıyla, göçebe tarzı yaşam azalmış, büyük nehirlerin çevresinde tarım hayatına geçilmesiyle de, dünyadaki ilk medeniyetler ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk yerleşik yaşama geçildiğinde daha güvenli ve korunmalı bir ortam sağlandığından, bu topluluğun içerisindeki sakat insanların da yaşama şansları artmıştır. Ancak bu ortamda üretime katkı yapabilecek sakatlar yaşama şansı bulabilmekteydiler. Bunun yanında üretime katkı yapamayacak derecede sakat veya zekâ engelli insanlar yine toplum için büyük yük oluşturmaktaydılar. Bunlara karşı en kolay çare onların ortadan kaldırılmalarıydı.

İlkel topluluklarda sonradan gözlerini kaybetmiş kimselerin yaşama hakkı, neredeyse kör doğmuş kimselerinki kadar inkâr edilmiştir. Bu davranışların gerisinde yatan nedenler hemen hemen tamamıyla maddidir. Çünkü insanların temel ihtiyaçları öncelikli olarak; yiyecek, içecek, giyecek ve barınmadır. Kişi, pratik yaşantıya uygunluğu ve savaşa elverişliliği ölçüsünde değerliydi. Yaşlı, hasta ve kötürümler, hareket özgürlüğü kısıtlanmış olanlar topluma yük olarak değerlendirilmekteydi. Bu gibi kimseler çeşitli şekillerle ortadan kaldırılmış, toprağa gömülmüş ve zaman zaman etleri bile yenilmiştir³.

Mezopotamya Uygarlığının Sakatlara Bakış Açısı

Dünyanın en eski uygarlıklarından biri Mezopotamya Uygarlığıdır. Bu uygarlık mensupları, M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren Sümer Uygarlığı ile başlamış olup, devamında çeşitli dönemlerden

geçtikten sonra, Babil Uygarlığı dönemi başlamıştır. Bu uygarlık döneminde Sümer Uygarlığında başlayan kanunlar daha da gelişerek, -Kralları Hammurabi döneminde yapıldığından *Hammurabi Kanunları* adıyla sisteme alınmış ve yazılı olarak günümüze kadar aktarılmıştır. Sakatlık ile ilgili kavramlara; körlere, topallara, sakatlara ilk kez bu kanunlarda rastlanmıştır. Bu nedenle Hammurabi Kanunlarının sadece ilgili maddelerini ele almakta yarar vardır.

Hammurabi Kanunlarında Sakatlık

Hammurabi kanunları Mezopotamya Uygarlığı içerisinde, Sümer Uygarlığı kanunlarından sonra yapılan en eski kanunlardır. Yaklaşık olarak M.Ö. 1760 yılında yazılmıştır. Bu kanunların en önemli özelliği ise tarihin en eski ve en iyi korunmuş yazılı kanunları olmasıdır. Bu kanunların gelişimi Ur kralı Ur-Nammu'nun kanunları, (M.Ö. 2050), Eşnunna kanunları (M.Ö. 1930), ve İsin'li Lipit-İştar'ın kanunları (M.Ö. 1870) sıralamasını takip etmektedir.

Hammurabi; Babil Kralı olduğundan, onun kanunları Babil Kanunları olarak da adlandırılmaktadır. Kanunların hazırlanması; Babil Kralı Hammurabi'nin (M.Ö. 1728-M.Ö. 1686) geçmişteki Sümer kanunlarından aldığı örneklerle kendisinin koyduğu kurallar olarak hazırlanmış olup; Babil'in koruyucu tanrısı Marduk adına yapılan Esagila Tapınağı'na dikilen bir taş üzerine Akatça dilinde yazılmıştır. Hammurabi, kendisine bu kanunları yazdıranın güneş tanrısı Şamaş'ın olduğunu söylemiş olup kanunları da tanrı sözü kabul ederek onlara tanrısal bir güç katmayı hedeflemiştir.

Arkeolog Jean Vincent Scheil tarafından günümüzdeki İran'a bağlı Huzistan'da bulunan antik Susa'da (Elam), 1901 yılında bulunmuş olan bu kanun kaynakları (stel), günümüzde Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir. Çivi yazısı ile yazılmış olan kanunlar toplam 282 maddedir. Ancak bu maddelerin 30'u (Madde 66-99) günümüzde dahi okunamayacak durumdadır. Ayrıca 13 sayısı o zamanda bile uğursuz sayıldığı için bu kanunlar arasında 13. madde yazılmamıştır.

Dünyada sakatlık ile ilgili ilk düzenlemelere Hammurabi kanunlarında rastlanmaktadır. Ancak bu kanunlar, genelde sakat insanlar için özel olarak yapılan kanunlar değildir. Bunlar genelde "kısasa kısas" mantığı içerisinde sakat bırakılan insanların, sakat bırakanlara verilen cezalar ile ilgilidir.

3. Mehmet Emin Demirci, *Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körlük*, İstanbul, 2005. s. 105.

Ancak dünyada sakatlık ile ilgili ilk kanunlar olması açısından önemli belgelerdir.

Bu kanunlar madde sırasına göre şu şekildedir.

196. Eğer bir adam başka bir adamın gözünü çıkarırsa onun gözü de çıkarılır. **“Göze göz”**

197. Eğer bir kişi başkasının kemiğini kırarsa onun kemiği de kırılır.

198. Eğer bir kişi azat edilmiş bir adamın gözünü çıkarırsa ya da kemiğini kırarsa bir mina (yarım kilo) altın öder.

199. Eğer bir adamın kölesinin gözünü çıkarırsa ya da kemiğini kırarsa onun değerinin yarısını öder.

200. Bir adam kendisi ile eşit olan birinin dişini kırarsa onun da dişi kırılır. **“Dişe diş”**

201. Bir kişi azat edilmiş bir adamın dişini kırarsa bir mina altının 1/3'ünü verir.

215. Bir doktor operatör, bıçağı ile derin bir yarık açarsa ve onu tedavi ederse ya da bir operatör bıçağı ile (gözün üstünde) bir tümörü açarsa ve gözü kurtarırsa on şikel alır.

218. Bir doktor, operatör bıçağı ile derin bir yarık açarsa ve hastayı öldürürse ya da bıçak ile bir tümörü açıp gözü keser ise doktorun elleri kesilir.

219. Bir doktor, operatör bıçağı ile azat edilmiş bir adamın kölesinde derin bir yarık açarsa ve onu öldürürse; o köleyi başka bir köle ile ikame etmelidir.

220. Eğer operatör, bıçağı ile bir tümörü açar ve gözünü çıkarırsa; kölenin değerinin yarısını öder.

221. Eğer bir doktor, kırık bir kemiği ya da insanların hastalıklı kısımlarını iyileştirirse; hastalar, ona nakit olarak beş şikel verirler.⁴

Bu kanunlardan anlaşıldığına göre; İlkçağ Babil Krallığı'nda insanların çeşitli yollarla birbirlerini sakat bırakma gibi olasılıkları bulunmaktadır. Ayrıca bu kanunlar; sakatlığın tanımı ve özelliklerini içeren bilgileri kapsamından dolayı Engelli Eğitimi Tarihi açısından çok önemlidir. Ancak bu kanunlarda, Engelli Eğitimi ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bununla beraber, Engelli Eğitimi Tarihi'nin en eski yazılı belgeleri olma özelliğini taşımaktadır.

4. Hammurabi Kanunları.

Klasik Yunan Uygarlığında Sakatlara Bakış Açışı

Klasik Yunan Medeniyetini oluşturan en önemli şehir devletlerinden biri olan “İsparta’da bütün engelli çocukların ortadan kaldırılması Solon ve Lycurgus tarafından yasalaştırılmıştır⁵”. Lycurgus zamanında çıkarılan yasalarla “Her yeni doğan çocuğun halkın toplandığı yere götürülmesi zorunluluktur. Bebek burada toplumun ileri gelenleri tarafından fiziksel uygunluk açısından ayrıntılı olarak incelenirdi. Bebeğin geleceği ile ilgili kararı baba yerine bu yaşlı kimseler verirdi. Uygun olmadığına karar verilen bebekler, Taigitos Dağları’nda ölüme terk edilirdi. Kuşkusuz bu uygulama bir yerde çocuğu öldürmek demektir⁶”.

Yunan uygarlığında sakatları öldürme olayı sadece İspartalılar ile sınırlı değildi. Atina’da da İsparta’da olduğu gibi sakat olduğundan dolayı öldürülmesine karar verilen bebekler için kilden yapılmış kaplar ve sepetler çarşıdan olağan alışveriş gibi alınır ve bunlara konulan bebekler yol kenarlarında ölüme terk edilirdi. Burada İspartalılar gibi dağa gömülme zahmetine bile katlanılmazdı.

“Tüm Yunan ve Roma dönemlerinde bir tane bile olsun, öksüzler yurdu ya da yoksullar evi kurulduğu görülmemiştir. Bu nedenle antik toplumda körlüğün çoğu durumda ölüm cezasından daha kötü bir cezalandırma biçimi olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun istisnalarının bulunması olsa olsa bu genel çıkarılamayı doğrulayıcı bir unsur olarak kendini göstermektedir. Topluma hiçbir faydası olmayan bu yiyici takımına o zamanlar gösterilmiş olan bu davranış biçimi günümüz totaliter rejimlerinde de benzer şekilde uygulanmıştır⁷”.

Atinalı ünlü kanun adamı ve ıslahatçı Solon (M.Ö. VI. yüzyıl), savaşlarda yaralananlar ve sakat kalanlar için bir sosyal yardım uygulaması başlatmıştır. İlk başlarda bu uygulama sadece körler için olmuştur. Daha sonra sakatlananlar için uygulanmış ve böylece yaygınlaşmıştır. Ancak bu yardıma hak kazanabilmek için, hür Atina vatandaşı olması ve bir mülkünün olması gerekmektedir.

Yunan filozofu Platon (M.Ö. 427-347), bedeni sakat ve engelli çocukların ortadan kaldırılmasını anlayışla karşılamış ve öldürülmelerini destek-

5. Mitat Enç, **Görme Özürlüler Gelişim, Uyum ve Eğitimleri**, Ankara, 2005. s. 11.

6. Demirci, **a.g.e.**, s. 120.

7. Demirci, **a.g.e.**, s. 130.

lemiştir. Gerekçe olarak ise toplumun insanlara verdiği görevleri engellilerin yapamayacağını, Yunanlıların en önemli özellikleri olan savaşma yeteneklerine sahip olmadıklarını öne sürmektedir. Onun düşündüğü devlet anlayışında engellilere, zayıflara ve zekâ engellilere yer verilmemiştir.

Diğer önemli Yunan filozoflarından Aristo da *Politika* adlı kitabında bedensel sakatlığı olan çocukların büyümelerine izin vermemiştir. Ancak asıl sorun savaşlar sırasında sakat kalanlar ve savaş sonucunda galip gelen orduların esirlere ceza olarak sakat bırakma gibi hallerde, sonradan oluşan bu durumda ne yapıldığına dair bilgiler yetersizdir. Bunun dışında Yunan oyun yazarı Europides; "kör- lük karşısında insanın yapabileceği en iyi davranışın intihar etmesi olduğunu" belirtmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen yaşama şansı bulunan üstün yetenekli sakatlara da rastlamak mümkündür. Bunların en başında hala yaşayıp yaşamadığı tartışılan ve yaşamış olsa kör olduğu günümüze ulaşan yazılarda belli olan Homeros'tur. Homeros'un M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı sanılmaktadır. Yunan Edebiyatının en önemli klasiklerinden olan İlyada ve Odise'yi yazmış olan Homeros'un eğer yaşamış ise "doğduğu yer olarak pek çok başka bir yer gösteriliyor olsa da ipuçları daha çok onun Smirna'da (İzmir'in eski adı) evlilik dışı doğduğuna işaret etmektedir. Destanlardaki anlatıma bakılınca aralarında eski adıyla Dardanel olan Çanakkale civarına da geldiği ve bir süre Truva'da kaldığı anlaşılmaktadır. İhs adasında ölmüştür⁸."

Homeros ile ilgili bütün yazılarda onun kör olduğu anlatıldığı gibi M.Ö. 450 yıllarına tarihlenen ve Vatikan'da bulunan bir büstünde gözleri yumuk olarak büstü yapılmıştır. Yine Homeros'un kör olma nedenleri arasında birçok kaynakta onun İyon adalarına gemi ile sefer yaptığı sırada göz hastalığından dolayı kör olduğu belirtilmektedir. Bütün bunlara rağmen Homeros'un tasvir gücündeki müthiş yetenek ve yazdığı görsel malzemelerin ifadesinin onun en azından uzun bir süre görmüş olabileceğini ortaya koymaktadır ki bu da onun daha sonraları kör olabileceği tezini doğrulamaktadır.

Ayrıca Yunan uygarlığının önemli isimlerinden olan kör Tiresias ve Phinus'un üstün kehanet yeteneklerini tanrılardan aldığına inanılırdı. Hatta

"Demodocus'un müzikteki ustalığını da tanrıların acıması yüzünden kazandığı"⁹ belirtilmektedir. Bu dönemdeki mitolojik inançlara göre; Tiresias, genç yaşında iken Tanrıça Athene'yi yıkanırken çıplak gördüğü için Baştanrı Zeus tarafından kör edildiğine inanılırdı. Bundan başka Thransis'in bir şarkı yarışmasında yarışmayı kaybettiği için Baştanrı Zeus tarafından cezalandırılmak amacıyla kör edildiği, Polymestor'un Tanrıça Hakabe tarafından kör edildiği, Şair Achaios'un arılar tarafından sokularak gözlerinin kör edildiği mitolojik eserlerde ortaya konulmuştur. Bunlardan başka doğuştan kör olan kâhin- şarkıcılar da vardı.

Bunlar arasında jimnastik gösterilerinde eşlik etmek üzere şiirsel müziğin yaratıcısı Xenocritos ile Missenialı Ophioneus'un doğuştan kör olduğu bilgileri günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlar dışında kör filozof olarak Phaleronlu Demetrios, Kyreneli Antipatros ve Eretrialı Asclepiades sayılabilir.¹⁰

Roma Uygarlığının Sakatlara Bakış Açısı

Romalılarda Yunan Uygarlığının etkisiyle sakatlara ve körlere bakış açısı ilk başlarda olumsuzdur. Roma Uygarlığında özellikle, alt tabakadaki halktan sakat doğan çocukları öldürme hakları vardı. Böylelikle sakat oldukları için ileride mutsuz, zavallı durumda olabilecek çocuklar ayrıca yaşamları sırasında ailenin diğer fertlerinin gelir kaynaklarını azaltıp onların yiyecek ve giyecek gibi yaşamsal masraflarına ortak olması onların bu sakat çocukların ortadan kaldırılmasını desteklediği aşikârdır. Üstelik ortadan kaldırılan çocuklar ayrıca ileride devlete yük olmaktan kurtulmuş olacağı için, Roma Hukukunda da bu çocukların haklarının babalarında olduğu gerekçesiyle desteklenmiştir.

Ancak Yunan Uygarlığının tarihini yazan, M.Ö. 312-280 yıllarında yaşamış olan Romalı ünlü devlet adamı Appius Claudius Caecus'tur. "*Caecus*" sözü ise o dönemdeki Latince "*kör*" manasına gelmektedir. Roma diktatörü olan Appius Claudius Caecus, yaptığı reformlarda özellikle plep sınıfının iyileştirilmesi faaliyetleriyle, Roma Tarihi'nde derin iz bırakmıştır. Ayrıca birçok düşünüre etki ederek, Roma demokrasisi ve kültürü üzerinde İlkçağ Yunan Uygarlığının etkisini sağlamıştır. Appius Claudius Caecus dışında Romalı ünlü körler; yazar Cornelius Aufidius ve tarihçi Aasconius Pedianus'tır.

9. Enç, a.g.e., s. 12.

10. Enç, a.g.e., s. 13.

8. Demirci, a.g.e., s. 123.

Bütün bu ünlü kör devlet adamı, filozof ve tarihçilerin sayısı yüzlerce yıllık Roma uygarlık tarihi içerisinde yok denecek kadar azdır. Roma Uygarlığında sakatlara genel bakış açısı genel olarak olumsuzdur. "...Roma pazarlarında bu çeşit çocukların içine konarak dağ başlarına ya da nehirlere bırakılacakları sepet ve çömler olağan eşya gibi serbestçe satılırdı. Romus, hükümdarlığı zamanında sakatlığından şüphe edilen çocuğun ancak üç komşusu tarafından incelendikten sonra ortadan kaldırılıp kaldırılamayacağına karar verileceğini yasalaştırmıştır. Ayrıca kör erkeklerin kürekçi olarak kalyonlara satıldığı ve kör kızların da fuhuş için yetiştirildikleri görülmektedir. Eski German kabilelerinde sakat doğan çocuğu babanın suda boğarak öldürme yetkisi vardı¹¹".

Hıristiyanlık Anlayışında Sakatlara Yaklaşım

Hıristiyan kilisesine göre; sağır-dilsizler, Tanrı'nın gazabına uğramış kişilerdi. Bunları konuşturmaya uğraşmak Tanrı'nın iradesine karşı gelmekti. St. Augnstinus'a göre, "*Anadan doğma sağırılar iman sahibi olamazlar, iman kabul edemezlerdi. Çünkü iman vaazdan, dinlenen sözlerden geliyordu*¹²".

Buna rağmen Batıda Hıristiyanlığın yasalışı gelişmeye başlamasıyla; sakat ve zayıflara karşı merhamet artmaya başlamış, zulme uğrayanların sığınağı durumuna gelen kiliseler, sakat ve engellilerin koruyucusu olmuştur. Ancak bu koruyuculuk genelde dindarlardan sadaka toplamaya müsaade etme şeklinde olmuştur.

"Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında sakat ve muhtaçların kilise kapılarında bekleyerek, tapınmaya gelen dindarlardan sadaka toplamaları din adamlarınca teşvik edilirdi. Hatta bir ara bu dilenci yığını, tapınmaya gelenlerin içeri girmelerini zorlaştıracak bir hale girmiş ve kilise önderlerini duruma uygun bir çare aramaya zorlamıştı¹³".

"Bazı Alman ve Slav topluluklarında yaşlı ve hastaların öldürülmesi çok sık rastlanan bir adetti. Bu tür uygulamaların izlerine ortaçağda bile rastlanmaktadır. Çünkü Hıristiyanlık yayıldığı halde uzun bir süre çaresiz kimselere karşı bu tür sert yöntemlerin ortadan kaldırılması kolay olmamıştır¹⁴".

11. Enç, a.g.e., s. 11.

12. Nuran Yıldırım, "*İstanbul'da Sağır- Dilsiz ve Âmâların Eğitimi*", İstanbul Armağanı, Gündelik Hayatın Renkleri, İstanbul, 2007. s. 305

13. Enç, a.g.e., s. 13.

14. Demirci, a.g.e., s. 109.

Romalılarda kör dilencilerin acınacak durumu ise şöyledir. "Stoacı düşünür Seneka (M.Ö. 3-M.S. 65), Roma'daki körlerin dilencililiğiyle ilgili olarak şunları yazmaktadır: "Dilenci patronları akşam olunca, dilencilerin topladığı paraları sayarlardı. Eğer az getirmişlerse, "Niye para az! Kırbacı verin bana! Şimdi istediğin kadar ağlayıp yardım dilenebilirsin. Bunu yoldan geçenlere göstermiş olsaydın, daha fazla para toplardın!¹⁵" Görüleceği gibi kör dilenciler bu dönemde oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.

Hıristiyanlık, engelli ve güçsüzlere destek olunmasını, onlara merhametli yaklaşılmasını telkin ettiği için bu din ilk önceleri onlar arasında yayılmaya başlamıştır. Özellikle İncil'de körlerden sıkça söz edilmesi ve bunlara yardım edilmesi hakkındaki yazılardan dolayı Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde ihtiyaç sahibi körlere yardım etmek büyük sevaplardan sayılırdı. Daha sonra kiliselerin oluşmaya başlaması bu yardımları kilise kanalıyla yapılma yolunu doğurmuş olduğundan, kilise sayısı arttıkça bu yardımların daha kontrollü olarak kiliseler tarafından yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu durumda Hıristiyan âleminde ilk sosyal yardımlaşma kiliseler kanalıyla körlere ve diğer ihtiyaç sahiplerine yapılan yardımları örgütleyen kiliseler vasıtasıyla olmuştur. Roma imparatorluğunun zayıflayıp bölündüğü dönemlerdeki iç siyasi karışıklıklar dolayısıyla sakatlar, güçsüzler ve acizlerin çok fazla artmış olması, kiliselerin asli işlerine engel olduğu için kiliselerin önderliğinde "*hospital*" delilen aciz yurtları açılmaya başlanmıştır. Hatta "bu yurtlardan ilki Kesendokheion" adıyla Aziz Basil tarafından şimdiki Nevşehir yöresinde bulunan Kapadokya'daki Caseria'da kurulmuştur. Bir şehir görünümündeki bu hospitalde, çeşitli birimler, farklı özür gruplarından insanlara hizmet sunmaktaydı." Yine Ortaçağda körler için kurulmuş olan "*asylum*" denen sığınma yurtları oluşturulmuştur. Bunların ilki, M.S. V. yüzyılda Aziz Lymnius tarafından kurulmuştur.¹⁶

Doğu Uygarlıklarının Sakatlara Bakış Açısı

Batı uygarlığında körlere ve diğer sakatlara olan bakış açısının olumsuzluğuna karşı Doğu ve Ortadoğu medeniyetlerinde kör ve diğer sakatlara karşı bakış açısı daha ılımlıdır. Özellikle Budanın

15. Demirci, a.g.e., s. 129.

16. Demirci, a.g.e., s. 142.

öğretilerinde Hindistan'da zayıf ve ihtiyarlara karşı merhametli olunması gerektiğini söylemesi, acı çeken yaratıkların kurtarılıp, körler için ışık ve şifa verici olmanın faziletleri anlatılmıştır. Dünyadaki en eski vakıf sistemlerini kuran medeniyetlerden biri olan Hindistan'da vakıfların toplumsal dayanışmasına neden olmuş bu sistemden dolayı Buda'nın öğretileri kolaylıkla sakatlara olumlu olanaklar hazırlamıştır. Hatta bu doğrultuda dünyada ilk körlerin bakımı ile ilgili kuruluşlar Eski Budist Hint Kralı, Kral Asoka tarafından uygulanmaya konulmuş ve bu gittikçe yayılmıştır. Hindistan'da görme engellilerin en önemli görevlerinden biri sözlü geleneğin taşıyıcılığını yapmak olmuştur. Daha sonra bu uygulama batıya yansiyacak ve Yunan yazar Homeros, (büyük bir ihtimalle) kör olarak kendinden önceki dönemleri de aktaran destanlarını, günümüze taşıyacaktır.

İlkçağda Mısır Uygarlığının Sakatlara Bakış Açısı

Mısır Uygarlığında; körlere karşı oluşan iyi tavırlarından dolayı burası Batılılar tarafından "Körler Memleketi" olarak da adlandırılmıştır. Ayrıca Mısır'ın körlüğün hastalık ve tedavileri konusunda çok geniş bilgileri olduğu bilinmektedir. "Mısır'da özürli doğan çocukların öldürülmesi, erken dönemlerde kanunla yasaklanmıştı. Bu nedenle Eski Mısır'da körlüklerin oranı diğer medeniyetlere oranla daha yüksektir¹⁷". Yine bu dönem Mısır'da; yirmiden fazla göz hastalığı bilinmekte ve tedavi edilmekteydi. Bu dönemde dünyanın başka hiçbir medeniyette bu ihtisaslaşma yoktu. Mısır'da görme engelliler, toplum hayatında yetenekleri sayesinde şairlik, müzisyenlik yapmış önemli kutlamalarda halkı eğlendirmiştir. Tüm bunların dışında, Mısır'da M.Ö. 308 yılında görme engelliler ile ilgili yapılan çalışmalar da bulunmaktadır.¹⁸

İlkçağda Çin Medeniyetinin Sakatlara Bakış Açısı

Eski Çin Uygarlığında görme engelli bilim adamları, kâhinler, hikâye anlatıcıları ve müzisyenler bulunmaktaydı. "Ünlü düşünür Konfüçyus, müzik derslerini Şihnien adlı görme engelli bir hocadan almıştı. Bu arada Şihkunag adlı başka bir kör

müzisyen, çaldığı müzik parçalarıyla Konfüçyüs'ü dinlendirmekte, onun olağanüstü düşüncelerinin ortaya çıkmasına yardım etmekteydi¹⁹". Bunun dışında Konfüçyüs'ün öğrencilerinden görme engelli Tsoch'iuming; tarihçi, düşünür ve Çin düzyazı edebiyatının babası sayılmış ve adını günümüze kadar ulaştırmıştır.

Eski Çin'de; görme engelliler genellikle dilencilik, falcılık ve müzisyenlikle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Özellikle çay yapraklarıyla falcılık yapmak günümüze kadar devam etmiştir. Görme engelli kızlara ise müzisyenlik adıyla fahişelik yaptırılmıştır.

"Çoğunluğu dilencilerden oluşan körler, yaklaşık bin yıl kadar önce –daha gerilere de gidilebilir- aralarında dayanışma sağlamak amacıyla bir araya gelerek tıpkı meslek örgütü gibi örgütlenmiştir. Böylece, yalnızca körlerden oluşan yasal ve toplumsal olarak belli bir statüye sahip birçok lonca ve cemiyet tipi kuruluş oluşturulmuştur."²⁰ Görüldüğü gibi Dünya Tarihinde körlere ait ilk mesleki kuruluş yine Çin Uygarlığında ortaya çıkmıştır.

İbranilerin Kör ve Sakatlara Bakış Açısı

İbranilerde kör ve diğer sakatlara karşı merhametli olunması gerektiği yasalastığı gibi, engellilerin yok edilmesi de yasaklanmıştır. İbranilerin kutsal kitapları olan Tevrat'ta özürliülere sıkça söz edildiği gibi engelliler arasında da en çok körlere bahsedilmektedir. "İbrani edebiyatında göz ve göz hastalıklarının körlük ve körler ile ilgili konularda diğer engelliler ve özür türlerine göre daha çok rastlanıyor olması, İbraniler arasında körlüğün oldukça yaygın olduğuna dair bize ipuçları vermektedir²¹". İbranilerde sağır ve zihinsel engellilerin hukuk alanında hiçbir sorumlulukları bulunmamaktadır. Körlük ve diğer bazı özür gruplarında ise bunların bazı dini ve normal görevleri yapabilecekleri düşünülerek hukuksal alanda sağır ve zekâ engelliler gibi her sorumluluktan muaf tutulmamıştır. Hatta İbranilerde körler; toplumun saygın meslekleri olan öğretmenlik, hukuk ve bilim adamlığı yaptıklarından bu alanlarda hukuksal sorumluluk almışlardır.

17. Demirci, a.g.e., s. 109.

18. Neriman Aral, Figen Gürsoy, **Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş**, İstanbul, 2007. s. 28

19. Demirci, a.g.e., s. 113.

20. Demirci, a.g.e., s. 115.

21. Demirci, a.g.e., s. 117.

Batı Dünyasında ve Osmanlılarda Engelliler Eğitiminin Tarihi

Genel devlet ve medeniyet anlayışlarında engellilerin kendi becerileri ve onlara yardım etmeyi düşünenlerin olması, onların topluma kazandırılması için önemli bir unsur olmuştur. Engellilerin, topluma yararlı işler yapabilmeye yetenekleri ortaya çıktıkça, topluma kazandırılmaları çabaları artmıştır. Bu da eğitim yoluyla olmuştur.

Avrupa'da Sağır ve Dilsiz Eğitim Anlayışının Başlaması

Avrupa'da Kilisenin tehdidine rağmen bazı hayırseverler sağır-dilsizleri eğitmeye uğraşmışlardır. 870 yılında İngiltere'de York piskoposunun dilsizlere konuşma öğrettiği söylenmektedir. Sağır-dilsiz çocukların eğitimi için esas girişimler XVI. yüzyılda başlamıştır.

Jerome Cardan (1501-1576), sağırın işaretlerle eğitilebileceğini ileri sürmüştür. Metoposcopia (1658) adlı kitabında, insan yüzünün çeşitli şekillerini gösteren 800 şekli vardır. İspanyol Benedikten rahibi Pedro Ponce de Leon (1520-1584), sağırın eğitilmesi fikrini savunmuş ve sağır olduğu için Benedikten tarikatına kabul edilmeyen Gaspard Burgos'u eğiterek başarıya ulaşmıştır. Burgos konuşmayı öğrendikten sonra çeşitli kitaplar yazmıştır. Birçok sağır-dilsizlere konuşma öğretti. Ponce'nin yöntemi yazıya geçirilememiş ya da sonradan kaybolmuştur. Ancak uyguladığı sistem, Juan Pablo Bonet (1560-1620) tarafından yayınlanmıştır. Reduccion de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos (Edebiyat ve Sanat Yoluyla Dilsizlere Konuşmayı Öğretme, Madrid 1620) adını taşıyan bu kitabında Bonet, yazılı sözcükler üzerinde çalışmaya başlayarak, dilin ve dudakların harfleri telaffuz ederken aldıkları biçim üzerinde durmuş ve harflerin fonetik değerlerini göstermiştir. Ayrıca el parmak alfabesini de öğretmiştir. Konu İngiltere ve İtalya'da popüler olmuş ve şu kitaplar yayınlanmıştır: Giovanni Bonifaccio, L'arte de cenni (İşaret Sanatı, Vicenza 1616), John Buwer, Chirologia (London 1644); Philocophus (London 1648); John Wallis O616-1703) De loquela (London 1652); William Holder, Elements of Speech (London 1669)²².

22. Nuran Yıldırım, "İstanbul'da Sağır- Dilsiz ve Âmaların Eğitimi", İstanbul Armağanı, Gündelik Hayatın Renkleri, İstanbul, 2007. s. 306.

Avrupa'da Sağır ve Dilsiz Eğitiminin Okullaşmaya Başlaması

Osman Nuri Ergin, Avrupa'da sağır ve dilsizlerin eğitim ve öğretiminin XII. yüzyılda Fransız Piyer Daponza tarafından başlatıldığını ve Daponza'dan sonra Jakob Preir tarafından geliştirilen yöntemin eğitim alanında kullanıldığını; daha sonra Rahip Leepe tarafından, dünyada en çok tanınan Paris Sağır ve Dilsizler Mektebi kurulduğunu belirtmektedir²³.

Sağır-dilsizlerin eğitimi konusundaki makalesinde Nuran Yıldırım, sağır-dilsiz okullarının Avrupa'daki gelişimi hakkında aşağıdaki bilgileri vermektedir. "XVIII. yüzyılın ikinci yarısında okulların açılmaya başlamasıyla sağır-dilsiz eğitiminde önemli bir aşama gerçekleşmiştir. İlk dilsiz okulu, Rahip Abbe Charles Michel de l'Eppee (1712-1789) tarafından açılmıştır. Rahip, bir dostunun dilsiz kız çocuğunun eğitimi ve terbiyelerini üstlenmiştir. Babalarının ölümü üzerine bu dilsiz çocukları nasıl eğitebileceğini düşünmüş ve bu amaçla çeşitli vasıtalar araştırmaya koyulmuştur. Sonunda dilsizlerin birbirleriyle ve diğer insanlarla iletişim kurabilmeleri amacıyla el ve parmak işaretlerine dayanan bir alfabe geliştirmiştir. İki dilsiz kızın, her harfin parmakların bir duruş şekliyle belirlediği mimik metotla eğitildiği kısa zamanda Paris'te duyulmuş pek çok kişi, dilsiz çocuklarını rahibe getirmeye başlamıştır. Bunun üzerine Abbe de l'Eppee, 1755 yılında Paris Dilsiz Okulu adıyla bir özel okul açarak sağır-dilsiz çocukları eğitmeye başlamış ve sistemini Institution des sourds et muets, par la voie des signes méthodique (Paris 1776) ve La véritable manière d'instruire les sourds et muets (Paris 1784) adlı eserleriyle yaygınlaştırmıştır. Öğrencilerinin sayısı 1781'de 30'a, 1784'te 60'a, 1785'te 72'ye ulaşmıştır. Ancak ölümünden sonra okulu kapanma noktasına gelmişken 1790 yılında müdürlüğü üstlenen Sigard'ın (ö. 1822) girişimiyle Fransa Hükümeti'nce resmen tanınmıştır. Sigard, bütün mesaisini okulun gelişmesine ve öğrencilerin eğitimine hasretmiştir. Birkaç ayda eğittiği dilsizlerden bir gazete tertip edebilen mürettepler, mensucat fabrikalarında çalışabilecek becerikli sanatkârlar yetiştirmeyi başarmıştır. Abbe de l'Appee'nin metodu kısa sürede Avrupa'nın belli başlı şehirlerinde açılan sağır ve dilsiz okullarında kullanılmaya başlanmıştır.

23. Osman Nuri Ergin, Türk Maârif Tarihi, c. III, Osmanbey Matbaası, İstanbul, 1977. s. 961

Sigard, 1802 yılında, kulak hastalıkları ve işitme bozuklukları konusunda uzman olan Fransız askeri cerrah Jean-Marc-Gaspard Itard'ı (1775-1838) davet etmiştir. Itard öğrenciler üzerinde işitme tecrübeleri yaparak, işitmez söylemez zannedilen öğrencilerin bir kısmı bu denemelere olumlu cevap vermiştir.

Almanya'da da Samuel Heinicke (1727-1790), 1755'ten sonra sağır ve dilsiz çocukları doğrudan doğruya konuşturmak amacıyla çalışmalar yapmıştır. Eppendorf'ta açtığı okulunu 1778'de Leipzig'e nakil etmiştir. Sağır-dilsizler Abbe de l'Appee'rindaktoloji adı verilen yöntemiyle soyut kavramları anlayamıyor ve sadece birbirleriyle konuşabiliyorlardı. Daktiloji bilmeyen normal insanlarla anlaşmaları mümkün değildi.

Heinicke ise oral metot adı verilen dudak okuma ile konuşturma yöntemini esas almıştır. Oral metot daha önce, Dr. Johann Amman tarafından tavsiye edilmiştir. Bu yöntemle elde edilen başarı Almanya'daki sağır-dilsiz okulu sayısını arttırmış, 1815'te sayıları 111'i bulmuştur. 1901 yılında bütün dünyadaki 615 dilsiz okulunda 4778 öğretmen, 38.722 dilsiz öğrenciyi eğitmektedir²⁴.

Görüldüğü gibi bu dönemde Avrupa'da kör ve sağır eğitimi ihtisaslaşmıştır. Bu alanda gereken personel yetiştirilmesine önem verildiği gibi öğrenci seviyesine uygun programlar hazırlanmıştır. Ayrıca gerekli altyapı oluşturularak kurumsallaşma sağlanmıştır.

Batılı Ülkelerdeki Kör Okulları

Sağır ve dilsiz okulları genelde bir gönüllünün bu konuda emek vermesiyle ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunda geçmişten gelen bilgilerin eklenecek geliştirilmesi metodu uygulanmamıştır. Sadece konuya duyarlı şahısların, buldukları çevresel ortama uygun metotları geliştirip bir veya birkaç kör üzerinde uygulamadaki başarısından yola çıkmıştır. Konuyla ilgili bilgilerin yetersiz olduğu anlaşıldığından, Batı Dünyası'nda okullaşmaya yönelme olmuştur.

Bu konudaki ilk ve en önemli şahıs Valentin Haüy'dir. "Valentin Haüy'ün (1745-1822) Paris'teki bir sokak gösterisinde gülünç giysiler içinde acımasızca teşhir edilen körleri görüp acıması, onların kaderlerini değiştirmiştir. Körler için yaşamı daha katlanır bir hale getirmenin ve bir işe yaraya-

24. Yıldırım, a.g.e., s. 309-310.

bilecekleri duygusunu aşılamanın yollarını aramaya başlamıştır. Önce kör bir dilenci çocuğu yanına alarak eğitmeye başlamış, ardından körlere okuyup yazma öğretmek için kabartma harfler imal etmiştir. Bunlarla kör çocuklara okuma yazma öğretmeyi başarmıştır. 1785'te Paris'te Kör Çocuklar Ulusal Enstitüsü'nü kurmuştur. Burası daha sonra devlet desteğinde bir kör çocuklar okuluna dönüşmüştür. Kısa sürede ünü dünyanın her tarafına yayılmış, Prusya ve Rusya hükümetlerinin daveti üzerine Berlin ile Marburg'da kör okulu açmıştır. Essai sur l'éducation des aveugles (1786) adlı kitabı, âmâların eğitiminde kullanılan modern metotların kaynağı olmuştur²⁵.

L'institut National Pour Les Jeunes Aveugles:

Bu okul 1785 yılında Körlere eğitimlik yapan Haüy tarafından kurulmuştur. Onun tarafından burada uygulanan eğitim sistemi ve kendi yazdığı eserler Batı'da körlerin eğitiminin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu körler okulu 1789'da başlayan Fransız İhtilali sonrasında kendisinden bir yıl önce açılan Sağırılar Okulu ile birleştirilmiştir. Bir dönem kapatılıp yeri güçsüzler evi olarak değerlendirilmiş ise de daha sonra yeniden açılmış, fakat Birinci Napolyon'un konsüllüğü zamanında bir süre kapatılmıştır.²⁶

Liverpool Körler Okulu: Sanayileşmenin gelişmesi ile görme engellilerinin de mesleki alanında yapabilecekleri işler ortaya çıkınca İngiltere, görme engellilerden sanayide yararlanmak amacıyla körler okulu açmaya başlamış ve ilk olarak 1891 yılında Liverpool'da Körler Okulu açılmıştır. Ancak bu okullarda genellikle din adamlarından oluşan eğitimci, müfredat programlarında din eğitimi ve öğretiminden başka hiçbir şeye yer vermeyince istenilen amaca ulaşamamıştır. Böyle olunca da Liverpool gibi İngiliz kör okulları, eski hayır kurumlarının geleneğini devam ettiren, özel ve kamu kuruluşlarının yardımlarıyla ayakta duran mesleki eğitimi olmayan verimsiz kuruluşlar haline dönüşmüştür.

Viyana Körler Kurumu: İngiltere'de Körler okulu kurulmasından sonra 1804 yılında J. Wilhelm tarafından Avusturya'daki ilk körler okulu olarak kurulmuştur. Kurucusu olan Johann Wilhelm Zinkeisen, aynı zamanda körlerin eğitimi ile ilgili olarak önemli bir kitap yazmıştır.

25. Yıldırım, a.g.e., s. 310.

26. Enç, a.g.e., s. 27.

Berlin Körler Okulu: Fransa'daki kendi kurduğu Körler Okulu kapatılan Haüy'ün teşviki ile Dr. Zeun tarafından kurulmuştur.²⁷

Amerika'daki İlk Kör Okulları

Ohio Körler Okulu: 1915 yılında Thomas Hays bu okul öğrencileri üzerinde bir araştırma yaptırmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre körler ile görme gücünü sonradan yitirenler arasında önemli farklar bulunmuştur. Araştırmanın sonucunda; doğuştan kör çocukların görme gücünü sonradan yitirenlerden akademik olarak daha düşük sonuçlar aldıklarını buna karşılık bellek testlerinde daha üstün olduklarını tespit etmiştir.²⁸

Boston Perkins Okulu: 1830'lu yıllarda kurulmuştur. 1835 yılında bu okulun müdürü olan Doktor S. G. Howe, ilk kez kabartma harfleri kullanarak bir öğrencisine okuma yazmayı öğretmiştir.

Philadelphia Körler Okulu: 1919 yılında bu okul Dr. Hays'ın başkanlığında kurulmuştur. Bu okulda körler için ruhsal araştırma bölümü oluşturulmuştur.²⁹

Osmanlı Devleti'nin Sağır ve Dilsizlere Bakış Açısı

Osmanlıların ilk yıllarda sağır ve dilsizlere bakış ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Ancak XV. Yüzyıldan itibaren özellikle Enderun Mektebi kanalıyla, dilsizlerin bu okula kayıtları, Osmanlı sarayındaki ve askeriyedeki etkinlikleri ile ilgili kayıtlara rastlanılmaktadır. Bu kayıtlar incelendiğinde küçük yaşta sağır dilsizlerden özellikle devşirmeler arasında en zekilerinin seçildiği ve Enderun Mektebi'nde yetiştirilerek saray hizmetine alındığı görülmektedir. Sağır ve dilsizler, Osmanlı Tarihi'nde 'Bizeban' adıyla devletin genellikle gizli işlerinde değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlılardaki cellatlık işleri de bunlar tarafından yapılmıştır.

Nuran Yıldırım, Avrupa'da sağır ve dilsizler eğitiminin şahıs eğitiminden çıkıp devlet politikası olduğu dönemlere izafeten "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sağır-dilsizler eğitimden uzak yaşamaktaydılar. Şanslı olanları Topkapı Sarayı'nın Enderun-ı Hümayun bölümünde görevlendiriliyordu. Bizeban adıyla da anılan sağır-dilsizler, devlet işlerinin dışarıya duyurulmaması

amacıyla Osmanlılardan önce de hükümdar saraylarında bulundurulurdu. Osmanlı sarayına Fatih Sultan Mehmed veya Yıldırım Bayezid zamanında kabul edildikleri rivayet edilir. Siyah veya beyaz ırka mensup olan sağır-dilsizlerin en zekileri seçilir, bunlar Seferli Koşuşu'nda çalıştırılırdı. Diğer koşuşlarda da üçer beşer sağır-dilsiz görevlendirilirdi³⁰ şeklinde ifade etmiştir.

Öte yandan Osmanlı hanedanı içerisinde engellilerin ne kadar bilgili olursa olsun hükümdar olup olamayacağı meselesi tartışmalıdır. Çünkü Yıldırım Bayezid görme zorluğu çekmekteydi ve ayrıca şaşığıydı. Buna rağmen Padişah olmuştur. Deli İbrahim ve Deli Mustafa ise padişah olmuştur. Öte yandan Timur İmparatorluğu'nun kurucusu Timur da sakattı. Topal Timur manasında "Timurlenk" olarak anılırdı.

Ancak daha sonra devlet geleneklerine göre; Osmanlı soyundan birinin padişah olması gerektiği için padişah ölünce yerine Osmanlı hanedanından onlardan başka kimse kalmamasından dolayı Osmanlı tahtında Deli İbrahim ve Deli Mustafa lakabıyla iki padişah geçecektir. Bunların Osmanlı tahtında herhangi bir etkinlik yapmaktan uzak oluşları dolayısıyla yönetim, saray kadınlarının eline geçmiş, sadrazam ve devlet büyüklerini kadınlar atar ve adeta devleti onlar yönetir olmuşlardı. Hatta saray kadınlarının kendi aralarında da büyük mücadeleler olur bu mücadeleler birbirlerini boğdurmaya kadar varırdı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gerilemesine en önemli etken olan saray kadınlarının, rüşvetin, iltimasın, isyan ve ayaklanmaların olmasına neden olmuş ve artık Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başlamasına neden olmuştur.

Öte yandan Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri incelendiğinde Osmanlıların sakat, engelli, kör, sağır ve dilsizlere bakış açısı hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti güçsüz ve sakat olan kişilerden vergi almadığı gibi, onlara gereken kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca yaşadıkları müddetçe ihtiyaçlarını karşılayacak maaş da bağlanmıştır. Bu ayrı bir çalışma konusu olduğundan burada konu birkaç vesika ile kısaca özetlenmiştir.

25 Ocak 1876 tarihinde; Zabitan ve ümerayı askeriyeden vefat edenlerinin yetim kızlarından özürülü olanlarına kaydı hayat şartıyla maaş bağlanılmıştır.³¹ 27 Ekim 1893 tarihinde ise Hü-

27. Enç, a.g.e., s. 29.

28. Enç, a.g.e., s. 61.

29. Enç, a.g.e., s. 62.

30. Yıldırım, a.g.e., s. 306.

31. BOA., A.MKT.MHM., 479/46, (28 Zilhicce 1292/25 Ocak 1876).

davendigar ve Aydın taraflarına gidecek olup yardım talebinde bulunan fakir ve dilsiz Ahmed için gerekli yardım ve kolaylığın gösterilmesi vilayet idarecilerinden istenmiştir.³² 26 Temmuz 1895 tarihinde, Peygamber efendimizin soyundan ve Musul eşrafından Mehmed Efendi'nin dilekçesi üzerine; karısı ve iki çocuğuna, dilsiz ve sağır olmaları sebebiyle, maaş tahsis edilmiştir.³³

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan Engelli Tarihinde engellilere çeşitli medeniyet ve uygarlıkların bakış açıları birbirlerinden farklı olmuştur. Tarihin ilk dönemlerinde sakat doğan veya sonradan çeşitli nedenlerle sakat olanlar, topluluk içerisinde yaşama şansı bulamamışlardır.

Engellilere en acımasız davranan uygarlık Yunan Uygarlığı olmuştur. İsparta'da bütün engelli çocukların ortadan kaldırılması Yunan Uygarlığı'nın ünlü kanun koyucularından Solon ve Lycurgus tarafından yasalaştırılmıştır. Yine Atina'da bebekler sakat olarak doğduklarında öldürülmüş ya da ölüme terk edilmiştir. Bu durum günümüze ulaşan çoğu Klasik Yunan yazar ve düşünür tarafından desteklenmiştir. Sadece Solon, savaşlarda sakat kalan özellikle kör olanlar için ayrıcalık yapmış ve onların yaşamalarına izin vermiştir.

Roma Uygarlığında da engelli ve sakatlara bakış açısı Yunan Uygarlığında olduğu gibi olumsuzdur. Ancak Hıristiyanlığın engellilere olumlu yaklaşımı engelliler için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Kiliseler bu konuda öncü rol üstlenmiştir. Zamanla engellilerin çok artması ve kiliselerin sığınacak yer durumuna gelmesi, kiliselerin normal işlevlerini yerine getirebilmeleri amacıyla engelliler için ilk kez özel kuruluşlar açılmasına neden olmuştur. İbranilerde de kör ve diğer sakatlara karşı merhametli davranılması yasalaşmış ve engellilerin yok edilmesi de yasaklanmıştır. Batı uygarlıklarının aksine tek tanrılı dinler, engellilere karşı merhametli ve olumlu yaklaşmışlardır. Bunun dışında Çin ve Hint Uygarlıklarında da engellilere bakış açılarının olumlu olduğu görülmektedir.

Sağır ve dilsizler, Osmanlılarda diğer engelliler gibi çoğu iş kollarında çalışamaz durumda idiler. Dünyadaki diğer topluluklarda olduğu gibi bunların çoğunun dilencilik yaptığı söylenemez. Çünkü Osmanlılardaki güçlü vakıf anlayışı ve İslâm

dininin gereği olan zekât anlayışı, engellilerin dilencilik yapmasına fazla gerek hissettirmemekteydi. Ancak buna rağmen dilencilik yapanlara da rastlanmakta olduğu Osmanlı topraklarını gezen gezgincilerin yazılarında bahsedilmektedir. Ancak Osmanlıların en güçlü olduğu dönemlerde, dilencilik en az olması gereken zamanda Evliya Çelebi'nin ünlü Seyahatnamesi'ne göre dilencilerin bir meslek olduğu ve sayısının 7000 kişiye kadar çıktığı belirtilmektedir. Öte yandan dilencilik için Osmanlılarda "cer kâğıdı" denilen bir vesika gerektiği bilinmektedir. Bu vesika için çeşitli suistimallerin önlenmesi için tedbirler alınmıştır. Sağlam kişilere bu vesikanın verilmediği, dilenciler arasında meslek kuruluşu gibi yöneticilerin varlığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlılar zamanında sağlıklı kişilerin dilencilik yapmalarının suç olduğu gibi engelli olanların dilencilik yapmaları hakkında herhangi bir yorum olmamasına rağmen "cer kâğıdı" alabilen dilencilerin, engelli, çok yaşlı ve çocuklar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda dilencilik bütün uygarlıklarda olduğu gibi Osmanlılarda da engelli insanların başkalarına yük olmadan yapabilecekleri bir iş kolu haline gelmiştir. Engelli insanların her ne kadar, ailelerine yük olmadan yaşama şansları az ise de kendilerini yetiştiren engellilerin her zaman toplumda önemli yerlere gelebilme becerisi Osmanlılarda da devam etmiştir.

Osmanlılarda aşiretten devlet teşekkülüne geçebilmesi süreci içerisinde uzun yıllar yeni Bizans şehirlerinin fethedilmesi gerekmiştir. Bunun yanı sıra çevredeki beyliklerin de Osmanlı toprağına katılmaya başlamasıyla Osmanlılarda şehirleşme hayatı gelişmiştir. Osmanlıların fethettiği Müslüman topraklarda kendilerinden önceki vakıf sistemi, sosyal yapılanmalar genelde aynen devam etmiştir. Özellikle Selçukluların ve beyliklerin Anadolu fethinden sonra yapmaya başladığı sosyal müesseseler, vakıflar, eğitim kurumları aynen devam etmiştir. Bu vesileyle buralardaki engellilere verilen tedavi ve eğitim sistemi de aynen devam etmiştir.

Osmanlı Devleti'nin hiçbir döneminde engellilerin yok edilmesi, ortadan kaldırılması ve hapsedilmesi gibi uygulamalar olmamıştır. Onlara emanet gözüyle bakılmıştır. Devlete dilekçe ile başvuran ya da yardım talep eden kişilere gerekli yardımlar yapılmıştır. Ayrıca durumları dolayısıyla çalışamayacak olan engellilere yaşadıkları müddetçe hayatlarını devam ettirecek maaş da bağlanmıştır.

32. BOA., DH.MKT., 155/14, (16 R.ahir 1311/27 Ekim 1893).

33. BOA., DH.MKT., 402/56, (03 Safer 1313/26 Temmuz 1895).

İnsan Hakları Aynasında Engelliler

Halis KURALAY

Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdür Yardımcısı, İstanbul

Çinli, Latin Amerika'lı, Finlandiyalı, Tanzanyalı, uzun boylu, çekik gözlü, kısa boylu, çok kilolu, zihinsel engelli, üstün zekâlı... Ne kadar da çok farklılıklarımız, özelliklerimiz var değil mi? Futbolcu, felsefeci, asık suratlı, çekingen, sarışın, zenci, güler yüzlü, vakur... Bütün bunlar insanın, yani bizim özelliklerimiz... Ama bir taraftan da; farklılıklarımıza dikkat kesilip, benzer ve ortak özelliklerimiz unutulmamalıdır. Hâlbuki ne kadar da çok ortak özelliğimiz vardır aslında... Dünyamız bir, güneşimiz bir, havamız, suyumuz, ihtiyaçlarımız aynı, sevdiğimiz ve sevmediklerimizin çoğu aynı... Dahası, problemlerimiz aynı: Geçim sıkıntısı, hava kirliliği, küresel ısınma, eğitim sorunları ve daha niceleri... Kısacası, biz insanız. Hem benzeyen, hem farklı yönlerimiz var. Bununla beraber hepimizin "normal" kabul ettiği, normal değil dediği şeyler var.

Normal nedir? Bu girişten sonra yazımıza bir soru ile devam edelim: Normal nedir sizce? Bizler nelere normal diyoruz? Meselâ 230 cm boy, normal bir boy mudur? Hayır. Peki, 170 kg ağırlık normal bir ağırlık mıdır? Hayır. Sol elini mi, yoksa sağ elini mi kullanmak daha normaldir, ne dersiniz? Muhtemelen okurlarımızın çoğu: "sağ elini kullanmak" diyeceklerdir. Belki bir kısmı da: "Yok canım ne münasebet, sol elini kullanmak da normaldir." diyeceklerdir. Aslında haksız da sayılmazlar. Yukarıdaki diyaloglardan anlaşılacağı üzere, adını tam koyamasak bile, aşağı yukarı hepimizin "normal" kabul ettiği şeyler vardır. Bizim kanaatimiz; normal dediğimiz şeyin, ortalama veya çoğunluk anlamına gelebileceği yönündedir. "Normal nedir?" derken tartışmak istediğimiz asıl konu normalin ne demek olduğundan çok normalin zıttı ile ilgilidir. Normalin zıttı nedir? Diye sorulsa,

"anormal" deriz herhalde. Ama hemen vurgulamamız gerekir ki, "anormal" tabiri, olumsuz bir ifadedir ve bu sebeple, kimse anormal olmaktan hoşlanmaz. Okurlarımız; lafı nereye getireceğimizi merakla beklemektedirler. O halde, fazla beklemeden konumuza girelim:

Dünya; gözleri gören, kulakları işiten, boyu 1,45–1,85 cm arasında; 40–90 kilo ağırlığındaki insanlara göre tasarlanmıştır. Çünkü dünyada yaşayan insanların çoğunluğu yaklaşık bu özelliklerdedir de o yüzden. Dünyada bu özelliklerde olmayan insanlar da vardır. Yani boyu 2 metreden uzun, kilosunu 120'den fazla, gözleri görmeyen, kulakları işitmeyen veya solak olan. Ortalama ve standartlara uymuyor diye bu insanlara "anormal" mi demeliyiz? Yukarıdaki yaklaşıma göre bu soruya cevabımız "evet" olmalıdır. Hâlbuki hiç kimse, kendisine "anormal" denmesinden hoşlanmaz. Bizi, normalin dışındakilere anormal dedirten sebep, zihnimizdeki kalıplardır. Engelliler ve engellilik ise; zihnimize yerleşen "normal" tarif ettiğimiz kalıplara uygun olmadı. Bu durumda ne yapmalıyız? Ortalama, standart, normal olmayana anormal demek zorunda mıyız? Meselâ; anormal yerine "farklı" desek, mantığın dışına çıkmadan maksadımızı ifade etmiş olur muyuz?

Birleşmiş Milletler verilerine göre, dünya nüfusunun ortalama %10'unu engelliler teşkil etmektedir. Nitekim 2002 yılında TÜİK'in yaptığı araştırma sonucuna göre, nüfusumuzun %12.29'u engellidir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, engellilik mefhumu, ihmal edilebilecek, görmezlikten gelenebilecek, yok sayılabilecek bir şey değildir. O halde, eğitim camiası olarak engellilik gibi bir realite karşısında, sağlıklı, gerçekçi ve insani bir duruş

belirlemek durumundayız. Bu yazımızda Birleşmiş milletlerin ve dolayısıyla insanlığın üzerinde ittifak ettiği 10 Aralık 1948 tarihinde benimsenen “evrensel insan hakları sözleşmesi” bağlamında engellilik meselesini irdelemeye çalışacağız. Bunu yaparken de, engelliliğin, yalnız engellilerin meselesi değil, bir insan hakkı meselesi olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Eşitlik ve Kardeşlik

Madde 1

“Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdanla donatılmışlardır, birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.” Evrensel insan hakları sözleşmesinin ilk maddesi insanların eşitliğine vurgu yapmaktadır. Eşitlikten kasıt onur ve haklar yönünden eşitliktir. Engelli insanlar; birçok temel insanlık hakkını kullanırken, duraksama ve engellenmeyle karşı karşıya kalırlar.

Engellilerin eğitiminden başlayalım meselâ. Siz hiç okula başlama yaşına gelip de, “Kusura bakmayın lütfen, bu yıl okullarımızda yer olmadığı için, çocuğunuzu sıraya yazdık. Sıranız, birkaç yıla kadar gelir” denilen bir aile gördünüz mü? Doğrusu ben çok gördüm. Ama hemen söyleyeyim, gördüklerimin hepsi de engelli çocuklardı. Peki, siz, böyle muamele gören engelli olmayan çocuk gördünüz mü? Doğrusu ben hiç görmedim. Nedenini sorguladığınızda şöyle cevaplar buluyorsunuz: “Efendim okul açmak için yeteri kadar bütçe yok.” Farz edelim ki açtınız, fakat eğitim verecek özel eğitim öğretmeni yok. Neden özel eğitim öğretmeni yok? Çünkü üniversiteler yeteri kadar mezun vermiyorlar. Peki, o zaman, üniversitelerimizde yeni bölümler açalım! Açsak da olmaz. Çünkü açtığımız bölümlerde hocalık yapacak yeteri kadar doktoralı yok.

Diyalogları uzatabilirsiniz. Bütün bunların söylediği bir tek şey var kanaatimizce: Devlet olarak engelli insanlar, var kabul edilmemişler. Varlıkları

hesaba katılmadığı için, onlara yönelik planlama yapılmamış. Mesele doğrudan doğruya bir planlama eksikliği meselesidir ve bunun sonucu olarak da birçok engelli eğitim hakkından yararlanamamakta, mahrum bırakılmaktadır. Nitekim sözleşmemizin bir başka maddesi şöyledir:

Madde 26

1. Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yükseköğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.

Konumuzla doğrudan ilgili ve başkaca bir yoruma ihtiyaç bırakmayacak kadar açık bir madde, öyle değil mi? Maddenin devamında: “Birbirlerine kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar.” denmektedir. Peki, toplumsal ilişkiler anında engellilere kardeşçe davranılıyor mudur? Haksızlık etmeyerek bu soruya kısmen evet, kısmen hayır diyebiliriz. Kardeşçe davrananlara engelliler ve insanlık adına teşekkür etmeliyiz. Lütufta bulunmayıp, insanlığın gereğini yapmaktadırlar.

Engellilere Bakış Açımızın Önemi

Bardağın boş tarafına baktığımızda, olumsuz örneklerin hiç de az olmadığını görürüz. İstanbul il milli eğitim müdürlüğü'nde şube müdürlüğü yaptığım günlerdi. Bir okulumuzu ziyarete gitmiştim. Özel eğitim hizmetlerinden sorumlu olduğum için, okullardaki özel eğitim sınıfları ve işleyişleri beni yakından ilgilendiriyordu. Bilindiği gibi, özel eğitim sınıfı; her hangi bir okul bünyesinde gör-

me, işitme, zihinsel engelliler veya otistik çocuklar için açılmış ayrı bir veya birkaç sınıftır. Müdür başyardımcısına: "Hocam, okulunuzda valilik onayı ile açtığımız bir özel eğitim sınıfı olması lazım; nasıl gidiyor?" dedim. Müdür başyardımcısı cevaben: "Müdürüm, okulumuzda yerimiz olmadığı için biz o sınıfı açamadık." Doğrusu enteresan bir cümleydi. Yeterince yerimiz olmadığı için demek istiyor herhalde diye düşünüp sordum: "Nasıl yerimiz yok? Meselâ bu dönem başı okulunuzda ilkokul 1. sınıflar için kaç şube açtınız?" dediğimde, "Dört efendim." diye cevap verince, ben de gayet doğal olarak şunu sordum: "Dört şube açabildiğiniz göre, sınıfınız yok değilmiş. İsteseydiniz bu sınıflardan birini pekâlâ özel eğitim sınıfı açabilirdiniz" deyince müdür başyardımcımız şu talihsiz cevabı verdi: "Sayın müdürüm, o engelli çocuklar bu okula girsinler, ben idareciliği bırakırım."

Donakalmıştım. Bu nasıl bir cümleydi? Bir insan, hele bir eğitimci, böyle bir cümleyi nasıl kurabilirdi? Bunun üzerine ben de: "Hocam, inanın çok iyi olur. Bırakırsanız hiç olmazsa bu işleri ciddiye alan, insanlarla çalışırız." demiştim.

Özel eğitim sınıfları açma konusunda isteksiz davranan okul idarelerinin en çok sığındıkları gerekçe "yerimiz yok" olmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu bir gerekçe olamaz. Olsa olsa, engelli olmayanları incelemek, engellileri geri plana atmak, dışlamak, hatta belki engelli olmayanlar varken engellilere yerimiz olmaz diye ayrımcılık yapmak olabilir. Ama kardeşçe davranmak asla olamaz.

Bir de fevkalade olumlu bir örnek aktaralım: Fatma Öğretmen 37 yıllık bir öğretmendir. Öğretmenlik hayatında sınıfına ilk defa bir görme engelli öğrenci gelir. Fatma öğretmen önce ne yapacağını bilmez. Birkaç gün tereddüt yaşadktan sonra; görme engelli öğrencisinin de, diğer öğrenciler gibi kendisinin öğrencisi olduğunu; diğer öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi, ona da zaman ayırmak, onun eğitiminin gereklerine göre hareket etmek zorunda olduğunu düşünür. Yaşına bakmadan oturur kabartma yazı öğrenmeye karar verir. Hem öğrenir, hem de öğrencisine öğretir. Fatma Öğretmenin yaptığını takdir etmemek mümkün değildir. Ama bir başka açıdan bakıldığında ise, meselenin fedakârca çabalarla profesyonelce çözümlenmesini beklemek gerçekçi olmayacaktır.

Yukarıdaki birbirine taban tabana zıt iki örnek okunduğunda anlaşılacaktır ki, engellilere yaklaşımın bakış açımızla da doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Hangi örnek daha insani, hangi yaklaşım daha eğitimcinin yaklaşımına uygun diyecek olunursa, şüphesiz Fatma Öğretmenin olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ülkemizde eğitim; ister istemez birçok sınırlılıklar içinde devam eden bir süreç olduğundan, sınırlılıklar içinde çözüm üretmek kaçınılmaz olmaktadır. Gönül ister ki; özel eğitime ihtiyaç duyan her bireyin olduğu yerde, donanımlı bir özel eğitimci elimizin altında bulunsun ve meseleyi ona teslim edebilesek. Ne var ki, bu, hal-i hazır Türkiye gerçeklerine uymamaktadır. O halde öğretmen, okul yöneticisi veya daha üst düzey eğitim yöneticileri, bu gerçeği bilerek hareket etmek durumundadır. Öğretmen; insanı kazanmak adına "eğitimde feda edilecek hiçbir fert yoktur" yaklaşımıyla, öğrencilerine ve topluma örnek olabilmek için, gerekiyorsa bazı fedakârlıklarda bulunmaya da hazır olan insandır ve öğretmenlik de böylesi insanların mesleğidir.

Engellilik ve Ayrımcılık

Durum yalnız eğitimde böyle değildir. Mülkiyet edinmede, kamu hizmetlerinden yararlanmada, istihdamda, evlilikte de durum pek iç açıcı değildir. Yazımızın bundan sonraki kısımlarında bu başlıkları irdelemeye çalışacağız.

Madde 2

1. Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.

Evrensel insan hakları sözleşmesinin 2. maddesi de yazımızın başından beri yapmaya çalıştığımız değerlendirmeleri teyit eder mahiyettedir. Engellilerin karşılaştıkları toplumsal problemler, yalnız eğitimsel değildir. Hemen tüm problemlerin temelinde bilerek veya bilmeyerek ayrımcı davranışlar yatmaktadır. Hatta çok rahatlıkla denilebilir ki, engellilerin problemlerinin çok az bir kısmı, engelliliğinden kaynaklanır. Esas problem, engellilerin toplum tarafından yeteri kadar bilinmemesi, anlaşılmama ve bunlara dayalı olarak maruz kaldığı olumsuz muamelelerdir. Engelli insanlar,

doğrudan doğruya engellerinden kaynaklanan zorluklara alışkındırlar. Bu yüzden engelliler, bizzat engellerinden kaynaklanan problemleri kabul ederler. Aynı zamanda bu problemler onları, toplumsal nedenlerin yordduğu kadar yormaz.

Engelsiz Seyahat Hakkı

Madde 13

1. Herkesin, her Devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne hakkı vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi de dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir.

Engellilerle bu maddenin ne ilgisi olabilir diye düşünmüş olabilirsiniz. Haklısınız. Engelliler için de seyahat hakkı vardır, öyle değil mi? Görünüşte vardır ama bir bedensel engellinin araçlara teklerleli sandalyesiyle nasıl binebilip inebileceğini bir düşünelim. Mevcut toplu taşıma araçlarından istifa edemeyen bir engelli için, seyahat özgürlüğünü engelleyen bir hükmün olmamasının faydası olabilir mi? Hemen belirtelim, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığımız, çıkardığı bir yönetmelikle binalar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarının engelliler açısından erişilebilirliğini denetlemek üzere, illerde valiliklere bağlı çalışan denetim komisyonları kurmuş bulunmaktadır. Bu kapsamda, Temmuz 2013'te erişilebilirlik izleme ve denetleme yönetmeliği yayınlanmış ve çalışmalar bu yönetmelik çerçevesinde devam etmektedir. Söz konusu yönetmelik kapsamına, toplu taşıma araçlarının engelliler açısından erişilebilirliği de girdiğinden, yakın gelecekte bu alanda da güzel gelişmeler olacak gibi görünmektedir.

Engellilik ve Evlilik

Madde 16

1. Yetişkin erkeklerle kadınların, ırk, uyrukluk ya da din bakımından herhangi bir sınırlama yapılmaksızın, evlenmeye ve bir aile kurmaya hakkı vardır.

Aile kurmak, her insanın temel hakkıdır ve aile toplumun temelidir. İnsanlığın devamı, aile ile mümkündür. Sözleşmenin 16. maddesi de bunlara işaret ederek "Yetişkin erkeklerle kadınların, ırk, uyrukluk ya da din bakımından herhangi bir sınırlama yapılmaksızın, evlenmeye ve bir aile kurmaya hakkı vardır." denilmektedir. Bu maddede, açıkça engelliler ibaresi geçmemekle beraber, engelliler aleyhine bir hüküm çıkarmak da mümkün değildir. Hukuken bir problem olmamakla beraber; bilgi eksiklikleri, önyargılar gibi sebepler, evlenecek taraflardan birinin engelli olduğu durumlarda çok ciddi problemlere sebebiyet vermektedir. Tarafların birinin veya her ikisinin de engelli olduğu durumlarda, aileler evlilik adaylarının bir aile kurabilecekleri ve yürütebileceklerinden emin olmadıkları için, ya çok büyük zorluklar çıkarmakta veya evliliğe karşı çıkararak yeni bir aile kurulmasına engel olmaktadır. Bu durum ise, engelli bireyler açısından engellenme ve fırsat verilmeme gibi algılanarak hoş karşılanmamakta, evlenme ve aile kurma gibi çok temel bir insanlık hakkından istifa edeye engel teşkil etmektedir. Bu ise, mutsuzluklara, hayattan kopmalara, ruhi sıkıntılara yol açmaktadır. Hâlbuki aynı maddenin devamında: "Evlilik, ancak evlenmeye niyetlenen eşlerin özgür ve tam oluruyla yapılır." denilmektedir. Oysa yaşananlar, bu maddede ifade edilenlere tezat teşkil etmektedir. Çünkü evliliğe karar verme süreci, toplum ve bilhassa ebeveynlerce engellenmekte, karar, evlenecek çiftlere bırakılmamaktadır. Yine aynı maddenin 3. fıkrasında: "Aile, toplumun doğal ve temel birimidir; toplum ve Devlet tarafından korunur." denilmektedir. Ne var ki, çiftlerden herhangi birinin engelli olduğu durumlarda evlilik ve aile kurma, en baştan gerçekleştirilemediği için, kurulamamış bir aileyi devletin koruması da mümkün olamamaktadır.

Engelsiz Mülkiyet

Madde 17

1. Herkesin, tek başına ya da başkalarıyla ortaklık içinde, mülkiyet hakkı vardır.

2. Kimse mülkiyetinden keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Mülkiyet hakkı insanlığın en temel hak ve özgürlüklerindedir. Hiç şüphesiz bu, engelliler için de böyledir. Ne var ki; birleşmiş milletler insan hakları evrensel beyannamesinde böyle bir hakkın olması, tek başına yeterli olmayıp, mülkiyet ediniminde engelliler problemler yaşayabilmektedir. Açıkçası yaşanan problemler, doğrudan doğruya

mülkiyet edinme problemi sayılmayabilir. Çünkü herhangi bir engelli, mülkiyet edinmek için parasını getirip bir bina satın alsa, buna hiç kimsenin diyeceği bir şey olmaz. Ama bir engelli, herhangi bir kişi tarafından yapılabileceği gibi, bir bankadan kredi almaya kalksa, hele bu engelli bir görme engelli ise, bankalar, sözleşmeyi görme engelli bir insanın okuyabileceği biçimde kabartma veya sesli okunmuş şekilde vermezler, imzasını kabul etmezler, şahit isterler vs. Türlü problemler yaşanabilmektedir. Bu durum ise, doğrudan olmasa da mülkiyet ediniminde hatırı sayılır güçlülere yol açmaktadır.

Din ve Vicdan Hürriyeti

Madde 18

Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını, tek başına veya topluca ve kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve uyma yoluyla açıklama serbestliğini de kapsar.

Engelliler de insandır, kuldur. Haliyle; din, vicdan ve ibadet hürriyeti isterler ve bu onların en doğal haklarıdır. Burada ifade edilen din ve vicdan hürriyetinin gerçekleşebilmesi için, engelli bireylerin dine rahatça erişebiliyor olması esastır. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, din ve ibadet özgürlüğünün hukuki metinlerde yer alması, tek başına fazla bir anlam ifade etmez. Biraz daha açmaya çalışalım: Görme engelli bir bireyin, yaşadığı ülkede kabartma yazıyla Kur'an-ı Kerim'i, diğer temel dini eserleri bulunmuyorsa, bu durum, engelli için ciddi bir sorundur. Kabartma kitabı bulamadığı hallerde, en azından temel dini eserlerin sesli okunmuşlarını bulamıyorsa, insanı din özgürlüğüne götüren temel bir insan hakkı engellenmiş olmaktadır. Devlet görme engelli vatandaşına, kabartma Kur'an'ı okuyabileceği, namazı, abdesti, kısacası dini ibadetlerin gerektirdiği hal ve hareketleri öğrenebileceği kurslar sağlayamıyorsa yine din ve ibadet özgürlüğü hakkı açıkça ihlal edilmiş olmaktadır. Bir işitme engellinin ihtiyacı olan, işaret diliyle dini eğitim verilemiyorsa, alt yazılı CD'ler hazırlanamıyorsa, kitaplar, somut kelimelerden oluşan bol resimli ve işitme engellilerin faydalanabileceği bir formatta kendilerine temin edilemiyorsa, din ve ibadet özgürlüğüne

giden yolun işitme engelliler için açık olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir ki!

Camiler, Kur'an kursları veya okullar bedensel engellilerin faydalanabileceği tarzda erişilebilir yapılmamışsa, kot farklarının olduğu yerlerde kuralına ve standardına uygun rampa yapılmamışsa, kapı genişlikleri, asansör girişleri, iç mekânı, engelli tuvaleti engelli parkı ve bütün bu hizmetlere yönlendirme levhaları yapılmamışsa, engelli Kur'an kurslarından ve ibadethanelerden faydalanamayacak demektir. Sözleşmenin bu maddesi, devletlere bu sorumluluğu açıkça yüklemektedir.

Bilgiye Ulaşma Hakkı

İnsanoğlunu diğer mahlûkattan ayıran en temel özellik, düşünmektir. Düşünebilmenin en temel gereklerinden biri, bilgiye erişebilmektir. Bilgiye erişebilmek ise, insanın sahip olduğu duyu-larından biriyle gerçekleştirilir. Bilgi algılanabilir olmadığı müddetçe bilgi olamaz. O halde, bilginin bilgi olabilmesi için, kişinin okuyabileceği, erişebileceği, anlayabileceği bir formatta ona sunulması lazımdır.

Nitekim sözleşmenin bir sonraki maddesi bilgiye erişebilme hakkından bahsetmektedir: "Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar."

Görüldüğü gibi bu madde, fikir ve bilgiye ulaşma hakkından söz etmektedir. Bunun gerçekleşmesi de, bir önceki maddeyi izah ederken ifade ettiğimiz gibi, engellilerin istifade edebileceği formatlarda yayıncılık yapma gereğinin altını çizmektedir. Bu, yazılı, görsel, elektronik ve ileride geliştirilebilecek her türlü yayın organını kapsar. Yayıncılık faaliyetini gösterenler, farklı engel gruplarını da dikkate almalıdırlar. Ancak o şartla madde 18'de ifade edilen fikir ve bilgiye ulaşma ve onu yayma serbestliği hakkı gerçekleştirilmiş olacaktır.

Seçme Hakkının Engellenmesi

Madde 21

1. Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir.

2. Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır.

3. Halk iradesi, hükümet otoritesinin temelini oluşturmaktadır; bu irade, genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla, belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerle belirtilir.

Öncelikle bu maddenin 1. fıkrasında, engellilerin de seçme hakkına sahip oldukları anlamını rahatlıkla çıkarabiliriz. Son yıllarda engellilerin oy kullanabilmesiyle ilgili ciddi adımlar atılmıştır. Ama yapılması gerekenler henüz tamamlanmış da değildir. Düşünün bir kez, ben bir görme engelli olarak güvendiğim biriyle oy vermeye gidiyorum. Sandık başkanı "hayır efendim, dışardan birinin yardımını alarak oy kullanamazsınız. Sandık görevlilerinden biriyle gireceksin demektedir. Yahut bir bedensel engelli; sırf oy verilecek okulun oy vereceği sandığının üst katlarda oluşu sebebiyle, oy kullanamasa. Yoruma gerek var mıdır sizce? Ama tekrar ifade edelim, ülkemizde son yıllarda gerçekten çok büyük adımlar atıldı. Gerekirse, sandık engelli seçmenin ayağına getirilmek suretiyle, oy kullandırılarak, demokrasilerdeki seçme hakkına engel olunmamaya çalışılmaktadır.

Kamu Hizmetlerinden Engelsiz Eşit Yararlanma

İkinci fıkrada "Herkesin kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır." hükmü bulunmaktadır. Gayet açık ve kapsamlı bu hükmün, yalnız engelliler için değil herkes için devletlerce gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğine dikkatli gözlerle bakmak gerekir. Bu hükmün gerçekleştirilebildiği ülkelerde yaşayan engelliler, bir çok hayati problemi çözebilmişler demektir. Çok basit bir örnek verelim: Devlet; çalışan bir memurunun rahat çalışabilmesi için her türlü imkanı hazırlar veya hazırlaması gerekir. Peki, çalışan memur bir engelli ise, durum yine böyle midir acaba? Yazık ki bu soruya gönül rahatlığıyla "evet" diyemiyoruz. Meselâ çalışan memur bir görme engelli ise, bu görme engelliye özel bazı destek âletlere ihtiyaç vardır. Bilgisayarına, ekranı okuyan program gibi (Bu arada, görme engelliler, herhangi bir bilgisayarı, ekranı okuyabilen programlar vasıtasıyla rahatlıkla kullanabilirler). Böyle bir programı destek hizmetleri mevzuatıyla almanız mümkün değildir. Çünkü bu özel programı temin etmenize imkân sağlayan bir kalem yoktur.

Ne demek istediğimizi daha açık ifade edecek olursak, bir memur için bilgisayar olmazsa olmaz bir araçtır. Bilgisayardan maksat, onu kullanabilmektir. Nasıl ki çalışmayan bir bilgisayar, personele verilemez. Öyle de; bir görme engelli memura da "Buyurun size en son model bir bilgisayar" diyerek bir bilgisayar verseniz ama o bilgisayarın ekran okuyucu programı olmasa, çalışmayan bilgisayar hükmünde olur. İşte kamu hizmetlerinde eşitliği sağlayamamış olduk.

Sonuç

Dünya nüfusunun belli bir kısmını engelliler teşkil etmektedir. Bu meseleyi engellilerin meselesi gibi görmek, çok yanıltıcı olacaktır. Hâlbuki bu meseleyi, engellilerin meselesi gibi değil, insanlığın meselesi gibi görebilmemiz gerekir. Zira engellilerin ayrı bir dünyası yoktur ve engelli olan olmayan, aynı dünyayı paylaşıyoruz. O halde, engellilerle ilgili meselelerin bir yönü, bir biçimde engelli olmayanları da ilgilendirmektedir. Bugün, değilse yarın, bazen okulumuzda, bazen sınıfımızda, bazen kaldırımda, bazen, tatil yaparken bir engelliyle rastlaşıp, iletişime geçmek durumunda kalabiliriz. İletişime geçtiğimizde, yanlışlar yapabiliriz. Yapılan her yanlış, bazen vicdanen, bazen hukuken bir şekilde karşımıza çıkabilmekte, tekrar bize dönebilmektedir. Bu sebeple, engellilere yönelik atılacak hiçbir adımı "Bu benim engelliye lütufumdur." anlayışı içinde yapmamak gerektir. Aksine "bu benim insani, vicdani ve hukuki görevimdir." diyebilmek, medeni bir insan olmanın gereğidir.

Ezcümle; yazımızın başından beri, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de taraf olduğu "Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi" varken, biz "Evrensel İnsan Hakları Sözleşmesi" üzerinden tartışmayı tercih ettik. Sebebi çok basit: Şayet biz engelli hakları sözleşmesi'ni esas almış olsaydık, tüm okurlarımız, kendilerinin engelli veya engelli yakını olmadıkları gerekçesiyle, konuya ilgisiz davranacaklardı. Fakat tekrar altını çizelim, mesele bir engellilik meselesi değil, insan hakkı meselesidir. Konuyu; evrensel insan hakları sözleşmesi üzerinden rahatlıkla anlatabiliyor olmamız, bunun en büyük ispatıdır.

Türkiye’de Özel Eğitimin Hukuki Sorunları

Uzm. Öğrt. Mehmet Cüneyt ANCIN
Öncü Eğitimciler Derneği Eğitim Danışmanı

Eğitim ülkemizde son zamanlarda devletin başlıca görev alanlarından biri olarak başarısı giderek çokça tartışılmaya başlayan ve yıllanmış sorunlarla baş etmeye çalışan bir yönetim kadrosunun kucağına atılmış bir ateş topu hüviyetinde. Ancak bu sancıyı çeken tüm toplumlarda benzer süreçlerin yaşandığını ve çözümün ise kesinlikle ideolojik keskinliklerde aranmadığı takdirde başarıya ulaşılabildiğini bilmek sonuca ulaşmanın ilk şartı. Dolayısıyla ülkemizin yığılmış altyapı, işsizlik, sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler alanlarında çözüm arama süreçlerinde gösterilen sabır ve hassasiyetin yanı sıra, toplumsal uzlaşma zemini tesis eden politikaların üretilmesinde izlenilen yolun eğitimde de izlenmesi gerektiği açıktır. Geç kalınmış olma saikiyle el yordamıyla yapılacak düzenlemelerin, yeni kuşakların kaybedilmesi riskini de beraberinde getireceği bilinmelidir.

Yazının başlığı, konuyla uzaktan yakından ilgili çoğu kişide bu alanda yeteri kadar yasal düzenleme yapıldığı düşüncesiyle taaccübe yol açabilir elbette; ancak hukukla ilgili herkesin kabul edeceği temel gerçek, yazılı hukuk kurallarımızın olmaması ya da yetersizliği olmayıp

uygulama karşılığı bulamamış olmalarıdır. Bu yüzden hukuki problem alanı tanımlanırken, aslında doğrudan yasama ayağına değil bilakis yürütme ayağındaki uygulama problemlerine temas edilmesi zarureti öncelenmiş olmaktadır. Onlarca kanuni yükümlülük, tüzük ve çerçeve yönetmelik, yönerge, genelge ve içtihat, uygulayıcılarda yeterli karşılığını bulamadığından çöpe gitmektedir.

Yaşayan, bir ucundan da işin içinde olunca denetim mekanizmasının işlemlerini engelleyebiliyor veya savsaklayabiliyor. Etik ilkelerin değil iktisadi kaygıların neşvünema bulunduğu bir piyasada haliyle bozulma başlıyor.

Özel eğitim alanı engellilerin en temel haklarının başında geldiğinden TBMM yasal düzenlemeleri, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kuruluşu ve çalışmaları, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne okullarda bizzat yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yanı sıra hemen tüm yerel yönetimlerce ve ilgili sivil toplum kuruluşlarınca izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu makale, özel eğitime ilişkin tüm süreçleri, bu süreçlerdeki eleştiriye açık alanları, mevcut uygulamalar ve beklenen düzenlemeleri

üç boyutta inceleyerek bir takım çözüm önerileri de sunma gayreti ile kaleme alınmış oldu. Bu üç boyut sırasıyla; mevzuat boyutu (yükü), hizmet iş görenleri boyutu (koordinasyon eksikliği, etik bilinç, denetim mekanizmasının yetersizliği, art niyetli girişimler, vb), hizmet alanlar boyutu (yüksek beklenti, maddi tema, eğitim eksikliği, bilgilendirme eksikliği şeklinde ifade edilebilir.) olarak sıralanmaktadır.

Kuşkusuz Türk toplumunun özel eğitim hakkındaki farkındalığının, Temmuz 2015'te tümüyle yürürlüğe girmesi öngörülen 5378 sayılı engelliler yasasının tüm bileşenleri kapsayan uygulamaya yönelik zorunlu düzenlemeleri ile özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin toplumsal entegrasyonunun arzu edilen düzeye ulaşmış olması hedeflenmektedir. Bu çerçevede yaşamsal faaliyet alanlarına ilişkin her türden düzenlemeye ilişkin erişilebilirlik imkânlarının arttırılması ve denetlenmesi ile öncelikle eğitime erişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nce Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi kapsamında Haziran 2013'te "**Engelsiz Okul Modeli Yol Haritası**"nda yayımlanmış bulunmaktadır. Eğitim kurumlarımızın uygulaması gereken standartlar ve performans göstergeleri bu kılavuzda belirtilmekte olup, bu konuda kamunun alacağı hizmetin bütüncül ve genel geçer bir sisteme oturtulmuş olması hedeflenmektedir.¹ Ancak burada dikkat edilmesi gereken konu eğitimin her yaş gurubundan insanı kapsadığı ve yaşam boyu devam ettiği gerçeğinin gözden kaçırılmaması gerektiğidir. Dolayısıyla okulların fiziki yapı ve müfredat programlarının düzenlenmesi bu hizmetin bir yönünü oluşturmaktadır. Hayat boyu öğrenme faaliyetleri, mesleki eğitim, özel eğitim kurumlarının bakanlığın iki ayrı genel müdürlüğünün uhdesinde çalışıyor olmaları, sınav hizmetleri, eğitim teknolojilerinde bu konuda duyulan ihtiyaçlar, vs. vs. hem yasal düzenleme kapsamında, hem de uygulama içerisinde oluşması beklenen iyileştirmeler için tüm bileşenlerin ortak çalışmasına ve toplumun sesine kulak verilmesine ihtiyaç vardır.

Elbette özel eğitime ilişkin hukuki alt yapı çalışmaları da sürdürülmekte olup, 6518 sayılı torba yasa ile getirilen düzenlemelere bağlı olarak,

1. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_09/04115200_engelsizokulmodeliyolharitas.pdf

eğitim süreçlerinde tüm engel grupları ile üstün potansiyeli olan çocukların eğitimden istenilen randımanı alacağı varsayılmaktadır. Bu çerçevede önceden özürülüler yasası olarak bilinen 5378 sayılı engelliler yasasının 15. maddesinde yapılan değişiklikle engellilerin eğitim hakkına ilişkin düzenlemeler geniş kapsamlı olarak ele alınmış ve temel ihtiyaç alanlarına ilişkin gereken düzenlemeler de öngörülmüştür.²

Ancak ilgili kanun metninde örneğin; "*Örgün eğitim programlarına farklı nedenlerle geç başlamış engellilerin bu eğitime dâhil edilmesi için gerekli tedbirler alınır.*" cümlesinde kime, ne şekilde ve hangi şartlarda yetki verildiği anlaşılmamakta ve bu görev de muhatapları açısından havada kalmaktadır. Buna bağlı yönetmeliklerde gerekli düzenlemeler yapılmakta geç kalınmaktadır. Oysa ilgili bakanlıklar ve genel müdürlükler ortaklaşa bir çalışma ile gelen talepleri yönlendirebilmeli ve özel eğitim okul ve kurumlarından yetkili ve ilgili kişilerle bu sorunu çözüm yoluna koyabilmelidir. Yetki karmaşası yaşayarak tüketecek zamanımızın olmadığı bir hakikattir. Talepte bulunan kişilerin, büyük şehirlerde dahi muhatap bulmakta zorlandıkları bilinen bir gerçekliktir. Toplumun eğitim süreçlerini yönlendiremeyen ve karantina yöntemlerine benzer yöntemlerle topu hep başkasına atan bir yönetim anlayışıyla özel eğitime ihtiyacı olanlara yaklaşamayız.

Özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin eşitlik ve pozitif ayrımcılık bağlamında beklentilerinin karşılanması için öncelikle erişim imkânlarının güçlendirilmesi, eğitimlerinin uygun koşullarda gerçekleştirildiğine dair denetim ve takibin yapılması, ölçme ve değerlendirme kriterlerinin ve uygulamalarının adaletin sağlandığından emin olunması gerekmektedir. Ayrıca alanın hizmet iş görenlerinin yani özel eğitim ve rehberlik hizmeti sağlayan idareci, öğretmen ve yardımcı hizmetler kadrolarında çalışanların özlük haklarına da görece iyileştirmelerin yansıtılması elzem olmaktadır. Birçok olumlu örnekten de yola çıkılarak yerel yönetim ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ile sektörel işbirliği ve koordinasyonun sağlanmasına önem verilmesi de yasal düzenlemelerin hızla uygulamada karşılık bulmasını sağlayacak önlemler olarak görülmelidir. Bu çerçevede kamuda çalışan

2. 06.02.2014 tarih ve 28918sayılı Resmi Gazete, 6518 sayılı kanun

kişilere öncelikle tüm engel gruplarıyla ilgili kısa süreli bir eğitim verilmesi, engellilerle ve özel eğitimle ilgili çıkan yasa ve yönetmeliklerin içeriğinin farklı platformlarda ve özellikle medyada kamuoyuyla paylaşılmasına önem verilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede 2009-2011 yılları arasında yürütülen ve bir kamu – STK işbirliği çalışması örneği olan “Eğitim Her Engeli Aşar” kampanyası çerçevesinde özel eğitim okullarında kayıtlı olsun ya da olmasın eğitim imkânlarına erişemeyen öğrenci sayıları tespit edilerek gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla eğitime erişim % 60 oranında artırılmıştır³. Fakat 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile hangi tür engelli ve üstün yetenekli olanları kapsayacak şekilde “*tanınmış konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitimi zorunludur. Bu eğitim özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir. Gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak, özel eğitim gerektiren çocukların okul öncesi eğitim süreleri uzatılabilir.*” denilmektedir. Buna rağmen, özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin okul öncesi eğitimine yönelik gerek altyapı, gerekse yöneltme işlemleri zorunlu temel eğitim çağı uygulamalarında olduğu gibi, zamanında ve düzgün işleme-yerek denetimi de tam olarak yapılamamakta, dolayısıyla çocuğun eğitime başlaması tümüyle velinin inisiyatifine bırakılmaktadır.⁴

Özel eğitim literatüründeki “*integration*” kavramının karşılığı olarak ülkemizde 2009 yılından itibaren mevzuata giren “*kaynaştırma yoluyla eğitim*” kavramı⁵, günümüzde yerini giderek “*inclusion*” (*dahil etme*) teriminden hareketle “*bütünleştirici eğitim uygulamaları*”na⁶ bırakılmaktadır. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nce AB destekli olarak “**Birlikte Başarılır; Özel Eğitimin güçlendirilmesi Projesi Bütünleştirme Kapsamında Eğitim Uygulamaları**” Öğretmen Kılavuz Kitabı Haziran 2013’te yayımlanmış olup, ilgili Genel Müdürlük, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliğini de bu çer-

çevede yeniden hazırlamaktadır⁷. Ancak mevcut durum, çok ciddi bir mimari dönüşümün yanı sıra, önemli ölçüde sistemden kaynaklanan yapısal sorunları izale etmeyi de zorunlu kılmaktadır. Buradaki en temel sorun, tıbbi tanılamının sağlandığı hastaneler ile Bakanlığa bağlı Rehberlik Araştırma Merkezleri ve özel eğitim okullarının entegrasyon ve koordinasyon eksikliğidir. Bu durum tanılama ve sonrasındaki takip sisteminde yaşanmaktadır. Oysa ilgili mevzuatta tüm kurum ve kuruluşların görev tanımı daha açık ve net biçimde belirlenerek belli bir modülden (MEBBİS üzerinde nüfus, sağlık ve eğitim tabanlı) tüm otomasyonun sağlanması hayata geçirilmelidir.

Özellikle belirli yeteneklerin geliştirilmesine dayalı mesleki eğitimin özel eğitim için ayrıcalıklı bir yeri bulunduğu gerçeğinden hareketle engellilerin doğrudan hayata ve mesleğe yönlendirilmeleri ile istihdam imkânı sağlanması, sigortalılık ve erken emeklilik gibi sosyoekonomik hakların elde edilmesi mümkün olmaktadır. Bunun yanı sıra engellilerin, kamu ve özel sektörün birçok kolunda akranlarından daha randımanlı iş görebilme imkânına sahip oldukları bilinmektedir. Özellikle 80’li yıllarda işitme ve görme engelliler için açılmış bulunan “**Sanat Ortaokulları**”ndan mezun olan bireylerin orta ve yüksek mesleki öğretimin yanı sıra çalıştıkları iş kollarında oldukça başarılı ve verimli oldukları gözlemlenmiştir. Ancak sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçişle birlikte zorunlu temel eğitimin akademik ağırlığı ile var olan yeteneklerin keşfi ve geliştirilmesi söz konusu olamadığı gibi, üst eğitimde de istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Hali hazırda özel eğitim meslek liseleri vasıtasıyla mesleğe yöneltme ihtiyacı giderilmeye çalışılmaktadır. Oysa eğitim sistemimizin öğrencileri üst eğitim kurumlarına ve mesleğe yönlendirmede yeteneğe dayalı ölçme ve değerlendirme kriterleri yerine akademik bilgiye dayalı test tekniğini dayatmaya devam etmesi, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin önündeki önemli engellerin başında gelmektedir. Ancak mevcut ders müfredatlarının çeşitlendirilmesi ve seçmeli derslerin arttırılması gündemde iken, özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler vesilesi ile *erken mesleki eğitimin* önündeki engeller de tecrübelerden istifade ile kaldırılmalı, seçmeli derslerin çeşitlendirilmesinde bu durum göz önüne alınmalıdır.

3. Mehmet Cüneyt ANCIN, Türkiye’de Özel Eğitimin Serencamı, *Yeni Türkiye*, S. 59, sf. 1363, Ank., 2014

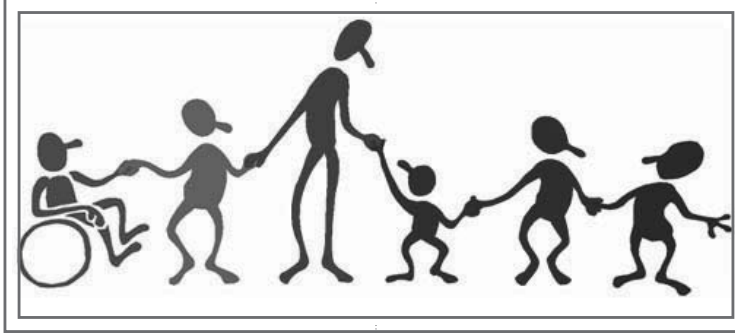
4. 6.6.1997 tarih ve 23011 sayılı Resmi Gazete, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında KHK

5. MEB. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği değ. 31.07.2009, RG. 27305, Okullarımızda Neden Niçin Nasıl Kaynaştırma, Yönetici-Öğretmen-Aile Kılavuzu, MEB. ÖRGM., Ank., 2010

6. 06.02.2014 tarih ve 28918 sayılı Resmi Gazete, 6518 sayılı kanun, 66. mad.

7. http://orgm.meb.gov.tr/kitaplar/Butunlestirme_Kapsaminda_Egitim_Uygulamalari_Ogretmen_Kilavuz_Kitabi.pdf

Bir başka hukuki sorun alanı da *özel eğitim destek eğitim merkezlerinin* mevcut hali ile devam etmekte oluşudur. Bu merkezler Bakanlığın Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğüne bağlı Özel Özel Eğitim Kurumu (Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi) statüsüyle açılabilen ve öğrenci başına ders yükü karşılığı ücretlerinin tümünü devletten karşılamaktadırlar. Bu çerçevede mali ve eğitime erişilebilirliğin sağlanmasına dayalı denetimlerde yaşanan aksamaların yanı sıra gerçek anlamda örgün eğitime destek olma görevi ile açılmışlardır. Ancak, dershaneler örneğinde olduğu gibi sistemin dışında ve örgün eğitimle koordineli olmayan bir şekilde varlıklarını sürdürmekte; tümüyle sosyal devlet politikaları çerçevesinde bütçelendirildikleri için hazineye ek bir yük getirmektedirler. Oysa resmi özel eğitim kurumlarının yanı sıra okullaşma oranının artış hızı da göz önüne alınacak olursa mevcut okullarda gerek hizmet alımı yoluyla, gerekse kurum bünyesinde açılacak yetiştirme programları benzeri uygulamalarla bu eğitim hizmetlerinin pekâlâ sağlanabileceği, denetimlerindeki aksamanın da bu yolla giderilmiş olacağı erbabının malumudur. Çoğu kurumun okul ve eğitim standartlarına uygun olmayan apartman şartlarında ve merdiven altı tabir edebileceğimiz düzeyde eğitim sağladığı da gözden uzak tutulmamalıdır. Dolayısıyla Özel Eğitim Kurumlarının her düzeyde yeniden ve farklı bir yaklaşımla ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Yine çok dilli ve çok kültürlü eğitimin tartışıldığı günümüzde Braille'in ve Türk İşaret Dili'nin halen geçerli bir dil olarak kabulü ve okullarda bir ders olarak müfredata henüz girememiş olması da, özel eğitime ihtiyaç duyan en önemli gruplardan biri olan işitme engellilerin yasal bir mağduriyeti olarak karşımızda durmaktadır. Türkiye'de Eğitim Fakültelerinin Özel Eğitim bölümlerinde çoğunlukla İşaret Dili eğitimi verilmemektedir. Üstelik örgün eğitime yönelik halen genel geçer bir Türk İşaret Dili eğitim müfredatı hazırlanmamış

olup yalnızca talep edenlere Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlı Halk Eğitim Merkezlerindeki kurslar yolu ile bu eğitimler sağlanmaktadır. Eğitimcilerin sınıf ya da branş öğretmeni düzeyinde özel eğitim çerçevesinde Türk İşaret Dili eğitiminin de dahil olduğu meslek öncesi yeteri donanımla yetiştirilmeleri gerektiği kaçınılmaz bir gerçeklik ve acil bir ihtiyaç olarak toplum önünde durmakta olduğu belirtilmiştir. Zira gelişmiş ülkelerde anayasal statüde ilgili ülkenin işaret dili tanımlanmış ve her tür eğitim düzeyinde eğitim müfredatına dahil edilmiş durumdadır⁸.

Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Komitesi'nin 2006 yılındaki 'Engelli Çocukların Hakları' konulu genel yorumunda, bu hedefe çocukların çeşitliliğine saygı gösteren farklı örgütsel düzenlemelerle ulaşılabileceği vurgulamaktadır. Bütünleştirici eğitimin engelli bütün çocukların

bir sınıfa kalıcı biçimde yerleştirilmesinden, yine tek bir sınıfa ama bir ölçüde özel eğitimi de içeren değişken bir kapsayıcılıkla yerleştirilmesine kadar uzanan farklı biçimlerde uygulanabileceğine dik-

kat çekilen bu uygulamalarda özel eğitimcilerle diğer eğitimcilerin yakın işbirliği içinde olmasının yanı sıra, okul müfredatlarının yeniden gözden geçirilerek gerek engelli, gerekse engelli olmayan çocukların gereksinimlerine yanıt verecek biçimde geliştirilmesi gerekiyor. Uygulamadaki aksaklıklara rağmen sınıf ve ders içi *Bireysel Eğitim ve Bireysel Öğretim Planları* ile çocuğun sahip olduğu performans ile ulaşabileceği hedeflerin uyumu ve tutarlılığı ölçülerek, eğitimden beklenen hedeflerle ulaşılan sonuçların özdeğerlendirmesi yapılabilmektedir. Bu durumda beklenen iyileşme için ilk olarak yapılması gereken, eğitim sisteminin tüm bileşenlerine, eğitim iş görenlerine yönelik

8. İstanbul Kadıköy İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nce yürütülen "AB Ülkelerinde İşaret Dilinde Eğitim Öğretim Metotlarının İncelenmesi" adlı AB Hayatboyu Öğrenme LDV projesi çerçevesindeki hareketlilik ve eğitimlere bu satırların yazarı da katılarak, üç ayrı AB ülkesindeki gözlem ve eğitimlerin sonuçlarını içeren nihai raporu Ulusal Ajans ve MEB'e sunulmuştur.

eğitim programlarının bütünleştirici eğitim felsefesini tam olarak hayata geçirecek biçimde değiştirilmesi gerektiğinin kavratılmasıdır⁹. Özel eğitim okulları ile bütünleştirici eğitim kapsamında kaynaştırma öğrencisi bulunan tüm ortaöğretim kurumlarında ve ortaokullarda her engel türüne göre ihtiyaç duyulan en az bir özel eğitim alanı mezunu öğretmeni ile gerekli durumlarda işitme engelliler için odyolog ve tercüman, işitme ve konuşma engelliler için konuşma terapisti, hemşire gibi destek personelinin istihdam edilerek sınıf içi eğitim uygulamalarında branş öğretmenine yardımcı olacak şekilde hazır bulunmalarının sağlanması şartı getirilmesi gerektiği gelişmiş ülkelerin eğitim kurumlarıyla karşılaştığımızda bu eksikliklerin mevcudiyeti gözlemlenmektedir.

Kamu Denetçiliği Kurumu'nca 24.12.2013 tarihinde düzenlenen "Engelli Bireylerin İdarelerle Yaşadıkları Sorunların Çözümünde Kamu Denetçiliği Kurumu" başlıklı çalışmaya bu satırların yazarı da katılmış olup, sonuç raporuna bazı katkılarda bulunmuştur. Rapora yansıyan bazı satırbaşlarını da burada zikretmek, hukuki problemlerin kaynağının açıklığa kavuşması bakımından yararlı olacaktır;

*Engelli bireylere ilkokuldan başlayarak her düzeyde eğitim veren eğitimcilerin eğitilmesinin gerekliliği,

* Okul idarelerinin engelli öğrencilere karşı ayrımcı tutumlar sergileyebildikleri,

* Eğitim sistemimizde görme engelli bireylerde farklılaşan görme oranlarına uygun bir müfredatın bulunmadığı, yeterli altyapı kurulmadan hem görme hem de işitme engelli bireylerin engeli olmayan bireylerle aynı müfredata tabi olduğu, buna rağmen ne eksüreye ne de -işitme engelliler için tercüman imkanına sahip olmadıkları, söz konusu uygulamaların eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasının önünde ciddi engeller teşkil ettiği,

9. TheRights of ChildrenwithDisabilities; <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/26108647.asp>

* Engelli bireylerin eğitiminde ailelerinin, özellikle annelerin eğitiminin önemli olduğu, ülkemizde, aileler ile ilgili ciddi araştırmalar yapılmadığı, aile eğitiminin genelde aileleri bir araya getirip sunumlar yapmak olarak uygulandığı, sonrasında ise hizmetin yerine ulaşıp ulaşımadığının denetlenmediği,

* ABD'deki "engelliler yasası" ile öğretmenin oturma pozisyonun, kullanılacak masa vb eşyaların bile yasaya bağlandığı belirtilerek, ülkemizde de ayrıntılı bir mevzuata ihtiyaç duyulduğu, ilaveten okul öncesinde velilere aile danışmanlığı verilmesi uygulamasına ivedilikle başlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Mevcut durumda çocuklar eğitimdeyken annelerinin onları beklemek zorunda kaldıkları, fakat eğitim süresince annelerin de özgürleşmesi gerektiği belirtilmiştir.

* ÖSYM tarafından gerçekleştirilen sınavlarda engellilerin yaşadığı sorunlara ilişkin her sınav öncesinde engelli bireylerden rapor istenmesinin önüne geçilmesi gerektiği, bunun için bir engelli veri tabanı oluşturulabileceği belirtilmiştir.

Sınavda görevli okuyucuların eğitilmiş olması, dijital sınav imkânları vb hizmetlerin sunulması beklenmektedir. Özellikle seçme sınavlarında şekli eşitlik ilkesinin yanlış yorumlandığı, bunun dolaylı ayrımcılık olduğu vurgulanmıştır. EKPSS sınav sürecinde ve atamalarda sıkıntılar yaşanması, uzun vadede tümüyle sınavların engelli bireyler için uyumlu hale getirilmesi gerektiği de değerlendirilmelidir.

Çağdaş bir eğitim anlayışı ve gerçekten verimli bir özel eğitim imkânına ulaşmış bir Milli Eğitim sistemine kavuşmamız özel eğitimde fırsat eşitliğine yönelik imkânları artırmaktan geçmektedir. Dolayısıyla tüm mevzuatın uygulamaya yönelik yaptırımları Bakanlıkça mevcut kurumsal ve hizmet iş görevleri açısından yeniden değerlendirilerek stratejik bir hedef dâhilinde planlanmalıdır. Mevcut sorunların çözümünde bu planlama ve koordinasyon kadar, yönetim felsefesinin uygulamadaki karşılıkları da önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

Engellilerin Eğitim Hayatında Yaşadıkları Zorluklar

Elvan UĞURLU

Memur-Sen Konfederasyonu Engelliler Komisyonu Genel Başkanı

Ülkemizde engelli sayısı TÜİK verilerine göre nüfusun % 12,29'u olarak kabul edilmiştir. Nüfusumuzun 77.000.000 olduğunu düşünürsek, demek ki ülkemizde 9.463.300 engelli vatandaşımız bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul ettiği oran ülke nüfuslarının % 10'udur. Ancak ülkemizde akraba evlilikleri, doğum öncesi eksiklikler, trafik kazaları, terör olayları, iş kazaları vb. etkenler engelli oranını yükseltmektedir.

Anayasamızın 42. maddesi; "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz" der. 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 12. maddesi; "Mecburi ilköğrenim çağında buldukları halde zihnen, bedenen, ruhen ve sosyal bakımdan engelli olan çocukların özel eğitim ve öğretim görmeleri sağlanır" der. Özel eğitim, bireylerin çoğunluktan farklı olarak bedensel, zihinsel, ruhsal özelliklerinden dolayı uygulanan eğitimidir.

Özel eğitime ihtiyaç duyan gruplar aşağıdaki gibi sınıflandırılır.

- 1- Bedensel engelliler
- 2- Görme engelliler
- 3- İşitme engelliler
- 4- Zihinsel engelliler
- 5- Süreğen hastalığı olanlar

Ülkemizde yaklaşık 9,5 milyon insan yukarıdaki engel gruplarından birine dahil edilebilir. Özel eğitim hizmetleri ise engel gruplarına göre açılmış, özel eğitim okulları ve kaynaştırma eğitim şeklinde verilmektedir.

Özel eğitim okulları yıllardır ülkemizde tercih edilen bir sistem olarak uygulanmaktadır. Bu okul-

larda okuyan engellilerin bazıları yatılı bazıları da gündüz eğitim alan öğrencilerdir. Yatılı olarak eğitim alan öğrencilerin birçoğu yaşadıkları illerinden bu okullara gelmişler, ailelerinden uzak tecrit edilmiş bir durumda eğitim süreleri boyunca toplumsal yaşamdan uzak kalmaktadırlar. Bu okullardaki eğitimleri tamamlandığında herhangi bir rehabilitasyondan geçmeden normal yaşamın içerisine girmek zorunda kalmaktalar ve bu da toplumsal uyumsuzluğa yol açmakta, bir takım psikolojik sorunlar yaşatmakta ve ileriki eğitim hayatlarında ya başarısız olmalarına; ya da eğitim hayatına devam edememek gibi bir durumda kalmalarına sebep olmaktadır.

Özel eğitim okulları belli illerde şehir merkezlerinden uzak mimari olarak uygun fakat toplum-

dan izole edilmiş okullardır. Bu okullar, mimari düzenlemeleri, donanımları, özel eğitim almış öğretmenleri ile pahalı bir uygulamadır. Birden fazla engeli olan veya ağır engelli olan çocuklar için gerek duyulan bir sistem olması yanı sıra özellikle bedensel engelli çocuklar için asla tercih edilen bir sistem olmamalıdır. Normal okullar inşa edilirken mimari engeller düşünülerek yapılmış olsa bu çocuklarımız hem toplumdan izole edilmeden eğitim almış olacaklar hem de devlet pahalı bir eğitim vermemiş olacaktır.

Bedensel engelli bir birey olarak ilköğretim hayatının 4 yılını özel eğitim okulunda yatılı olarak okuyan ben bu sorunları bizzat yaşadım ve uyum sürecinde çok ciddi zorluklar çektim. Benimle birlikte eğitim gören ve okuldan mezun olan birçok arkadaşım bu süreci maalesef daha zor atlattı ve bir kısmı da eğitimine devam edememe gibi olumsuzluklar yaşadılar.

Özel eğitim okullarında eğitim görmeyen engelli öğrencilerimizin kendilerinin yaşadığı sorunların yanı sıra aileleri de ciddi sıkıntılara yaşamaktadırlar. Özellikle bedensel engelli öğrencilerimiz normal eğitim veren okullara gittiklerinde ulaşımdan erişime kadar bir çok sıkıntı ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Toplu taşıma araçlarının ve mimari düzenlemelerin yeterli olmasından dolayı aileler çocuklarını okula kendileri götürmekte sınıflarına kadar eşlik etmektedirler. Bedensel engelli öğrencilerimiz ulaşımda sıkıntının yanı sıra okula ulaştıklarında sınıflarına erişmekte güçlük yaşamaktadırlar. Okullarda asansör olmaması sınıfların üst katlarda olması sebebiyle bedensel engelli öğrencilerimiz ya sandalyeleri ile birlikte merdivenlerden taşınmakta ya da kucakta çıkmaktadırlar. Bu da engelli öğrenci, sınıfına ulaş-

tığında diğer arkadaşlarının içerisinde rencide olmakta, psikolojisi bozulmakta ve eğitim hayatında başarısını olumsuz etkilemektedir.

Ortaöğretimden yükseköğrenime geçerken sorunların şekli biraz daha değişmektedir. Yükseköğrenime geçiş sınavlarında eşit şartlarda yarışabilmek amacıyla Hükümetimiz bir çok düzenleme yapmıştır. Sınava girecek olan öğrencilerimizin engel durumlarına göre gerekli tedbirler alınmış, gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Sınava girecek bedensel engelli bir öğrencimiz evine en yakın mimarisi uygun olan bir okula verilmekte bu da engellinin öz güvenini geliştirmekte ve sınavlarda başarı oranını yükseltmektedir.

Sınava girecek görme engelli öğrencilerimiz için de yardımcı olacak okuyucu görevlendirilmekte, bu okuyucular sınav boyunca görme engelli öğrencilerimize sınav sorularını okuma konusunda yardımcı olmaktadır. Okuyucular hakkında kapsamlı bir ön bilgilendirme, görme engelli öğrencinin sınav esnasında okuyucudan kaynaklanacak bir sıkıntı yaşama-

ması açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Soruları okuyan okuyucunun becerisi büyük önem taşımaktadır. Yetersiz olan bir okuyucu üniversite adayını olumsuz olarak etkileyebilmekte ve sınav performansını düşürebilmektedir. Okutmanların sınav süresince sabırlı olmaları, objektif olmaları ve yorum yapmamaları soruları uygun bir hızda okumaları öğrencinin başarısında önemli rol oynamaktadır.

Yükseköğrenime geçişlerde en fazla şansı olan engelliler, bedensel ve görme engelli olınlardır. Burada en mağdur olan engel gurubu işitme engellilerdir. İşitme engelli öğrencilerin çoğu orta-öğretimde yeteri kadar eğitim alamamakta, maa-

lesef bir kısmı okuma yazmayı bile öğrenmeden mezun olmaktadır. Okuma yazma konusunda sıkıntısı olan işitme engelli adayların kelime hazinelerinin diğer adaylara göre daha az olması onları sınavda dezavantajlı bir konuma sokmaktadır. Soruların çoğunu okumakta ve anlamakta güçlük çeken işitme engelli adaylar sınavlarda beklenen başarıyı yakalayamamakta ve istedikleri bir üniversitede okuma şansı bulamamaktadırlar. İşitme engellilerin bu sorunu sadece eğitim hayatlarını etkilememekte, ileriki yaşamlarında istihdamla ilgili EKPSS'ye girdiklerinde de önlerine çıkmaktadır. Bu yüzden işitme engelli vatandaşlarımıza sınav konusunda son zamanlarda bir takım yasal düzenlemeler yapılmakta işitme engellilerin kendi aralarında yarışmalarının uygun olacağı düşünülmektedir.

Üniversiteye girmeye hak kazanmış engelli öğrencilerimiz eskiye kıyasla günümüzde çok daha şanslılardır. Yapılan yasal düzenlemeler neticesinde Üniversite yönetimleri artık engellinin eşit şartlarda eğitim görmesini sağlamakla yükümlüdürler. Verilen danışmanlık hizmetleri ile engellinin hayatı kolaylaştırılmakta mevcut olan sıkıntılar ivedilikle giderilmektedir. Üniversite bünyesinde mimari düzenlemeler yapılarak özellikle bedensel ve görme engelli öğrencilerin yaşamları kolaylaştırılmakta olup, görme engelli öğrencilerin ihtiyaç duyduğu materyaller temin edilerek eğitim hayatlarında başarıları artırılmaktadır.

Burada en önemli sıkıntıların başında ulaşım ile ilgili yaşananlardır. Ülkemiz genelinde mimari düzenlemelerin tamamlanamaması ve toplu taşıma araçlarının engellilere uygun hale getirilememesi nedeniyle ulaşımında çok ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Günümüzde bir engelli için olmazsa olmaz ulaşılabilirlik ve erişilebilirliktir. Evinden çıkmakta güçlük yaşayan engelli öğrenci toplu taşıma araç-

larını kullanamadığı, okuluna gittiğinde erişilebilirlikle ilgili sıkıntılar yaşadığı takdirde elbette olumsuz etkilenecek, bu da okuldaki arkadaşları ile olan ilişkilerinde ve derslerindeki başarı oranında etkin rol oynayacaktır.

Engel gurupları içerisinde özellikle üzerinde durulması gereken gurup zihinsel engellilerdir. Özel eğitim alan zihinsel engelli öğrenciler yapılan yasal düzenlemeler sayesinde özel teşebbüslerin açtıkları okullarda eğitim almaktadırlar. Devletimizin ciddi paralar ödeyerek desteklediği özel özel eğitim merkezleri bir anda kontrolsüz bir şekilde hızla artmış yeterince denetim olmaması sebebiyle beklenen kaliteli eğitim bir türlü sağlanamamıştır. Bu eğitim merkezlerinin statüleri

ile ilgili çıkarılması gereken yönetmeliklerin gecikmesi neticesinde uygun olmayan mekânlarda bu okulların açılmasına sebep olmuştur. Bazı okul yöneticilerinin burayı bir eğitim yuvasından çok bir ticarethane olarak görmeleri kaliteli eğitim veren diğer eğitim merkezlerini de olumsuz etkilemiştir. Bu okulları ticarethane gibi gören idareciler zihinsel engelli öğrencilerin raporlarını aldıktan sonra özellikle ekonomik sıkıntısı olan aileler ile anlaşarak zihinsel engelli öğrenciyi hiç okula götürmeden devletten parasını

olarak bir kısmını aileye vermek suretiyle burayı bir rant kapısı haline getirmişlerdir. Daha sonra yapılan ciddi denetimler sonucunda çok sayıda okulun bu uygulamayı yaptığı tespit edilmiş cezai müeyyideler uygulanarak birçoğu kapatılmıştır. Ancak tüm bunlar sorunun tamamen bitmesini sağlamamıştır. Burada yeni bir düzenleme yapılarak bu sorunlar masaya yatırılmalı ve zihinsel engelli öğrencilerimizi rant kapısı olarak gören bu tür kötü niyetli kişiler en ağır şekilde cezalandırılmalıdır. Diğer taraftan bu eğitimi layıkıyla veren okullarımız da teşvik edilmelidir.

Diyanet İşleri Başkanlığında Engellilere Yönelik Yaygın Din Eğitimi Faaliyetleri

Büyüamin ALBAYRAK
Diyanet İşleri Başkanlığı

Başkanlığımızca engelli bireylere daha iyi hizmet verebilmek amacıyla önce ilgili kamu kurumları olan Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Mart 2008'den itibaren görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Görüşmeler çerçevesinde toplumun dezavantajlı gruplarını oluşturan engellilere hizmet verecek din görevlilerinin etkinliklerini artırmaları amacıyla bir proje geliştirilmiş ve bu bağlamda Başkanlığımızca program geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Bu proje kapsamında Başkanlığımız 2009 yılında öncelikle engellilere yönelik eğitim seminerleri düzenlemiştir.

Tüm bunlardan hareketle Diyanet İşleri Başkanlığı, engellilere yönelik çalışmalarını ilk olarak tüm engel gruplarını kapsayan ve farkındalık oluşturmayı amaçlayan toplantı ve seminerler başlatmıştır.

I. ENGELLİLERE DERS VERECEK PERSONELE YÖNELİK SEMİNERLER (EĞİTİM)

A. Görme Engelliler

27 Nisan – 12 Haziran 2009 ve 03 – 07 Mayıs 2009 tarihleri arasında tüm il müftülüklerinden gelen temsilcilere Antalya H. Mehmet Gebizli Eğitim Merkezi'nde eğitim semineri verilmiştir. Ayrıca İstanbul İl Müftülüğünde hizmet içi eğitim kursu, Ankara, Adana, Erzurum, Diyarbakır, İstanbul, İzmir ve Trabzon il müftülüklerince mahallinde seçilen görevlilerin oluşturduğu gruplara da ek program uygulanmıştır.

Rehber öğretmen, özürlüler uzmanı, işitme engelliler sınıf öğretmeni, görme engelliler öğretmeni, zihinsel engelliler öğretmeni, fizik tedavi uzmanı, akademisyen, il müftü yardımcısı, iç denetçi, müftünün katıldığı bu kurslarda görme engellilerle ilgili olarak;

-Görme engellilerin dünya ve ülkemizdeki din hizmeti ve eğitiminin kısa tarihi,

-Sosyal hayatta karşılaştıkları sorunlar,

-Görme engelinin "farklılık" olarak değerlendirilmesi,

-Görme engellilerle iletişim kurulmasında dokunsal ve işitsel unsurların kullanılması,

-Kur'an eğitimi verecek olan öğretmenlere, Braille (Kabartma yazı) alfabesi, görme engellilerin kullandığı pratik aletlerin, Braille alfabesi ile Arap harflerinin tanıtımı ve yazımının öğretilmesi planlanmıştır.

Bu seminerlerde Braille alfabesi ile yazılacak Kur'an-ı Kerim ve dini bilgiler öğretim materyallerinin hazırlanması gerektiğine yönelik değerlendirmeler öne çıkmıştır.

Ülke genelinde temel eğitim niteliğinde yapılan on eğitim faaliyetinden 339 personel yararlanmıştır. Bu seminerlere katılan kursiyerlerin materyal talepleri karşılanmak ve engelli kardeşlerimize daha etkin ve verimli hizmet ulaştırmak için Başkanlığımız çalışmalarını hızlandırmış ve kısa zamanda tamamlamıştır. 12-23 Ağustos 2014 tarihleri arasında Rize'de "Görme Engellilere Yönelik Din Eğitimi Semineri" yapılmış ve Başkanlığımız, bu seminerde hazırlanmış olduğu materyalleri kursiyerlerin istifadelerine sunmuştur. Seminere personelimizden;

1- Öncelikle eğitim fakültelerinin görme engelliler öğretmenliği bölümü mezunu olanlar,

2- Braille alfabesi sertifikası alanlar,

3- Kadrolu öğretmenlerden pedagojik formasyonu olanlar,

4- Görme engelli vatandaşlara eğitim vermek için istek ve yeteneği olanlar seçilmiştir.

Seminerde;

-“Görme Engellilerin Eğitiminde Uygulanan Modeller”

-“Görme Engellilerin Eğitiminde Etkili Öğretim Yöntemleri ve Materyaller”

-“Türk Braille Sistemine Göre Arapça Braille Alfabesi”

-“Görme Engellilerin Bilişsel, Sosyal, Fiziksel Açıdan Gelişimi ve Eğitimi”

-“Din Hizmetlerinde Adanmışlık Ruhu”

-“Görme Engellilerin Eğitiminde Öğretici-Öğrenci İletişiminin Önemi”

-“Görme Engellilerin Eğitiminde Kabartma Yazının Önemi”

başlıklı konular ele alınmıştır.

B. İşitme Engellilere Yönelik Din Eğitimi Semineri

Şubat 2014’te Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Rize Müftü Yusuf Karalı Eğitim Merkezi’nde her il müftülüğünden belirlenen Kur’an kursu öğretmenlerine iki haftalık “İşitme Engellilere Yönelik Din Eğitimi Semineri” verilmiştir.

II. ENGELLİ ÖĞRENCİ SAYISI

Kur’an kursları ve camilerde eğitim gören engelli kursiyerlerin 2013 ve 2014 yılına ait sayısal verileri aşağıda belirtilmiştir:

ENGELLİ ÖĞRENCİ SAYISI	Görme Engelli	İşitme Engelli	Bedensel Engelli	Zihinsel Engelli
2013	482	1092	2291	309
2014	644	1336	2336	1666

2013 yılında Kuran kurslarımıza devam eden engelli sayısı 4.174 iken yapılan çalışmalar sonuç vermiş 2014 yılında ise bu sayı 5.982 kişiye çıkmıştır.

III. ENGELLİLERE YÖNELİK HAZIRLANAN MATERYALLER

A. Görme Engelliler

1- Braille alfabesi ile Kur’an-ı Kerim,

2- Braille alfabesi ile Temel Dini Bilgiler Kitabı,

3- Braille alfabesi ile Elif- bâ,

4-Braille “Cemil Dede Namaz Dualarını Öğretiyor” (Çocuklara yönelik)

5- Braille “Cemil Dede Namaz Surelerini Öğretiyor” (Çocuklara yönelik)

6- Ekim 2012 ve 2013 Kutlu Doğum Haftası için Braille çocuk dergisi Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünce yayımlanmıştır.

B. İşitme Engelliler

2013 yılında Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğünce hazırlanan “**Türk İşaret Dili Dini Kavramlar Sözlüğü**” Dini Yayınlar Genel Müdürlüğünce yayımlanmıştır.

Başkanlığın Engellilere Yönelik Diğer Yayınları,

1- Sempozyum: “Ülkemizde Engelliler Gerçeği ve İslam (Sorunlar ve Çözüm Önerileri 20-21 Aralık 2003)

Bu sempozyumun ana konularını,

“Kur’an’ın Engellilere Yaklaşımı”

“İslam’ın Engellilere Tanıdığı Kolaylık ve Ruhu”

“Engellilerin Sorunlarına Tasviri Bir Yaklaşım”

“Kişisel ve Kurumsal Bağlamda Engellilerin Desteklenmesi” oluşturmuştur.

Sempozyumda sunulan bildiri, değerlendirme ve öneriler Başkanlığımız tarafından kitaplaştırılmıştır.

2- Rehberlik ve Teftiş Kurulu Başkanı Doç. Dr. İsmail Karagöz hocamızın “**Toplumsal Emanet: Engelliler**”; “**Ayetler ve Hadisler Işığında Engelliler**” adında iki kitabı yayımlanmıştır.

Engelli vatandaşlarımızın Kuran-ı kerimle buluşmalarına ve din eğitimi faaliyetlerinden en üst düzeyde faydalanmalarına büyük önem veren Başkanlığımız, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında müftülöklere gönderdiği uygulama esasları yazısında aşağıdaki bilgilere yer vermiştir.

“Engellilere Yönelik Din Eğitimi

1. Görme, işitme ve ortopedik engelliler için, fiziki şartları öğrencilerin durumlarına uygun, ihtiyacı karşılayacak şekilde her il ve/veya ilçede sınıf/kurs açılacaktır.

2. Bu öğrencilere yönelik açılacak sınıf ve kurslarda öncelikle Rize Müftülüğü Yusuf Karalı Eğitim Merkezi’nde düzenlenen işitme ve görme engellilere yönelik seminerlere katılarak hizmet içi eğitim belgesi alan öğretmenler görevlendirilecektir.

3. Bu öğretmenlerle talebin karşılanamaması halinde ise adı geçen öğrencilerin eğitimlerinde bilgi ve tecrübesi olan diğer öğretmenlere görev verilecektir.”

Ayrıca Diyanet İşleri Başkanımız Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ 2014-2015 eğitim-öğretim yılının açılışı vesilesiyle kamuoyuna yapmış olduğu açıklamalarında engelli vatandaşlarımızın din eğitimi almalarına dikkat çekmiş ve bu yıl Başkanlığımızın engellilerin eğitimine özel önem vereceğine vurgu yapmıştır.

Üniversite Öğrenci Yurtlarına Genel Bir Bakış

Ejder OKUMUŞ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Yurtların Önemi

Ailelerinden uzakta, evleri dışında öğrenim gören öğrencilerin genelde barınma ve beslenmeleri için hizmet gören bütün mekânlar, örneğin daireler, apartlar, pansiyonlar, misafirhaneler, odalar; özelde ise yurtlar, günümüz toplumlarının ve eğitim sistemlerinin ayrılmaz bir veçhesini meydana getirmektedirler. Bu yazının konusu olan yurtlar; entelektüel, ideolojik, dinî, toplumsal, kültürel, ailevi, ekonomik, siyasal, eğitimsel, hukukî, ahlakî vd. boyutları olan çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Toplu barınma ve konaklama yerleri olarak yurtların devlete ait olanları olduğu gibi sivil toplum örgütlerine, çeşitli sosyal, kültürel, ticarî, ideolojik, siyasal ve dinî organizasyonlara ait olanları da vardır. Yani yurtların bir kısmı resmi, bir kısmı ise özeldir. Ulusal ve yerel düzlemde yurtlardan bahsedilebileceği gibi uluslararası ve küresel düzlemde yurtlardan da bahsedilebilir. Yurtların bir kısmı ticarî amaçla açılıp faaliyet gösterirken, bir kısmı ise sosyal, kültürel, siyasal, dinî veya manevi amaçla açılıp faaliyet gösterir. Yurtların bazıları maddi amaçlarla açılırken, bazıları gayr-i maddi amaçlarla açılır. Başka bir tipolojiyle bazı yurtlar seküler amaçlara hizmet uğrunda, bazıları ise dinî amaçlara hizmet uğrunda açılıp faaliyet gösterir, öğrencilere hitap ederler.

Yurt konusu, bütün toplumlar ve devletler için oldukça önemlidir. Bundan dolayıdır ki, devletler ve özel kurum ve kuruluşlar, özellikle ailelerinden uzakta eğitim öğretim gören öğrencilerin barınması için yurt yaparlar. Örneğin Türkiye'de Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu, Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak devletin resmi organı sıfatıyla kanun ve yönetmeliklerle yüksek öğrenim öğ-

rencilerinin yurt işlerini resmen uhdesine almıştır. Bu kurum, ihtiyaç duyulan yerlerde yurt yapım, donatım, bakım ve onarım işlerinden sorumludur.

Yurtlar, orta öğrenim veya yüksek öğrenim öğrencilerinin barınma, beslenme ve diğer sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerdir. Yurtların öğrencilerin kalıp barındıkları yerler olması, onların öğrenciler ve dolayısıyla öğrenim gören genç insanlar için ne kadar önemli **mekânlar** olduklarını göstermektedir. Yurtlarda kalan öğrenciler, her günkü ve haftalık vakitlerinin önemli bir kısmını yurtlarda geçirmekte olduklarına göre, yurtlar sıradan mekânlar değildir.

Öğrencilerin kalıp barındıkları yurtlar, hem öğrencilerin **barınma ve beslenme** ihtiyacını karşılamak suretiyle öğrenimini kolaylaştırdıkları, hem de öğrencilere çeşitli başlıklar altında seminerler, kurslar ve benzeri etkinlikler düzenlemek suretiyle öğrenimlerine doğrudan destek oldukları için öğrencilerin eğitim-öğretimlerine önemli bir hizmet sunmaktadırlar. Bundan dolayı yurtlar, öğrencilerin eğitim-öğretimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği üzere öğrencinin yaşadığı, kaldığı, barındığı yer, öğrenimini, eğitim-öğretim hayatını, eğitim-öğretimdeki başarı durumunu doğrudan etkileyen önemli bir etkidir. İmkânları iyi ve geniş olan, bilgisayar, kitaplık veya kütüphanesi iyi düzeyde bulunan, yemek standartları iyi durumda olan ve sağlıklı bir atmosfer sunan ferah bir yerde, bir ev veya yurttan kalan öğrencinin başarı durumu ile tersi durumdaki bir yerde kalan öğrencinin başarı durumunun aynı olmayacağı aşikârdır. Yurtlara da bu açıdan bakmakta fayda bulunmaktadır. Öğrenciyi her yönüyle motive eden, destekleyen, gerekli araç-

gereç imkânlarını sağlayan yurt ile söz konusu niteliklerden yoksun veya bazılarında yoksun olan yurdun öğrenci üzerindeki etkileri aynı olmaz. Etki öncekinde olumlu iken, sonrakinde olumsuz olacaktır. Belirtilen bütün bu hususlardan mütevellit yurt olgusu ihmal edilmeyecek oldukça hayati bir konudur.

Son tahlilde yurt fenomeni, öğrencinin genel sağlığı, ruh sağlığı, eğitimdeki başarı durumu, zihniyet dünyası ve kişiliğinin gelişimi, kimlik gelişimi, sosyalleşmesi gibi çok önemli boyutlarından dolayı son derece mühim bir konu olup üzerinde geniş ve derinlemesine çalışmalar yapılması gereken bir olgudur.

Üniversite Öğrencileri için Devlet Yurtları

Türkiye’de ve dünyanın çeşitli ülkelerinde devlet veya hükümetler, diğer öğrenciler için olduğu gibi üniversite öğrencileri için de yurtlar yapmakta ve böylece öğrencilerin barınmaları için uygun yerler üretmektedirler. Toplum ve devletler, öğrenciler için yurt yapmayı sosyal devlet olmanın gereği addetmektedirler. Ülkemizde de devlet, sosyal devlet olmanın bir gereği olarak Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunun uhdesi ve sorumluluğu altında, üniversitelerin veya üniversiteye bağlı akademik birimlerin, örneğin yüksek okul veya fakültelerin bulunduğu yerlere yurtlar yapmakta ve belli kriterlere göre belli sayıdaki öğrencinin bu yurtlarda barınma ve beslenmelerine imkân vermektedir.

Devlet, öğrenciler için açtığı yurtlarda, barınma ve beslenmeye ek olarak bazı önemli çalışmalar da yürütmektedir. “Yurtlarımızda barınan gençlerimizin, dersleri dışında arta kalan serbest zamanlarını verimli şekilde değerlendirmelerini sağlamak, onların bedensel, zihinsel ve kültürel yönden gelişimlerine katkıda bulunmak, her türlü kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, aralarında birlik, beraberlik, dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek amacıyla voleybol, basketbol, futbol, halk oyunları, satranç, tiyatro, gençlik şölenleri vb. **sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler** düzenlenmektedir. Bu faaliyetler, yurdun fiziki yapısı da dikkate alınarak öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda belirlenmektedir. Yıl içerisinde faaliyetlere ait çalışmalar sürdürülerek, yurtlarda bloklararası ve katlararası, bölge müdürlüğü içerisinde de yurtlararası turnuva ve yarışmalar yapılmakta, yılsonunda da bölgelerarası basket-

bol, voleybol, futbol, masa tenisi ile yurtlararası satranç turnuvaları, atletizm, yüzme ve halkoyunları yarışmaları düzenlenmekte; konser, konferans, sergi, şenlik, tiyatro, gezi gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Yurtlarımızda barınan gençlerimizin serbest zamanlarını en iyi şekilde değerlendirmek, bedensel, zihinsel ve kültürel yönden gelişimlerine katkıda bulunmak, onları her türlü kötü alışkanlıklardan uzak tutmak, aralarındaki birlik beraberlik duygularını pekiştirmek, dostluk ve kardeşlik bağlarını güçlendirmek amacıyla yurtlarımızda sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenmektedir. Bu amaçla 2012 yılında Bölge Müdürlüklerimizce gerçekleştirilen **yarışma ve turnuvalar** aşağıda sıralanmıştır:

- Yurtlar arası 29. Satranç Turnuvası İZMİR, (02-06 Nisan 2012)
- Bölgelerarası 16. Atletizm (Kros) Yarışması ANTALYA, (12 Nisan 2012)
- Bölgelerarası 27. Basketbol Turnuvası ESKİŞEHİR, (30 Nisan- 6 Mayıs 2012)
- Bölgelerarası 27. Voleybol Turnuvası DENİZLİ, (30 Nisan- 6 Mayıs 2012)
- Bölgelerarası 13. Bilardo Turnuvası BURSA, (09-13 Nisan 2012)
- Bölgelerarası 17. Masa Tenisi Turnuvası ADANA (Hatay), (16-20 Nisan 2012)
- Bölgelerarası 27. Futbol Turnuvası SAMSUN, (14-20 Mayıs 2012)
- Bölgelerarası 24. Halkoyunları Yarışması DİYARBAKIR, (19-20 Mayıs 2012)

Öğrenciler için her yıl **bahar şenliği, müzikli eğlenceler ve konserler vb. organizasyonlar** gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin motivasyonu yüksek, zamanı iyi yöneten, özgüveni artmış, başarıya odaklanmış, değişime ve çağa ayak uyduran, sosyal iletişimi güçlü bireyler olarak gelişimlerine katkı sağlamak amacıyla Kişisel Gelişim Akademisi adı altında **seminerler** düzenlenmektedir. Yurtlarımıza yeni kayıt yaptıran Ülkemiz öğrencileri ile yükseköğrenim görmek üzere ülkemize gelen Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları öğrencilerinin yurt ortamını tanımasını ve yurt yaşantısına uyum sağlamasını kolaylaştırmak için uyum programı düzenlenmektedir. Öğrencilerin yurda kayda geldikleri ilk andan itibaren, öğrenci yoğunluğuna göre bireysel ya da gruplar halinde,

programı uygulayacak personelce yurt hizmet binaları gezdirilerek;

- Uygulanan programın amacı,
- Yurdun fiziki yapısı (yatakhaneler, lokanta-kantin, küçük işletmeler, banyo-duş, çalışma salonu, spor alanları vb.),
- Kahvaltı ve akşam yemeği yardımı,
- Yurt ücreti ve depozito,
- Yurtlarda uyulması gereken genel kurallar,
- Sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler, hakkında kısa bilgiler verilmektedir.

Bölge ve yurt müdürlüklerinde görevli meslek elemanları (sosyal çalışmacı, psikolog) tarafından, (meslek elemanı bulunmayan yerlerde diğer kamu kurum ve kuruluşlarından temin edilerek); insan ilişkileri, toplu yaşanılan yerler ve özellikleri, yurda, okula ve çevreye uyum, aileden uzak kalma kaygısı, aile özlemi, yalnızlık hissi, okulu başaramama korkusu, sınav stresi, ders çalışma teknikleri vb. konular üzerinde seminer, konferans vb. gibi toplantılar düzenlenmektedir. Öğrencilerin çeşitli konulardaki soru, sorun ve isteklerini ifade etmelerini sağlamak, belirlemek ve çözüm bulmak için **uyum programının** 2. ayı içerisinde yurt müdürü veya yurt müdürünce görevlendirilecek yurt müdür yardımcısı tarafından toplantılar düzenlenmektedir.

Kapasitesi 500 ve üzeri ola yurtlarda **psikososyal hizmetler** verilmektedir. 77 Yurt müdürlüğünde psikososyal servislerde 45 psikolog ve 59 sosyal çalışmacı görev yapmakta, meslek elemanları bazı yurtlarda tek, bazı yurtlarda birlikte çalışmaktadır. Psikososyal servislerde gençlere; Sosyo-ekonomik, uyum, karşı cinsle arkadaşlık ilişkileri, kişilerarası iletişim, ders çalışmama, sınav kaygısı ve başarılı olamama korkusu, son sınıf öğrencilerinin mezuniyet ve gelecek kaygısı, ailevi vb. sorunlar ve bu sorunların yarattığı kişisel psikolojik sorunlar hakkında rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Ayrıca gençlerin serbest zamanlarını en iyi şekilde değerlendirebilmeleri için sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

Bütün bunların dışında 36 Yurt müdürlüğünde, yurtlarda barınan öğrencilerin bilgi ve kültür seviyelerini artırmaları bakımından önemli bir yer teşkil eden **kütüphane hizmeti** verilmektedir." (<https://kyk.gov.tr/tr/Egitsel-Faaliyetler/YurtKur/25,01.06.2014>).

Özel Yurtlar

Türkiye'de **devlet yurtlarına** ek olarak hatırı sayılır sayıda **özel yurttan** bahsetmek mümkündür. Özel yurtlar, yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli amaçlarla açılabilir. Ticarî amaçla, yani kâr amacıyla açılanlar olduğu gibi sosyal, kültürel, ideolojik, dinî, siyasî vd. amaçlar için açılan yurtlar da olmaktadır. Hem ticarî hem de diğer amaçları birlikte taşıyarak açılan yurtların varlığı da bilinmektedir. Bu yurtların bir kısmı sivil toplum örgütleri tarafından, bir kısmı ise ticari şirketler tarafından açılmaktadır. Sivil toplum örgütleri ve ticarî kuruluşların bir kısmı, yurtların açılması ve işletilmesinde, öğrencilere hizmet üretmesinde dinî, ahlaki ve değersel amaçlar güderek ona göre yurt yapılına ve hizmetine yönelmekte, bir kısmı ise ideolojik ve siyasî amaçlarla yurt hizmetine yönelmektedir.

Ülkemizde birçok **dini hareket, cemaat, organizasyon, vakıf, dernek gibi sivil toplum örgütünün** öğrencilere yönelik yurtlar açtıkları ve bu yurtlarda öğrencilerin barınma ve beslenmelerini sağlama, sosyal, kültürel, sportif ve dini gelişimlerine katkıda bulunma, eğitim seminerleri düzenleyerek eğitim-öğretim başarılarını olumlu etkileme gibi hizmetlerde buldukları gözlemlenmektedir.

Yurtların Gördüğü Hizmet veya İşlevler

Üniversite yurtları, öğrenciler ve genel olarak toplum için çok önemli işlevler görmektedirler. Bu işlevleri maddeler halinde sıralamak istenirse, şunlar zikredilebilir:

1. Toplumun önemli bir bölümünü teşkil eden üniversite öğrencilerinin eğitiminin sağlıklı ve başarılı bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunacak şekilde barınma, beslenme ve eğitim imkanı vermek,
2. Maddi ve ekonomik açıdan yeterli olmayan öğrencilerin barınma ve beslenmesine imkân vererek toplumun önemli bir nüfusunun eğitim-öğretimi sürdürüp tamamlamasını sağlamak,
3. Ek veya destekleyici eğitim-öğretim etkinlikleriyle öğrencinin başarısını arttırmak,
4. Öğrencinin sosyalleşmesine katkıda bulunmak,
5. Öğrencinin kişiliğinin ve kimliğinin gelişimine katkı sağlamak,

6. Öğrencinin birlikte yaşama kültürü edinmesine ve dolayısıyla farklı inanç, din, ideoloji, siyaset ve etnisiteden kişilerle bir arada yaşama anlayışı ve pratiğini kazanmasına katkıda bulunmak,

7. Öğrencilerin spor yönlerinin gelişimine katkıda bulunmak ve spor ihtiyaçlarını karşılamak,

8. Genel olarak öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirmelerine imkânlar sunmak,

9. Kitaplık veya kütüphanelerle öğrencilere okuma, inceleme ve araştırma imkânları vermek,

10. Öğrencilerin aynı çatı altında toplanmasını ve dolayısıyla aralarında önemli bir dostluk ve dayanışma ruhunun oluşmasını temin etmek.

Üniversite Yurtlarının Bazı Problemleri

Üniversite öğrencileri için hizmet gören resmi veya özel yurtların, öğrencilerin eğitim-öğretimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bazı problemleri barındırdığı söylenebilir. Bu problemleri maddeler halinde sıralamak mümkündür:

1. Yemeklerin kalitesiyle ilgili problemler: Bazı yurtlarda kalan öğrenciler, yemekler konusunda içerik yönüyle ve sağlık açısından şikâyetlerde bulunmaktadırlar.

2. Temizlikle ilgili problemler: Yurdun genel temizliği konusunda şikâyetler olabilmektedir.

3. Yatak imkân ve malzemeleriyle ilgili problemler.

4. Araç-gereç imkânlarının, örneğin internet ve bilgisayar imkânlarının yetersizliği, azlığı veya yokluğuna dair problemler.

5. İdareciler ve çalışanlarla ilgili problemler: Bazı durumlarda idarecilerin öğrencilerle iletişimlerinde bazı sorunların ortaya çıktığı, öğrencilerin problemlerine çözüm üretmede yetersiz kaldıkları söylenebilir.

6. Oda arkadaşlarıyla ilgili problemler.

7. Oda başına düşen öğrenci sayısının çokluğuyla ilgili problemler.

8. Tuvaletlerin hijyen durumuyla ilgili problemler.

9. Eğitim faaliyetleriyle ilgili problemler: Kimi öğrenciler yurttaki düzenlenen seminer, kurs gibi etkinliklerin veya eğitim faaliyetlerinin azlığı veya yokluğundan şikâyet ederken, bazıları kaldığı yurtlara bakarak bu tür etkinliklerin çokluğundan

ve sıkıcılığundan ve dolayısıyla üniversitedeki başarılarını olumsuz etkilediğinden şikâyet etmektedirler.

10. Kurallarla ilgili problemler: Bazı öğrenciler, kaldıkları yurtlarda kuralların katılığından, örneğin giriş-çıkış saatlerine dair kurallardan, yurt idareleri tarafından kendilerine verilen görevlerden, eğitim çalışmalarına katılımın zorunlu oluşundan vs. şikâyet edebilmektedirler.

11. Yurttaki teşrifatla ilgili problemler: Bazı öğrenciler, yurtların örneğin yer döşemelerinin, mutfak malzemelerinin, masaların, sandalyelerin eski olmasından, zamanında değiştirilmemesinden şikâyet etmektedirler.

12. Yurtlarda sosyal alanlarla ilgili problemler: Bazı yurtlarda öğrenciler, ihtiyaç duydukları sosyal alanlardan, boş zaman mekânlarından mahrum olduklarını düşünmektedirler.

13. Kütüphaneye dair problemler: Yurtlarda yeterli genişlikte kitapları içeren bir kütüphanenin olmayışı da önemli bir sorun olarak ortaya konulmaktadır.

Sonuç

Üniversite öğrenci yurtları konusunun önemi ve özellikle toplumsal, kültürel ve eğitimsel yönlerinin bir kısmının ele alınmaya çalışıldığı bu makalede, üniversite öğrenci yurtlarının, toplumun önemli bir niceliksel ve niteliksel kısmını teşkil eden gençler için ve dolayısıyla aslında bütün toplum için ne kadar büyük bir önemi haiz olduğu sonucuna varılmıştır. Gerçekten de yurtlar, sosyalleştirme, boş zaman değerlendirme imkânı verme, kitap okuma, kütüphanede araştırma ve de toplumsal, kültürel, sportif ve dinsel etkinlik ve seminerlere katılma imkânları sunma, yoksul ve maddi açıdan yetersiz öğrencilere barınma ve beslenme imkânlarını verme gibi işlevleriyle toplumda çok hayati görevleri yerine getirmektedirler. Yurtların dikkate alınması ve çözüm üretilmesi gereken sorunlarının da olduğu belirtilmelidir. Devlet yurtlarının da sivil yurtların da kendi düzlemlerinde ciddi problemlerinden bahsedilebilir. Ancak bu problemler, çözülmeyecek problemler değildir. Son on yılda devlet yurtlarında geçmişle asla kıyaslanamayacak derecede olumlu hızlı değişime bakılırsa, bu problemlerin çözülmesine yönelik resmi ve sivil irade ortaya konulduğunda, bu noktada ciddi mesafeler alınacağı açıktır.

Hayata elleri yerine dişleriyle tutunan Oğuz Mucurluoğlu şimdi dördüncü üniversitesine kayıt yaptırdı, üçüncü kitabını yazmaya başladı. Mucurluoğlu ayrıca engellilerin sesi olmak için siyaset eğitimi alıyor.

1972'de dünyaya gözlerini açtığı Ankara'da, daha 40'ı çıkmadan 'sarılık' teşhisi ile götürüldüğü doktorun, 'Her çocuk sarılık geçirir' diyerek ötelelediği Oğuz Mucurluoğlu, o gün tekerlekli sandalyeye mahkum oldu. Oğuz'un el ve ayaklarını kullanamadan hayatını devam ettireceğini öğrenen baba Mucurluoğlu, 'Alın bunu, kesip biçin inceleyin, onu tıbbaya hizmet için size bırakıyorum' diyerek doktorlardan iğneyle öldürmelerini istedi. Ancak babasından gördüğü zulme annesinin şefkati yetti. Kocasından boşanan anne Meral İpek, Ankara'nın karına, kışına, ayazına ve en önemlisi engellerle dolu sokaklarına inat sırtında taşıdığı Oğuz'un ilk, orta ve lise eğitimini almasını sağladı.

Cani babanın, 'Tıbbaya feda ediyorum' dediği Oğuz Mucurluoğlu bugün, 40 yıldır kullanmadığı el ve ayaklarının yerine geçen dişleriyle, üç üniversite bitirdi ve bununla da yetinmeyerek iki kitap yazdı. Hayata küsmek yerine mücadele etmeyi seçen Oğuz, şu günlerde üçüncü kitabını yazmaya hazırlanıyor. Dördüncü üniversitesine kayıt yaptıran, bir taraftan İngilizce kursuna giden ve kendisi gibi engelli kimselelerin sesi olabilmek için siyasete adım atan Oğuz Mucurluoğlu ile sağlam insanları bile kıskandıracak hayatını, 'Bir Başka Pencere'den konuştuk.

- En çok merak edilen konu, bütün işlerini ağızla yani dişlerinle yapıyor olman. Peki zor olmuyor mu?

- Spastik engelli olduğum için sağlıklı insanlar gibi tırnaklarımla gelemediğim yere dişlerimle gelmek zorundaydım. Bir tarafınız eksiliyorsa bu açığı diğer organlarınızla kapatabiliyorsunuz. Yani ellerimi kullanamam da bir şeyleri bağımsız olarak yapabilmem gerekiyordu. Bu da ağızım ve dişlerim oldu. İlkokulda dişlerimin arasına sıkıştırdığım kalemle yazmaya başladım. Önceleri kalem ağızımdan düşer, ağızım yara içinde kalırdı. Şimdi ise sağlıklı bir insanın eliyle yazdığı hız ve okunaklılıkla yazabiliyorum. Hatta dişlerimle yaptığım tek iş yazı yazmak değil. Çantamı düzenler odamı toplarım. Cep telefonu, bilgisayar kullanırım. Tavla bile oynarım. Benim ağızım elim, dizlerim ayaklarım oldu.

- Eğitim hayatın nasıl geçti. Engelli olman nedeniyle duygusal anlamda sorun yaşadın mı?

- İlk, orta ve lise eğitimim pek de rahat geçmedi. Okula alınmama olayları yaşadım. Eğitimime bu yüzden 9 yaşında başlayabildim. Okula alınmama, yoldaki problemler gibi zorlukları annem benden hep bir adım önde giderek, ortadan kaldırıyordu. Bende sağlıklı öğrenciler gibi okuldan kaçtım, kopya çektim. Hatta bir keresinde disiplin cezasının eşliğinin döndüm. Yani herkes gibi öğrenciydim. Tek farkımız arkadaşlarımla el ve ayaklarıyla yaptığı şeyleri ben ağızımla yapmak zorundaydım. Duygusal anlamda çok etkili olacak sorunlar yaşamadım. Bu konuda annem her zaman destekçim oldu.

- İki kitap yazıp, üç üniversite bitirdin. Yazar olmak çocukluk hayalin miydi ve bu konuda hedefin ne?

- Aslında mektup dahi yazmayan bir adamdım. 1994'te benim gibi özürülülerin yer aldığı bir kampa katıldım. Kamp bittiğinde düşüncelerimizi kağıda dökmemizi istediler. Ben de 'iyi ki özürlüyüm' konulu bir yazı kaleme almıştım. Çünkü o ortamda bir insanın bulunabilmesi için özürülü olması gerekiyordu. Yazım çok beğenildi ve ben de bu bakış açısıyla ilk öykümü yazdım, sonra devamı geldi. Hedefim çok iyi bir yazar olabilmek.

- Biraz Ankara'dan konuşacak olursak. Tekerlekli sandalyeye mahkum biri olarak, Başkent'te yaşamının getirdiği zorluklar neler? Engellilere yönelik çok sayıda çalışma yapıyor, sence yeterli mi?

- Devlet bize, 'Özürülüler tiyatrolardan ücretsiz faydalanabilir' diyor ancak öyle bir bina yapılmış ki insanlar, yöneticiler değil bina kendisi, 'Sen izleyemezsin, sana izin vermiyorum, gelme' diyor. Görme engelliler için çekilen sarı şeritleri görüyorum perişan durumda. Aslında sağlıklı vatandaşlar sahiplenmeli o çizgileri. Çünkü o çizgileri hor kullanmak, sağlıklı birinin gözüne çomak sokmakla aynı anlamı ifade ediyor.

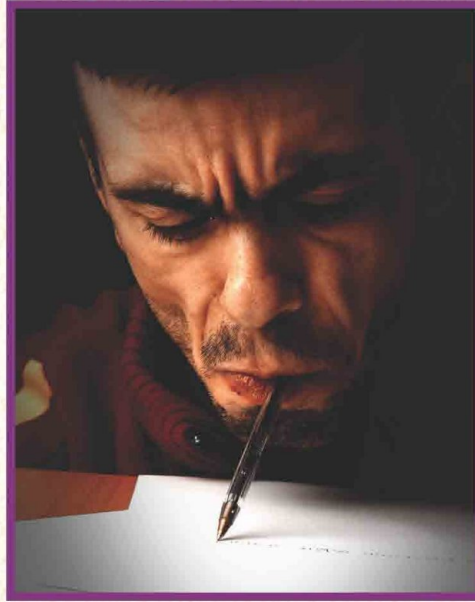
- Kendine olan öz güvenin, sosyal hayatın ve engel tanımayan yaşamınla Ankara'da yaşayan engelliler için önemli bir örnek teşkil ediyorsun. Evlerine kapanan engelli arkadaşlara nasıl bir çağrıda bulunursun?

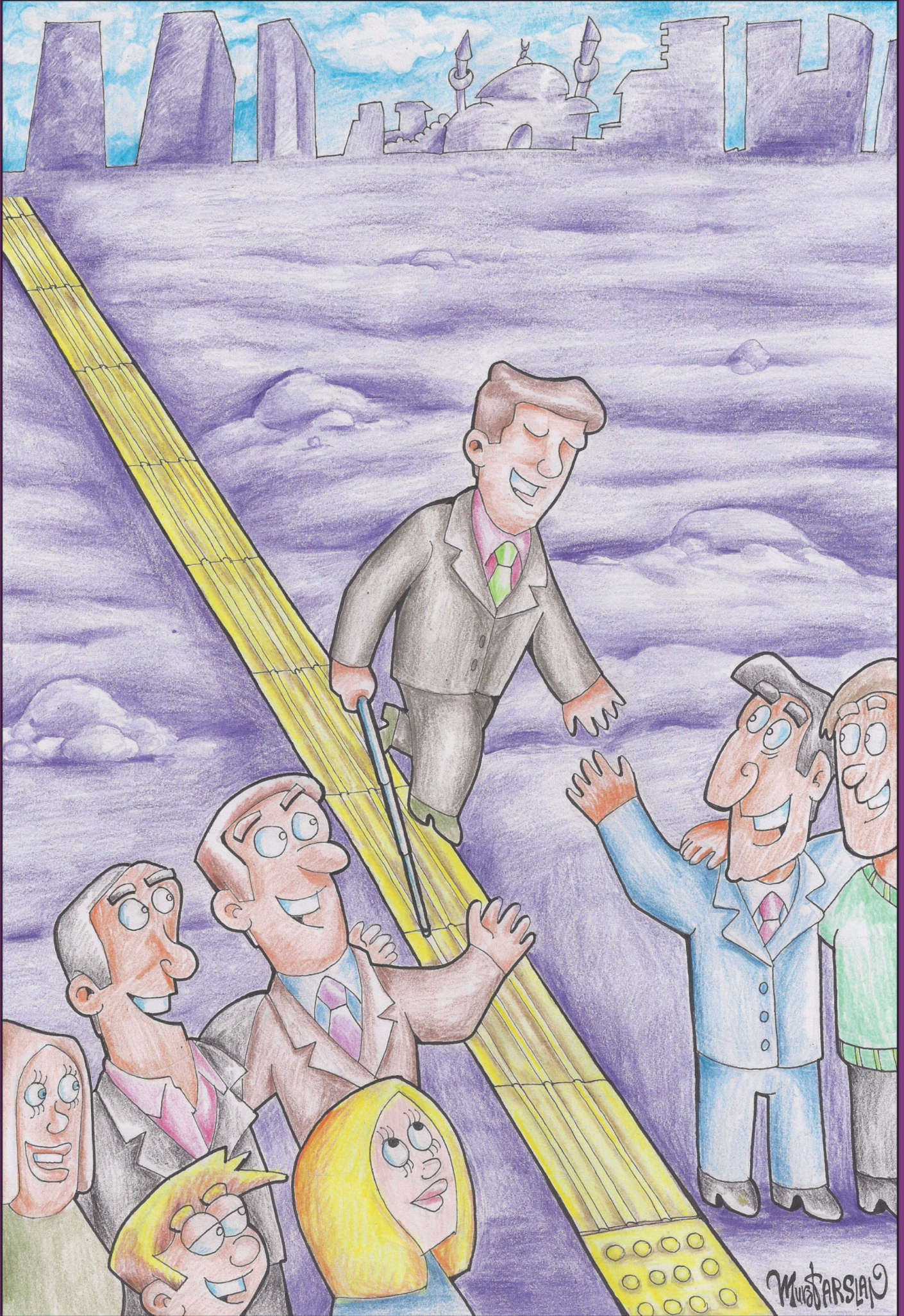
- Öncelikle kendilerine güvensinler. Yaşadıkları koşullar gereği bir güvensizlik duygusu uyanmış olabilir ancak kendilerini teslim etmesinler. Her birinin içinde inanılmaz cevherlerin ve yapabilecekleri çok şeyin olduğu kesin. Bugün görmeyen, duymayan hatta zihinsel engelli olan kardeşlerimiz bile imkan verildiğinde inanılmaz başarılarla imza atıyorlar. Önemli olan öncelikle hedef belirlemek.

Oğuz Mucurluoğlu'nun bu başarısının ardında anne Meral İpek duruyor. Oğuz'a hem anne hem de babalık yapan Meral İpek, sağlam bedenine rağmen oğluyla birlikte son 40 yıldır engelli bir yaşam sürüyor. Çocukluk yıllarında mamasını yedirdiği oğlunu sırtında taşıyarak okula götüren anne, bugün ise her sabah Oğuz'un elini yüzünü yıkıyor, dişlerini fırçalıyor ve uzayan sakallarını kesiyor.

Oğuz'un hayatından dolayı kendisine özel bir zaman ayıramayan cefakar anne, boş vakitlerinde ise Oğuz'un dizlerinin üzerinde yürürken yere sürtünen ve yırtılan evde terlik niyetine kullandığı ayakkabılarına yama yapıyor.

Kaynak: <http://www.haber7.com/roportaj/haber/991971-herkes-ornek-olsun-dedirtecek-bir-basari-hikayesi>

Musdarsian